

OSKAR LUTSIN KEVADE-ROMAANIN
EKSPRESSIIVIVERBIT

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
heinäkuussa 1997

Tomi T. Turunen

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos SUOMEN KIELEN
Tekijä TURUNEN TOMI T.	
Työn nimi OSKAR LUTSIN KEVADE-ROMAANIN EKSPRESSIIVIVERBIT	
Oppiaine SUOMEN KIELI	Työn laji PRO GRADU
Aika HEINÄKUU 1997	Sivumäärä 124 + 13
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Pro gradu -työni käsittelee Oskar Lutsin Kevade-romaanin ekspressiiviverbien aihekeskittymiä, äännerakennetta ja ikää. Ekspressiivinen sanasto on äänteellisesti motivoitua, ja se jakautuu kahteen perustyyppiin: onomatopoeettisiin eli ääntä jäljitteleviin ja deskriptiivisiin eli liikkumis-, esiintymis- tai olemistapaa kuvaaviin sanoihin.</p> <p>Tutkimuksessani vertailen viron ekspressiiviverbejä suomen kielen vastaaviin. Aihekeskittymien mukaisessa tarkastelussa tutkimusmenetelmä on kvalitatiivinen, kun taas äännerakenteen tarkastelu on kvantitatiivista tutkimusta.</p> <p>Viron ekspressiiviverbien äännerakenne poikkeaa osin ns. normaalisanaston äännerakenteesta. Verbiin merkityssisällön kannalta niistä voidaan erottaa kolme keskeistä osaa: 1) sanan alku, 2) ensi tavun vokaali tai vokaalit ja 3) ensimmäisen tavunrajan konsonantti tai konsonantit. Sanan alussa klusiilit <i>k</i>, <i>p</i> ja <i>t</i> sekä sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovat selvästi yleisempiä kuin ns. normaalisanatossa. Lisäksi ensi tavun vokaaleista <i>õ</i> ja <i>ä</i> sekä sanansisäisistä konsonanteista tremulantti <i>r</i> ovat korostetun ekspressiivisiä.</p> <p>Perinteisesti suomalaisessa tutkimuksessa ekspressiivisanoja on pidetty varsin nuorina ja tilapäisinä kielenaineiksina. Viime aikoina käsitys on kuitenkin alkanut muuttua, ja tämäkin tutkimus osoittaa, että ekspressiiviverbit ovat pysyvämpiä ja vanhempia kuin on kuviteltu.</p>	
Asiasanat Ekspressiivisanasto, viro	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Ekspressiivisanoista	1
1.2. Viron ja suomen äänne-eroista	7
1.3. Tutkimusaineisto ja tutkimuksen tavoitteet	9
1.3.1. Oskar Luts ja romaani Kevade	9
1.3.2. Tutkimusongelma ja -menetelmä	11
1.3.3. Tutkimusaineisto	14
2. VIRON EKSPRESSIIVIVERBIEN AIHEKESKITTYMÄT	17
2.1. Ääntä kuvaavat verbit	17
2.1.1. Ihmisäänet	17
2.1.1.1. Itku ja nauru	17
2.1.1.2. Huokailu	18
2.1.1.3. Huutaminen, kovat ja korkeat äänet	20
2.1.1.4. Vihainen puhe	24
2.1.1.5. Tyytymätön puhe	25
2.1.1.6. Epäselvä ja hiljainen puhe	26
2.1.1.7. Joutava puhe	28
2.1.1.8. Monotoninen ja tasainen puhe	30
2.1.1.9. Elintoimintojen äänet	31
2.1.1.10. Syömiseen ja suuhun liittyvät äänet	34
2.1.2. Ihmisen toiminnan synnyttämät äänet	36
2.1.3. Eläinten äänet	38
2.1.3.1. Hevonen, lammas, lehmä ja sika	38
2.1.3.2. Kissa ja koira	39
2.1.3.3. Hiiri	40
2.1.3.4. Linnut	40
2.1.3.5. Hyönteiset	41
2.1.3.6. Muut	41
2.1.4. Luonnonelementtien äänet	42
2.1.4.1. Tuli	42
2.1.4.2. Vesi	43
2.1.4.3. Tuuli	44
2.1.4.4. Maa	46
2.1.4.5. Lumi ja jää	47
2.1.4.6. Muut	47
2.1.5. Esineiden synnyttämät äänet	48
2.2. Kulkemista ja tekemistä kuvaavat verbit	52
2.2.1. Äänekäs kulkeminen ja tekeminen	52
2.2.2. Määrätietoinen kulkeminen ja tekeminen	53
2.2.3. Holtiton, epävarma ja hidas kulkeminen	55
2.2.4. Joutava ja epävarma tekeminen	57
2.2.5. Vaivalloinen ja raskas tekeminen	59
2.2.6. Nopea tekeminen	61
2.2.7. Kiskominen ja repiminen	63
2.2.8. Kutittaminen ja raapiminen	64
2.2.9. Pilkkaaminen, riitely ja uhkailu	65
2.2.10. Ilmeet ja eleet	68

2.3. Liikettä kuvaavat verbit	68
2.3.1. Nopea liike ja törmääminen	68
2.3.2. Toistuva, katkonainen ja nopea liike	73
2.3.3. Hidas liike	75
2.3.4. Kevyt liike	76
2.3.5. Pyörivä liike	77
2.3.6. Tasainen liike	78
2.3.7. Liikkuminen vedessä	78
2.4. Muut verbit	79
2.5. Saman verbin eri variantit	81
3. VIRON EKSPRESSIIVIVERBIEN ÄÄNNERAKENTEESTA	87
3.1. Alkufoneemit	88
3.1.1. Vokaalit	92
3.1.2. Konsonantit	92
3.2. Sanansisäiset foneemit	94
3.2.1. Ensi tavun vokaalit	94
3.2.1.1. Lyhyet vokaalit	96
3.2.1.2. Pitkät vokaalit	99
3.2.1.3. Diftongit	100
3.2.2. Ensi tavun ja toisen tavun raja	101
3.2.2.1. Yksinäiskonsonantit	103
3.2.2.2. Geminaatat	107
3.2.2.3. Kahden konsonantin yhtymät	108
3.2.2.4. Kolmen konsonantin yhtymät	112
3.2.2.5. Vokaaliyhtymät	113
4. VIRON EKSPRESSIIVIVERBIEN IÄSTÄ	114
4.1. Etäsukukielissä saakka esiintyviä ekspressiiviverbejä	115
4.2. Yleisitämerensuomalaisia ekspressiiviverbejä	117
4.3. Laaja-alaisia itämerensuomalaisia ekspressiiviverbejä	118
4.4. Suomalais-virolaisia ekspressiiviverbejä	120
4.5. Virolaisia ekspressiiviverbejä	121
5. VIRON EKSPRESSIIVIVERBIEN OMINAISPIIRTEISTÄ	122
LÄHTEET	124
LIITTEET 1 - 4	127

1. JOHDANTO

1.1. Ekspressiivisanoista

Kielessä on keskeisen sanaston lisäksi myös harvinaisempaa sanastoa, joka ei ole äänneasultaan yhtä vakiintunutta kuin perussanasto. Perussanojen (esim. *juosta*, *talo* ja *neljä*) äänneasun ja merkityksen välillä ei näyttäisi olevan välitöntä yhteyttä, kun taas harvinaisemmassa sanastossa kielellisellä rakenteella ja merkityksellä on sisäinen yhteys (esim. *suhista*, *hohottaa* ja *jyrinä*). Lisäksi sanastoon kuuluu ilmauksia, joiden äännerakenne horjuu (*vesi litisee ~ lotisee ~ lätisee*, *linnut laulaa lirkuttaa ~ sirkuttaa*). (Ikola 1986: 115; Erkki Itkonen 1966: 347.)

Kielten synty on askarruttanut ihmistä jo pitkään. On luotu erilaisia teorioita siitä, kuinka kielet ovat saaneet alkunsa. Jaakko Sivula (1989: 165) toteaa artikkelissaan, että pyritäessä sanojen syntylähteille ekspressiivisanasto on ollut erityisen kiinnostuksen kohteena. Kielentutkimuksella ei ole kuitenkaan keinoja osoittaa interjektio- ja äänenjäljittelyteorioita sen enempää oikeiksi kuin vääriksiäkään. Mikko Korhonen (1993: 302) puolestaan korostaa spontaanien tunneilmausten merkitystä puhekielen kehityksessä ja pitää todennäköisenä, että ekspressiiviset ilmaukset, tunteenpurkaukset, ovat vieneet puhekieltä parkaisuista ja hihkaisuista kohti sopimuksenvaraista, symboleihin perustuvaa ilmausta. Täyttä varmuutta siitä, kuinka kielet ovat alkuaan kehittyneet, ihmiskunta ei saa varmaan koskaan. On kuitenkin kiistatonta, että kielissä on myös sanastoa, jossa äännesymboliikalla on keskeinen merkitys. (Ks. Häkkinen 1983a: 16; Erkki Itkonen 1966: 79 - 81; Penttilä 1922: 83; Ravila 1952: 262 - 264.)

Nykykielissä äännesymboliikkaa edustavat ennen muuta ekspressiivisanat, joita on kahta perustyyppiä: onomatopoeettiset sanat ja deskriptiiviset sanat. Äänteellisellä eli foneettisella asullaan ääntä jäljitteleviä tai kuvailevia sanoja kutsutaan onomatopoeettisiksi sanoiksi. Tyypillisimpiä esimerkkejä onomatopoeettisista sanoista ovat sellaiset eläinten ääntelyä kuvailevat verbit kuin *kukkua*, *kiekua*, *ammua*, *naukua*, *kotkottaa* (Korhonen 1993: 302.). Sanojen äännerakenteen avulla voidaan kuvailla myös muilla kuin kuuloaisilla tehtyjä havaintoja; esim. suomen kielen nominit *turikka*, *turilas* ja *turjus* perustuvat näköaistin havaitsemiin ominaisuuksiin. Tällaisia aistihavaintoja kuvaavia sanoja nimitetään deskriptiivisiksi eli kuvailusanoiksi (Ikola 1986: 115; Erkki Itkonen 1966:79).

H 2

~~l~~tään deskriptiiviseksi eli kuvailusanoiksi (Ikola 1986: 115; Erkki Itkonen 1966:79)/
 Yhteistä sekä onomatopoeettisille että deskriptiivisille sanoille on se, että tällä sanaston osalla on juuri äänneasunsa ansiosta katsottu olevan erityinen ilmaisukyky verrattuna niihin sanoihin, jotka ovat vain neutraaleja merkkejä (Ravila 1952: 266).

Käsitteiden deskriptiivinen, ekspressiivinen ja onomatopoeettinen käytön välillä on ollut häilyvyyttä eri tutkimuksissa. Useimmiten on ollut tapana lukea onomatopoeettiset sanat yhdeksi deskriptiivisanojen alalajiksi (esim. Hakulinen 1979: 325; Ikola 1986: 115). Kuitenkin Erkki Itkonen (1966: 79) puhuu onomatopoeettisista eli ääntä jäljittelevistä sanoista, joihin deskriptiiviset sanat "liittyvät". Aarni Penttilän suomen kieliopissa (1963: 107 - 108) termien deskriptiivinen ja onomatopoeettinen suhde ei täysin selviä; hän toteaa, että deskriptiivistä on sanasto, joka pohjautuu tarkoitteiden tai niille ominaisten äänteiden mukailuun. Viime aikoina kuvailusanoista on alettu käyttää deskriptiivisanojen sijaan nimitystä ekspressiivisanat (esim. Leskinen 1993). Tässä tutkimuksessa nimitän kaikkia tarkoitetaan äänneasun avulla kuvailevia ilmauksia ekspressiivisiksi. Käsitteitä onomatopoeettinen ja deskriptiivinen pidän ekspressiivisen alalajeina ja käytän niitä samaan tapaan kuin Nykysuomen sanakirja:

onom.v. onomatopoeettinen verbi, kuvailee soinnillaan jotakin ääntä, esim. *kalista, naukua, puhkua*.

deskr.v. deskriptiivinen verbi, kuvailee liikkumis-, esiintymis- tai olemistapaa, esim. juosta *hököttää*, istua *kököttää*.

Yksittäisen sanan määrittelemisen ekspressiiviseksi on hankalaa, sillä normaalisanaston ja ekspressiivisanaston raja on häilyvä, (esim. suomen kielen *minä puhun*, viron *tuul puhub* 'tuulee, tuuli puhaltaa'). Suomessa verbi *puhua* on nykyisin puhtaasti epäekspressiivinen, mutta virossa sitä on pidettävä ekspressiivisenä (Rytkönen 1940: 22; Hakulinen 1979: 328; Erkki Itkonen 1966: 348). Muista vanhoista ekspressiivisanoista, jotka ovat siirtyneet normaalisanaston puolelle, mainitsee Erkki Itkonen (1966: 349) esimerkkeinä *tappaa, nukkua* ja *nauraa*.

Useat tutkijat ovat rinnastaneet ekspressiiviset sanat muihin tunnepitoisiin eli affektiivisiin ilmaisutapoihin ja korostaneet tällaisten sanojen tilapäistä luonnetta. Erkki Itkonen (1966: 394) mukaan deskriptiivis-onomatopoeettiselle sanastolle on tyypillistä erityisen nopea uudistuminen. Ekspressiivinen sanasto on suomalais-ugrilaisissa kielissä selvästi myö-

häsyntyistä, ja vain sellaiset sanat, jotka ovat jo varhain menettäneet värinsä runsaan esiintymisensä vuoksi, ovat jääneet eloon normaalikielen osana.

Äänteiden vapaa vaihtelu on yksi ekspressiivisanojen selvimmistä tuntomerkeistä. Vaihtelua esiintyy sekä vokaaleissa että konsonanteissa, ja se on luonteeltaan kvaliteetti- tai kvantiteettivaihtelua (Penttilä 1963: 256). Valve Värvi (1966: 49) on artikkelissaan esitellyt koko joukon venäjänkielisiä tutkimuksia, jotka osoittavat, että ekspressiivisanojen ensitavussa esiintyvä vokaalivaihtelu ei ole ominaista ainoastaan itämerensuomalaisille kielille. Hänen mukaansa vastaavaa vaihtelua esiintyy myös kasakissa, uzbekissa, turkmeenissa, koreassa, burjatissa ja jakuutin kielessä. Vokaalivaihtelun ohella myös konsonanttivaihtelu on yksi keskeisistä ekspressiivisanaston tuntomerkeistä. Kuvailusanat muodostavat usein vaihteluserjoja, joissa jäsenten väliset äänne-erot saavat aikaan merkitysvivahteita (Ikola 1986: 115; Korhonen 1993: 303). Esimerkkejä vaihteluserjoista:

ramuta ~ remuta ~ rimuta ~ romuta ~ rumuta ~ rymytä ~ rämytä ~ römytä
(vokaalivaihtelu). (Rytönen 1935: 99)

hurista ~ jurista ~ kurista ~ lurista ~ murista ~ nurista ~ purista ~ surista ~ turista
~ vurista (konsonanttivaihtelu). (Hakulinen 1979: 326)

Kaikki ekspressiivisanat eivät kuitenkaan esiinny edellä esitellyn kaltaisesti vaihtelupareina tai -sarjoina; tällaisia ovat mm. *hinnua* ja *kiljua* (Sivula 1989: 167). Penttilän (1963: 256 - 258) mukaan kuvailusanoissa sana-ainesten variointimahdollisuuksia on useita: Äännevaihtelua esiintyy myös muualla kuin ensitavussa (*kellettä ~ kellottaa, räkyttää ~ räkättää, romista ~ ropista*). Vokaalien kesto voi vaihdella, ja sanoissa esiintyy myös diftongeja, geminaattoja ja konsonanttiyhtymiä (*tuhahtaa ~ tuuhahtaa, korsata ~ kuorsata, sirittää ~ sirittää, tiristä ~ tirskua*). Lisäksi sanoissa esiintyy samanlaisten osien toistoa, reduplikaatiota eli kahdennusta sekä täydellisenä (*hahattaa, kotkottaa*) että epätäydellisenä (*kikattaa, kaakattaa*). Myös metateesi eli takaheitto voi tulla kysymykseen sanoja muodostettaessa (*ritistää ~ tiristää, livahtaa ~ vilahtaa*) (Ruoppila 1934: 30).

Ekspressiivisanaston runsaalle äännevaihtelulle on ainakin kolme syytä: 1. Sanojen esiintymistiheys on pieni ja ne ovat siksi alttiita muutoksille; kuulo- ja muistivirheet ovat mahdollisia (Airila 1946: 75). 2. Sanojen asua muunnellaan tyylillisistä syistä, ympäröivät sanat vaikuttavat äänneasuun (esim. alkusointu). 3. Yksilöllinen maku ja yksilön kielellinen tausta vaikuttavat myös äänneasun valintaan. (Ruoppila 1934: 24 - 27.)

Ekspressiivisanastolla ei juuri ole ulkoisia tuntomerkkejä, joiden avulla sanat voitaisiin määrittellä joko ryhmään kuuluviksi tai kuulumattomiksi. Selvä ekspressiivisyyden tuntomerkki on ns. normaalisanastosta poikkeava äänneasu, verbeissä esiintyvä *ise*-johdin (esim. *kihistä, lotista, suhista*) ja vastaavasti substantiiveissa *na ~ nä* -johdin (esim. *kihinä, lotina, suhina*). Ekspressiivisanojen laajasta joukosta kuitenkin vain osa on muodostettu *ise*- tai *na ~ nä* -johtimilla. (Erkki Itkonen 1966: 347.)

Ekspressiivisanoissa äänneiden jakauma voi poiketa normaalisanastosta. Kuvailusanat suosivat outoja, vieraista kielistä tai toisista murteista lainattuja, äännepiirteitä, koska oudot äännepiirteet sopivat perussanojen foneemeja paremmin ilmaisemaan sanoille ominaista affektia (Erkki Itkonen 1966: 133, 134, 202 - 204; Ravila 1952: 269 - 274). Suomalais-ugrilaisissa kielissä, etenkin itämerensuomalaisten kielten alalla, on runsaasti esimerkkejä tunnepitoisista sanoista, joissa tavataan kielelle alkuaan tuntematon äänne-kombinaatio (Ravila 1952: 269). Erkki Itkonen (1966: 133) mainitsee esimerkkinä tällaisista ekspressiiviverbeistä suomen sanat *firistä, krahista, proiskua*, karjala-aunuksen *borista* 'porista', vepsän *kraŋkta* 'rääkkyä, raakkua', *platškahtada* 'räiskähtää' ja vatjan *bulisa* 'pulista', *durisa* 'täristä'. Kielimuodolle vieras äänne tai äänneyhtymä voi vieraan kielen lisäksi olla myös toisen murteen vaikutusta, kuten Etelä-Pohjanmaan ja Satakunnan murteissa ekspressiivisen sanan sisässä esiintyvät *kl-*, *kr-*, *pl-*, *pr-* ja *tr-*yhtymät, jotka on omaksuttu savolaisperäisistä lainoista, esim. *käpristiüü, mükristellä* (Ravila 1952: 271). Pyrkimys ilmeikkyyteen voi johtaa myös omaperäisen äänteen poikkeukselliseen kehitykseen, kuten karjala-aunuksen hypokoristissa, lastenkielisissä ja ekspressiivisissä sanoissa, joissa esiintyy takavokaalin edellä *ń*: *ńauguo, ńopata, ńorista*. (Erkki Itkonen 1966: 204.)

Vieraan äänneasunsa vuoksi neutraalitkin lainasanat mielletään enemmän tai vähemmän ekspressiivisiksi. On tapauksia, joissa perussanastoon kuuluva sana on motivoitunut äännteellisesti ja siirtynyt ekspressiivisanaston puolelle (esim. 1. *ärmätti* 'äreä, pahansisäinen ihminen' < muinaisruotsin *härmete, (h)ermete*, latinan *eremita* 'erakko'; esim. 2. *revohka* 'sekasorto, hämminki' < suunnilleen samaa tarkoittavasta venäjän sanasta *trevoga*) (Erkki Itkonen 1966: 349; Ravila 1952: 273).

Edellä esitettyjen lainasanojen vieraan äänneasun vaikutuksen ja lainasanan äänteellisen motivoitumisen lisäksi lainataan onomatopoeettista ja deskriptiivistä sanastoa myös sellaisenaan. Etenkin Jespersen on korostanut, että sanoja ei lainata ainoastaan kulttuuritarpeen, vaan myös suggestion - mielteiden, toiminnan ja tunteiden synnyttämien mielikuvien aiheuttaman tarpeen vuoksi (Ravila 1952: 273).

Ekspressiivisanastolle on ominaista voimakas affektiivisuus, tunnepitoisuus. Yksittäiseen sanaan liittyvät assosiaatiot vaihtelevat voimakkaasti sekä yksilöiden että yhteisöjen välillä. Tämä johtaa siihen, että samaa ilmiötäkin jäljitellään erilaisilla äänneillä eri yhteisöissä (esim. suomen ja viron kanan ääntelyä jäljittävät onomatopoeettiset verbit *koikottaa - kōōrutada*). Onkin ilmeistä, että äidinkieli vaikuttaa sanojen kuulemiseen; eri kielten puhujat kuulevat saman äänen hiukan eri tavalla. (Häkkinen 1983a: 16; Korhonen 1993: 305; Ravila 1952: 264.)

Useat tutkijat ovat pyrkineet löytämään äänneille myös universaaleja ekspressiivisiä funktioita. Tällaisissa tapauksissa kyse on sekundaarista onomatopoeesista. Esimerkiksi *i*-vokaaliin on liitetty mielikuvia jostakin pienestä, hennosta, ohuesta, suiposta, hienosta, vilkkaasta, reippaasta, heleästä, naisellisesta jne. Tummiin vokaaleihin *o* ja *u* taas on kytketty suuruuden, lukuisuuden, jyrkeyden, paksuuden, tylsyyden, kömpelyyden, hitauden, miehekkyyden jne. merkityksiä. Väitteitä tällaisesta äännesymboliikasta on tuettu keräämällä päätelmiä tukevia sanoja useista eri kielistä (ks. Erkki Itkonen 1966: 348; Korhonen 1993: 305, 307). On kiistatonta, että lukuisista kielistä löytyy *i*-äänten sisältävä 'pienikokoista' tarkoittava sana, mutta se ei kuitenkaan johda päätelmään, jonka mukaan äänne-*i* sisältäisi pienuuden merkitysvivahteen kaikissa muissakin sanoissa; puhumattakaan siitä, että se yksittäisenä äänteenä merkitsisi 'pieniä'. Universaalien ekspressiivisten piirteiden esittely näyttäisi olevan satunnaista ja vailla hyväksyttäviä tieteellisiä todisteita, Häkkinen (1983a: 17) korostaakin, että "yksittäisillä äänneillä ei ole itsenäistä funktiota, vaan niiden arvo määräytyy yhteydestä ja kuvattavasta dimensiosta".

Ekspressiivisanastoa tarkasteltaessa on syytä keskittyä kolmeen sanan merkityksen kannalta keskeiseen osaan: ensi tavun vokaaliin tai vokaaleihin, sananalkuiseen konsonantiin tai konsonanttiyhtymään ja ensimmäisen tavunrajan edustukseen. Hausenbergin (1979: 36) mukaan sanan eri osat vaikuttavat kukin sanan merkitykseen omalla tavallaan:

a) Vokaalivaihtelu ei juuri muuta onomatopoeettisen sanan perusmerkitystä, mutta se rajoittaa verbin käyttöaluetta (esim. *uriseda - öriseda - öriseda - iriseda*). Deskriptiivi-
verbeissä vokaalivaihtelulla on vielä vähemmän merkitystä kuin onomatopoeettisissa
verbeissä¹ (esim. *kaaberdada - kooberdada - kööberdada*).

b) Sananalkuisen konsonantin vaihtelu ei suuresti muuta sanan perusmerkitystä, ja
sananalkuinen konsonanttiyhtymäkin synnyttää ainoastaan pieniä merkitysvivahteita.
Verbin käyttöalueeseen sananalkuisen konsonantin vaihtelu sen sijaan vaikuttaa.

c) Ensimmäisen tavunrajan yksinäiskonsonantin ja konsonanttiyhtymien vaihtelulla on
suurin vaikutus verbin perusmerkitykseen. Tavallisesti sisäkonsonantin vaihtelu konsonant-
tiyhtymän tai toisen yksinäiskonsonantin kanssa synnyttää verbejä, joiden perusmerkitys
eroaa toisistaan (esim. *rabiseda, ragiseda ja raksuda*).

Itämerensuomalaisissa kielissä ekspressiivisanoja on todettu olevan runsaasti, esimerkiksi
J. Hurt, joka ensimmäisenä tutki viron onomatopoeettisia sanoja, laski pelkästään Pölvän
murteessa olevan yli 2 000 onomatopoeettista sanaa (Mäger 1959: 522). Artturi Kannisto
mainitsi puolestaan suomesta 165 erilaista 'juoksemista' merkitsevää verbiä ja korosti, ettei
hänen tekemänsä luettelo ole edes täydellinen (Hakulinen 1979: 327). Vaikka ekspressii-
visanoja onkin runsaasti, ominaista niille on myös se, että esiintymistiheydeltään ne ovat
harvinaisia. Häkkinen (1983a: 17) korostaa lisäksi, että vaikka yhteistä ekspressiivisanastoa
on suhteellisen paljon, se on suurelta osin ilmeisen nuorta. Sukukielten samantyyppiset
kuvailusanat ovat voineet syntyä paitsi kielten yhteisessä kantakielessä myös tytärkielissä
erikseen. (Hakulinen 1979: 325; Häkkinen 1983a: 246.)

Ekspressiivisanojen käyttö on sidoksissa tekstilajiin, ja on havaittu, että ekspressiivisiä
sanoja esiintyy ennen kaikkea puhekielessä ja murteissa sekä kaunokirjallisuudessa
tyyliekinona, jolla pyritään ilmeikkyyteen, tuoreuteen ja ilmaisun elävöittämiseen (Ikola
1986: 115). Asiallisessa kirjakielessä kuvailevan sanaston osuus on vähäinen, ja muual-

¹Ruoppila on (1935: 128 - 136) tarkastellut useiden deskriptiivisanueiden vokaalivaihte-
lua merkitysopillisena tekijänä ja tehnyt suomesta samansuuntaisia päätelmiä.

lakin kielen käytössä taajuus on pieni; esim. Pauli Saukkosen ym. Suomen kielen taajuus-sanaston mukaan ekspressiivisanoja ei ole 5 000 yleisimmän sanan joukossa (Sivula 1989: 180).

On kiistatta osoitettavissa, että taajuudeltaan vähäinen ekspressiivisanasto on kuitenkin keskeinen ja ilmeikäs osa suomea ja sen sukukieliä. Lauri Hakulinen (1979: 325) onkin todennut ekspressiivisanaston olevan "niin rikasmuotoinen ja elinvoimainen, että sitä on pidettävä kieleemme sanastorakenteen luonteenomaisimpiin piirteisiin kuuluvana. Jo itse tämänluonteisten kantasanojen tai ehkä paremmin sanavartalojen lukumäärä on varsin suuri, ja kun niiden kohdalla on hyödynnetty runsain määrin kieleemme monimuotoista johdinjärjestelmää, on syntynyt käytännöllisesti katsoen miltei ääretön paljous deskriptiivisanoja, etenkin verbejä ja nomineja."

1.2. Viron ja suomen äänne-eroista

Viron ja suomen erilliskehityksen aikana kielissä on tapahtunut koko joukko säännönmukaisia äänne-eroja, jotka näkyvät myös ekspressiivisanastossa. Tässä luvussa tarkastelen keskeisimpiä viron ja suomen äänne-eroja ja mainitsen esimerkkejä siitä, kuinka nämä erot näkyvät Kevaden ekspressiiviverbeissä.

Merkittävimmät äänteelliset erot viron ja suomen konsonantistossa ovat:

- 1) Viron kirjakielessä esiintyy sananalkuisessa asemassa konsonanttiyhtymiä myös omaperäisessä sanastossa. Tämä on erityisesti ekspressiivisen sanaston ominaispiirre, esim. *pragiseda*, *plärada*. (Kettunen 1962: 22.)
- 2) Virossa sanansisäisessä asemassa, tavun alussa, klusiilit *k*, *p* ja *t* ovat usein kehittyneet heikommin artikuloituiksi soinnittomiksi medioiksi ja niitä merkitään kirjakielessä *g*, *b*, *d*:llä, esim. *robiseda*, *vinguda*. (Kettunen 1962: 24.)
- 3) Suomen kielen kolmen konsonantin yhtymät voivat olla vain tyyppiä resonanttikonsonantti (*m*, *n*, *l*, *r*) + obstruentti (*k*, *p*, *s*, *t*) + obstruentti (*k*, *p*, *s*, *t*) (Karlsson 1983: 108). Virossa sen sijaan konsonanttiyhtymien muodostus on paljon suomea vapaampaa ja yhtymät ovat tavallisia erityisesti ekspressiivisanoissa, esim. *looskleda*. (Kettunen 1962: 43, 44.)

4) Virossa diftongin jäljessä *h* on vaihtanut paikkaa diftongin jälkikomponentin kanssa (takaheitto eli metateesi), esim. *lehvitada* 'leyhyttää', *pahvatada* 'pauhahtaa'. (Kettunen 1962: 98.)

5) *ht*-yhtymä ei ensi tavua kauempana esiinny koskaan viron kirjakielessä säilyneenä, sitä edustavat koilliseestin murteiden mallin mukainen *st* tai etelävirolle ominainen *št*, esim. *karjatada* ja *köhatada*. (Kettunen 1962: 102.)

TAULUKKO 1. Viron konsonanttien jako ääntöpaikan ja -tavan mukaan (Valgma - Remmel 1968: 29).

	Labiaalinen	Dentaalinen	Palato-velaarinen	Laryngaalinen
Klusili -fortis -leenis	p b	t d	k g	
Frikatiivi	(f)	s, (z)	(š, ž)	h
Likvida -lateraali -tremulantti		l r		
Puolivokaali	v		j	
Nasaali	m	n	(ŋ)	

Vokaaliosassa keskeisimmät kielihistorialliset seikat, jotka synnyttävät pieniä eroja viron ja suomen välille, ovat:

- 1) Puolivokaalin *j* vaikutuksesta *ä* on kehittynyt *a*:ksi. Ilmiö on tavallinen etenkin etelävirossa, esim. *jahmatada* 'jähmettyä'. (Kettunen 1962: 125.)
- 2) Eräissä tapuksissa, etenkin *r*:n ja *n*:n edellä (ei johdonmukaisesti), on virossa tapahtunut äänteenmuutos *e* > *ä*, esim. *tänada* 'kiittää' (sm. *tenho*). (Kettunen 1962: 127.)
- 3) Viron myöhäsyntyisen lyhyen illabiaalisen takavokaalin *õ* vastineita ovat suomen kielessä *e* ja *o* sekä harvemmin myös *a*, esim. *nõksatada* 'naksattaa', *kõmmutada* 'komuuttaa', *hõljuda* 'heljua, huljua' (Kettunen 1962: 126, 131; Remes 1983: 20).
- 4) Virossa pitkät välivokaalit (*ȭ*, *ȭ̄*, *ē*) eivät ole diftongiutuneet niin kuin suomessa, esim. *loopida*, *looskleda*, *pöörida*, *öökida* (Kettunen 1962: 133; Remes 1983: 20).

5) Viron kirjakeleessä ei ole vokaaliharmoniaa ja siksi jälkitavuissa voivat esiintyä vain vokaalit *a*, *e*, *i* ja *u*, esim. *käratada*, *köhatada*, *lällata* (Kettunen 1962: 146).

6) Viron jälkitavuissa ei esiinny pitkiä vokaaleja (Remes 1983: 22).

7) Virossa vokaalit muodostavat ditongeja enemmän kuin suomessa, sillä virossa diftongin jälkikomponenttina voi olla *a*, *e*, *i*, *o* tai *u*. Suomen yleiskielessä ei sen sijaan ole *a*-loppuisia diftongeja lainkaan ja *e*- ja *o*-loppuisiakin on vain yksi (*ie* ja *uo*). Viron diftongien suuren lukumäärän on päädytty ainakin osittain redusoitumisen (*laev* 'laiva', *koer* 'koira') ja supistuman (*teo* 'teon', *pean* 'pidän', *toe* 'tuen') välityksellä. Esimerkkejä: *höigata*, *kräumuda*, *niuksuda*. (Remes 1983: 23.)

TAULUKKO 2. Viron vokaalien jako ääntöpaikan mukaan

	Etuvokaalit	Takavokaalit
Suppeat	i ü	õ u
Väliset	e ö	o
Väljät	ä	a

1.3. Tutkimusaineisto ja tutkimuksen tavoitteet

1.3.1. Oskar Luts ja romaani Kevade

Oskar Luts (s. 7.1.1887 Kaareperessä, Tartumaalla ja k. 23.3.1953 Tartossa) oli kertojalahjakkuus, jolle ominaista oli humorististen tapahtumien ja tunteiden kuvailu. Kuten useat muutkin humoristit, myös Luts oli perusolemukseltaan synkkämielinen, syrjään vetäytyvä, itseensä sulkeutunut pessimisti, joka ilkkuvalla ja rehvakkaalla pakinoinnillaan ja joskus jopa sovinnaisuuden rajoja murtavilla tokaisuillaan peitti luontaisen herkkätunteisuutensa. Kun Lutsin kirjailijakuvaa on luonnehdittu, häntä on moitittu taiteellisten tavoitteiden vaatimattomuudesta tai jopa niiden puuttumisesta ja tyytymisestä kansanomaisen tarinankäytön suosioon. Oskar Luts kuvasi elettyä elämää, niitä tapahtumia, joita hän oli nähnyt ympärillään, itse kokenut tai myötäelänyt. Lutsia ei ole Virossa koskaan pidetty suurena sanankäyttäjänä tai kirjailijanerona, mutta hän on saavuttanut pakinoivalla huumorillaan ja alakuloisella lyyrisyydellään poikkeuksellisen suuren lukijakunnan. (Nirk 1986: 174 - 177.)

Oskar Luts asui suurimman osan elämästään Tartossa, eteläviron Tarton murrealueella, ja romaanin *Kevade* ilmestyessä hän opiskeli Tarton yliopistossa farmasiaa. Lapsuus ja opiskeluaika kuluivat Tarton seudulla, ja lyhyiden Tallinnan ja Narvan työjaksojen jälkeen Luts palasi Tarttoon, jossa vietti suurimman osan myös aikuisiästään (Nirk 1986: 364). Tutkimukseni kannalta on merkittävää se, että *Kevade* on ilmestynyt ennen kuin Luts asui Tallinnassa (pohjoisviron keskimurteen alueella) ja Narvassa (Koillis-Viron rannikkomurteen alueella), joten romaanin ilmestyessä Oskar Luts oli vielä "puhtaasti" etelävirolainen.

Oskar Lutsin kouluaikaisiin muistoihin perustuva debyyttiromaani *Kevade I - II* (1912 - 1913, suomennettu nimellä *Arno ja kumppanit*, 1973) on hänen suosituin ja kenties myös paras teoksensa. *Kevade* on viron oloissa todellinen suurmenestys, sillä Virossa vuonna 1967 suoritettun lukijatutkimuksen mukaan 200 000 haastatellusta kirjaston asiakkaasta peräti 98 % oli lukenut *Kevaden* (Lilja 1992: 37). Endel Nirkin (1986: 174) mukaan *Kevade* on kansanomaisella tyylillä kirjoitettu koululaisromaani, joka humoristisesti, herkän lyyrisesti ja varsin taitavasti pureutuu murrosikäisten iloihin ja suruihin Paunveren pitäjänkoulussa. Vaikka *Kevade* onkin lasten- ja nuortenkirja, osoittavat uusimmat lukijatutkimukset, että nykyisin se on vielä enemmän korkeakoulusivistyksen saaneiden lukijoiden suosiossa. *Kevadessa* on hersyviä henkilöitä, lapsityyppejä, joiden vallattomat kepposet ihastuttavat ja vihastuttavat. Sen yksilöllisesti kuvatuista henkilöistä kaksi kuuluu virolaisen kirjallisuuden tunnetuimpiin hahmoihin - levoton ja kekseliäs kujeilija Joosep Toots ja huolehtiva mammanpoika Georg Aadniel Kiir. Oskar Luts jatkoi omiin kokemuksiinsa perustuvan *Kevaden* suosion innoittamana samojen henkilöiden elämänkaaren tarkastelua vielä monessa kirjassa (esim. *Suvi*, *Talv* ja *Tootsi pulm*). Myös nämä *Kevaden* jatko-osat ovat saavuttaneet Virossa melkoisen kansansuosion. (Nirk 1986: 174 - 175; Lilja 1992: 37 - 39.)

Oskar Luts ehti julkaista yli 20 proosateosta, pienoisenäytelmiä, kaksi näytelmää, lastenäytelmiä, pakina- ja juttukokoelmia ja 15 osaa sisältävän omaelämäkerrallisen kertomusten ja muistelmateosten sarjan. Lutsin teoksista useita on dramatisoitu ja esitetty lukuisissa teattereissa. Pääteos *Kevade* on käännetty ainakin kahdelletoista kielelle. (Nirk 1986: 364.)

1.3.2. Tutkimusongelma ja -menetelmä

Tutkimukseni tarkoituksena on vertailla viron kielessä esiintyviä ekspressiiviverbejä suomen kielen vastaaviin. Käytännön syistä olen kerännyt tutkimusaineiston Oskar Lutsin romaanista *Kevade*. Tällaiseen ratkaisuun olen päätenyt, koska pro gradu -työssä aineiston on pakostakin oltava suhteellisen suppea ja laajamittaisempi kahden kielen välinen tarkastelu toisi mukanaan monia ongelmia. Toisaalta jo varsin pienen aineiston tarkastelu antaa tuloksia, jotka kertovat keskeisimmät asiat vertailtaessa viron ja suomen ekspressiiviverbejä. Oskar Lutsin ja juuri romaanin *Kevade* valintaan ovat johtaneet lähinnä henkilökohtaiset mieltymykset ja tieto siitä, että Lutsin käyttämä kieli on verevää ja vivahteikasta ja näin ollen sisältää tutkimuksessa tarvittavia kielenaineiksia.

Tutkimusaineiston rajoittuminen yhden kirjailijan yhdestä teoksesta kerättyihin verbeihin johtaa pakostakin siihen, että tuloksia ei voi suoraan yleistää koko kieltä koskeviksi. Tulokset ovatkin lähinnä suuntaa antavia ja vihjaavat, millainen todellisuus saattaisi olla. Onhan näet selvää, että jokaisella ihmisellä - ei vähiten kirjailijalla - on tiettyjä suosikkisanoja tai -ilmauksia, ja lisäksi teoksen aihepiirikin ohjaa osaltaan sanojen valintaa. Tästä huolimatta käytän aineistostani nimitystä viron kielen ekspressiiviverbit, vaikka kyseessä ovat yhden kielenkäyttäjän määräympäristössä käyttämät verbit ja vain murto-osa kaikista viron ekspressiiviverbeistä.

Koko työn ajan viittaa *Kevaden* verbeihin johdonmukaisesti ainoastaan sulkeissa olevalla sivunumerolla. Olen päätenyt tällaiseen ratkaisuun käytännön syistä, viittauksia on varmasti miltei tuhat. Lisäksi *Kevade* on ainoa aineistolähde, ja näin ollen sekaannuksen vaaraa ei ole. Käytössäni ollut *Kevade*-romaanin on vuoden 1968 painoksesta, painoksen järjestysnumeroa teoksessa ei mainita.

Tutkimus on jaettu kolmeen keskeiseen alueeseen:

- 1) Luvussa "2. Viron ekspressiiviverbien aihekeskittymät" esittelen *Kevaden* ekspressiiviverbit yksityiskohtaisesti niiden merkityssisällön mukaan jaoteltuina. Samassa yhteydessä pohdin yksittäisiin sanoihin liittyviä ekspressiivisyyden ongelmia ja vertailen viron verbejä suomessa esiintyviin ekspressiiviverbeihin. Tarkoitukseni on myös mahdollisuuksien mukaan esitellä äänneitä tai äännekombinaatioita, jotka ovat yleisiä tietyssä sanaryhmässä.

2) Luvussa "3. Viron ekspressiiviverbien äännerakenteesta" tarkastelen viron verbien äännteitä ja äännekombinaatioita eri sana-asemissa ja vertaan saatuja tuloksia suomen kielestä tehtyihin tutkimuksiin. Pyrkimyksenäni on selvittää, ovatko jotkut äännteet tai äänneyhtymät selvästi yleisempiä ekspressiivisanastossa kuin ns. normaalisanastossa. Mikäli ekspressiivisanojen äännerakenne poikkeaa joiltakin osin selvästi muusta sanastosta, on tarpeen pohtia sitä, mistä ero johtuu.

3) Luvussa "4. Viron ekspressiiviverbien iästä" vertailen Kevadessa esiintyviä verbejä sukukielten verbeihin ja jaan sanat ryhmiin niiden iän mukaan. Koska ekspressiivisanaston etymologointi on mutkikasta, en edes pyri tyhjentävään esitykseen, jossa kaikki verbit on lokeroitu. Tyydyn esittämään eräitä havaintoja ekspressiiviverbien iästä ja pyrin osaltani oikaisemaan yleisesti vallalla ollutta käsitystä siitä, että ekspressiivisanasto on ilmeisen nuorta ja tilapäistä.

Ahti Rytkönen² on esittänyt keskeisen ekspressiivisanaston tutkimukseen liittyvän ongelman, jota ei voi tässäkään tutkimuksessa sivuuttaa. Hän kyseenalaistaa sen, kykeneekö yksi ihminen määrittelemään, mikä sanastoaines on äännteillään kuvailevaa ja mikä ei, ja toisaalta voiko ihminen, joka ei osaa tiettyä kieltä syntyperäisesti, tietää, mitkä sanat ovat ekspressiivisiä ja mitkä taas eivät. Hausenberg (1979: 33) on artikkelissaan, joka käsittelee viron ja suomen ekspressiiviverbien kääntämistä kielestä toiseen, nostanut esiin myös toisen tärkeän ongelman: "jokaisella ihmisellä on vaistonvarainen, omaan äidinkielen perustuva kyky ymmärtää äännteiden ja äännekombinaatioiden vivahteita. Läheisessäkin sukukielessä tämä intuitio ei kuitenkaan toimi virheettömästi, sillä jokaisessa kielessä on oma eriytynyt onomatopoeiesinsa."

Olen pyrkinyt sanoja luokitelllessani mahdollisimman suureen tarkkuuteen ja tämän vuoksi olen käsitellyt aineiston useita kertoja. Viime kädessä kyse on kuitenkin aina subjektiivisesta valinnasta ja tämä tosiseikka on otettava huomioon tuloksia tarkasteltaessa. Alun perin tarkoitukseni oli verrata Lutsin käyttämiä verbejä romaanin suomentajan niille antamiin vastineisiin, mutta koska suomentajan ratkaisut ovat alkutekstien kannalta usein

²Rytkönen (1935: 93 - 97) on käsitellyt ekspressiivisyyden ongelmaa erittäin laajasti artikkelissa "*Deskriptiivisistä sanoista*".

varsin mielivaltaisia, päädyin vertailemaan viron verbejä suomen kieleen. Tässä yhteydessä tarkoitan suomen kielellä yleiskieltä. Koska ekspressiivisyyden tuntomerkit ovat edelleenkin perin epämääräisiä, olen joutunut toistuvasti tukeutumaan oman kielitajuni lisäksi myös kolmeen lähteeseen: Nykysuomen sanakirjaan, Suomen kielen etymologiseen sanakirjaan ja Alo Raunin toimittamaan teokseen Eesti keele etümoloogiline teatmik. Kyseiset lähteet ovat olleet työssäni korvaamaton apu, ja valtaosassa tapauksista ne ovat auttaneet ratkaisemaan ongelmani. Eräissä tapauksissa mainitut teokset ovat kuitenkin olleet tulkinnanvaraisia ja osin jopa ristiriidassa keskenään, ja viime kädessä olenkin joutunut ratkaisemaan useiden sanojen ekspressiivisyyden tai epäekspressiivisyyden omaan kielitajuuni nojaten.

Myös käyttämiäni lähteiden sisällä on epäjohtonmukaisuutta. Sekä Nykysuomen sanakirja että Suomen kielen etymologinen sanakirja ovat toimituskuntien pitkän ajanjakson kuluessa koostamia, ja tämä näkyy etenkin niiden tavassa käsitellä ekspressiivistä sanastoa, jota on pidetty nuorena ja vakiintumattomana. Näin ollen molemmissa teoksissa on esimerkiksi useiden selvästi ekspressiivisten sanojen kohdalta jätetty maininta ekspressiivisyydestä pois (NS *ammua, haukkua, paukkua*; SKES *kykkiä, puikeltaa, sumista*).

Yksi ekspressiivisanaston luokitteluun liittyvä ongelma on äänteillä kuvailevan sanaston liukuminen ns. normaalisanaston puolelle ja päinvastoin. Aivan samoin kuin on mahdotonta eksaktisti sanoa, minkäkokoinen on suuri tai minkäkokoinen on pieni, on mahdotonta myös piirtää tarkkaa rajaa ekspressiivisyyden ja epäekspressiivisyyden väliin. Kyse on aina lopulta siitä, mihin tarkastelun kohteena olevaa sanaa kulloinkin verrataan. Koska erilaisia epävarmuustekijöitä on jo muutoinkin riittävästi, olen päätenyt ratkaisuun, jossa tarkastelen sanojen alkuperää enkä niinkään yksittäisten verbien ekspressiivisyyden määrää nykysuomessa tai -virossa.

Tutkimusmenetelmä, jolla viron ekspressiiviverbejä tarkastelen, on osassa tutkimusta kvalitatiivinen ja osassa kvantitatiivinen. Yleinen havaintojen teko, sanojen luokittelu ja aihekeskittymien mukainen tarkastelu on kvalitatiivista, mutta viron ekspressiiviverbien äännerakenteen tarkastelu on kvantitatiivista tutkimusta.

Tutkimusta varten kävin Lutsin Kevaden läpi kaksi kertaa. Ensimmäisellä kerralla alleviivasin kaikki verbit, joita edes hiukan epäilin ekspressiivisiksi. Toisella kerralla tein verbeistä arkistokortin, johon keräsin esimerkkilauseita ja merkitsin verbin jokaisen esiintymän tukkimiehenkirjanpitoa käyttäen. Sen jälkeen tarkastelin sanoja lähemmin lähdeosteiden avulla ja hiukan yli viidesosa (97 / 445:stä) ekspressiiviseksi epäilemistäni verbeistä karsiutui pois. Arkistokorteista laskin sanan esiintymät ja luokittelin ne kulloinkin tarkasteltavana olevan piirteen mukaan ryhmiin.

1.3.3. Tutkimusaineisto

Oskar Lutsin Kevade-romaanissa on 348 erilaista ekspressiiviverbiä, ja ne esiintyvät teoksessa kaikkiaan 1 125 kertaa. Sivuja teoksessa on 316, ja täysiksi tekstisivuiksi muutettuna niitä on kaikkiaan 276. Jokaisella kirjan sivulla on siis keskimäärin yli neljä (4,08) ekspressiiviverbiä, ja niistä erilaisia on yli yksi (1,26) kutakin täyttä tekstisivua kohti. Tutkimuksen aineistoon valituista verbeistä suurin osa esiintyy teoksessa persoonamuotoisena (finitiivimuotoisena), mutta joukossa on myös verbejä, jotka ovat Kevadessa vain nominaalimuodossa (infinitiivissä tai partisiipissa).

Oskar Lutsin romaanista kerätyn aineiston 348 ekspressiiviverbistä 44 prosenttia (153) esiintyy teoksessa vain kerran ja yli kolmea neljäsosaa (77 %) Luts on käyttänyt kolme kertaa tai harvemmin. Jo tämä osoittaa myös viron kielestä todeksi Sivulan (1989: 180) väitteen, että kuvailevia sanoja on suomen kielessä paljon, mutta ne kaikki ovat melko harvinaisia.

TAULUKKO 3. Kevaden ekspressiiviverbien jakauma esiintymien lukumäärän mukaan.

Esiintymiä	Verbien määrä	%
1	153	44,0
2	71	20,4
3	44	12,6
4	16	4,6
5	18	5,2
6	15	4,3
7	8	2,3
8	4	1,1
9	5	1,4
10-	14	4,0
Yhteensä	348	100

Toisaalta sellaisia sanoja, jotka esiintyvät teoksessa yli kymmenen kertaa, on neljätoista (4,0 %), mutta esiintymiä näillä suosikkisanoilla on yhteensä 321, joka on 28,5 % esiintymien kokonaismäärästä. Yleisesti on ajateltu, että taajaan käytetyt ekspressiivisanat menettävät kuvailevan sävynsä (ks. esim. Erkki Itkonen 1966: 348; Sivula 1989: 180). Käsittämäni aineiston kaksi yleisintä sanaa *hüüda* (52 esiintymää) ja *karjuda* (46 esiintymää) ovatkin molemmat menettäneet suuren osan kuvailevuuttaan. Ekspressiiviverbien liukuminen osaksi normaalisanastoa näkyy hyvin viron sanojen suomen kielisten vastineiden *huutaa* ja *karjua* sanakirjaedustuksista: Nykysuomen sanakirja ei verbien ekspressiivisyyttä mainitse, vaikka Suomen kielen etymologinen sanakirja toteaa niiden ään-teillä kuvailevan alkuperän.

TAULUKKO 4. Suosikkisanat. Kevadessa yli kymmenen kertaa esiintyvät ekspressiivi-
verbit ja niiden prosenttiosuus kaikista esiintymistä.

	Suosikkiverbit	f	%
1	hüüda	52	4,6
2	karjuda	46	4,1
3	hõigata	30	2,7
4	pöörduda	29	2,6
5	pöörata	26	2,3
6	kiskuda	22	2,0
7	sosistada	20	1,8
8	pigistada	19	1,7
9	käratada	16	1,4
10	ronida	16	1,4
11	närیدا	12	1,1
12	kogeleda	11	1,0
13	kohkuda	11	1,0
14	kõndida	11	1,0
	Esiintymiä yht.	321	28,5

2.VIRON EKSPRESSIIVIVERBIEN AIHEKESKITYMÄT

2.1. Ääntä kuvaavat verbit

2.1.1. Ihmisäänät

2.1.1.1. Itku ja nauru

Luts kuvaa Kevade-romaanissa nauramista verbeillä *kihistada* (240), *kõhistada* (15), *lagistada* (13), *lõketada* (320), *pahvatada* (166) ja *turtsatada* (223) ja itkemistä verbeillä *nuuksuda* (258) ja *tõinata* (160).

Nauramista kuvaavista verbeistä neljä, *kihistada*, *kõhistada*, *lagistada* ja *pahvatada*, esiintyy Kevadessa koloratiivikonstruktion osana. Esimerkkejä:

Rentnik silitas vurrusid, *kihistas naerda* ja tõmbas kooliõpetajat käist pidi nurga poole. (240)

Need ajasid pead kokku, sosistasid ja *kõhistasid naerda*. (15)

Ta arvas kindlasti, et teine ka *naerma pahvatab* või vähemalt tema meeleteravust imestab, aga Arno vaatas suurte, mõttes silmadega kuhugi mujale ja nais teda vaevalt tähele panevat. (166)

Luts käyttää viron *pahvatada*-verbiä tavallisesta käytöstä poiketen, kuvaamassa voimakasta nauruun purskahtamista. Kettusen sanakirjan mukaan verbin merkitys on 'pauhahtaa, touhahtaa, ärähtää'. Viron *pahvatada* ja suomen *pauhahtaa* verbien äänteellinen sukulaisuus on selvää, sillä virossa diftongia seuraava *h* on vaihtanut paikkaa diftongin jälkikomponentin kanssa (Kettunen 1962: 98). Käyttämieni lähteiden kanta kyseisissä verbeissä osoittaa kuitenkin todeksi ekspressiivisanaston tutkimiseen liittyvät ongelmat; Raun pitää verbiä deskriptiivisenä ja vain virolaisena ja antaa sen merkityksesi 'tehdä nopeasti jotakin' (Raun s.v. *pahvatama*). SKES esittää suomen verbille *pauhata* yms. vastineet karjalasta ja virosta, ja se pitää verbiä onomatopoeettisena (SKES s.v. *pauhata*). Mielestäni on selvää, että sekä viron että suomen verbi ovat yhteistä onomatopoeettista alkupe-
rää ja niitä käytetään samaan tapaan kuvattaessa kuuluvaa ja voimakasta ääntä.

Lutsin käyttämä *löketada*-verbi esiintyy käyttämissäni sanakirjoissa vain *r*-äänteen sisältävässä asussa *lökerdada*. SKES:n mukaan virossa on *lökerdada*-verbistä käytössä myös rinnakkaisasut *löverdada* ~ *loverdada* (SKES s.v. *lovertaa*). Esimerkki:

"Mis pagan ta peaks naerma," mõtleb Imelik, "alles eila oli nii mures, et tal müts pähe halliks tahtis minna, täna *löketab* nagu pöörane. (320)

Turtsatada-verbin lähin suomalainen vastine on *rsk*-yhtymällinen momentaaninen *turskah-
taa*, joka on johdettu verbistä *turskaa*. Samaan tapaan virossa verbistä *turtsuda* on johdettu edellä mainittu *turtsatada* sekä *turtsutada*. Etenkin suomen itämurteissa esiintyy viron muodoille läheinen *tursuta* (SKES s.v. *tursuta*). Esimerkki:

Imelik võitles nauruga ja olek paar korda peaaegu *turtsatanud*, kui ta vaatas Tootsi õnnetule kogule. (223)

Hiljaista nyyhkyttämistä merkitsevän onomatopoeettisen *nuuksuda*-verbin sukulaisuus viron *nuusata*, *nuusutada* ja *nuuskutada* verbeihin on ilmeistä. Vastaavan tyyppisiä onomatopoeettisia sanoja esiintyy laajan itämerensuomalaisen edustuksen lisäksi myös muissa kielissä³. Esimerkki:

Arno *nuuksub* ja pühib taskurätikuga silmi. (258)

Raunin mukaan viron voimakasäänistä itkua merkitsevä verbi *töinata* on onomatopoeettis-deskriptiivinen (Raun s.v. *töinama*). Esimerkkejä:

Selle asemel kiskus ta suu inetult pänni ja oleks vist suure häälega *töinama* hakanud, nii et risti ja põiki küsimuste peale põgeneja ikkagi kätte oleks saanud... (160)

"Nää, nää, mis ta ull tegi!" *töinas* ta ja vaatas teistele abiotsivalt otsa... (150)

2.1.1.2. Huokailu

Useille huokailua kuvaaville ekspressiiviverbeille yhteinen äänne on sanansisäinen *h*, joka Värvin (1966: 37) mukaan kuvaa soinnitonta ja käheä ääntelyä ja raskasta hengitystä. Kuten tässä luvussa esiintyvät verbit osoittavat, pitää Värvin havainto paikkansa.

³Vrt. latin *šňukstet* 'nyyhkiä', ruotsin *snus* 'nuuska'. (Raun s.v. *nuuksuda*; SKES s.v. *nuuskata*)

Kevadessa esiintyvät ähkimistä ja huohottamista merkitsevät verbit *lõõtsutada* (15), *ohata* (168), *puhkida* (91), *ägada* (135) ja *ähkida* (91). Esimerkkejä:

Sellest sai ka Peterson aru ja jäi *lõõtsutades* seisma. (15)

"Ah, jäta!" ütles Arno ja *ohkas*. (168)

Põu läheb korruga rahutuks: seal *ahib*, *puhib* keegi ja otsib teed väljapoole. (91)

Maril oli parajasti kõhuvalu, ta istus laua otsas kõssis, hoidis keskpaika kinni, *ägas* ja kaebas kurjasti - - (135)

Foneettisesti ja semanttisesti toisilleen läheisten suomen *läähättää*-verbin ja viron *lõõtsutada*-verbin 'puuskuttaa, läähättää' sukulaisuudesta ei ole varmuutta. *Lõõtsutada* on kausatiivinen johdos verbistä *lõõtsuda* 'lietsoa, puhaltaa; tuulla rajusti'. Samaan sanueeseen kuuluvat substantiivit *lõõts* (gen. *-a*) 'lietsin, palkeet', *lõõts-pill* 'harmonikka' ja *lõõtsutus* 'läähätys, huohotus'.

Ohata 'huoata, oihkaa' esiintyy osassa muitakin itämerensuomalaisia kieliä (esim. lyyd. *ohkada*). Sen toisilleen läheisten onomatopoeettisten varianttien takaa kuultaa *oh!*, *oih!* -interjektio. (SKES s.v. *oh*)

Viron verbi *puhkida* on läheinen laajasti etäsukukielissäkin tavattaville verbeille (esim. syrj. *poškini* 'puhkua', *puškini* 'puhaltaa') ja ekspressiivistä alkuperää olevan verbin *puhua* erikielisille varianteille. Molempien taustalla näyttäisi olevan onomatopoeettinen interjektio *puh!*, *puuh!* samoin kuin verbin *ähkida* ja sille läheisten viron verbimuotojen *ähata*, *ähiseda* ja *ähkada* sekä suomen *ähkiä*, *ähistä*, *ähkyä*, *ähkää*, *ähkätä* takana on *äh!*, *ääh!* -interjektiot. (SKES s.v. *puhkaa*; *puhua*; *äh*)

Onomatopoeettisen viron *ägada*-verbin rinnalla esiintyy *ägiseda* 'voihkia, ähkää, vaikeroi-da'. Viron lisäksi verbistä on hajatietoja suomen murteista asussa *äkistä* ja karjalasta. (SKES s.v. *äkistä*)

2.1.1.3. Huutaminen, kovat ja korkeat äänet

Huutamista ja kovia, korkeita ääniä kuvaavia verbejä esiintyy Kevadessa suhteellisen runsaasti, ja niissä on nähtävissä kolme selkeää äännerakenteellista ominaisuutta, jotka kantavat sanojen merkitystä. Suuri osa 'huutamista' merkitsevistä verbeistä alkaa laryngaalilla *h*, jonka aikaan saama ääntöelinten avonaisuus helpottaa siirtymistä pitkään vokaaliin tai diftongiin. Pitkä vokaaliaines korostaa äänteiden sisältämää ilmaisulatausta ja antaa sanalle pitkän ja tasaisen huutamista jäljittelevän soinnin. Kovia ja korkeita ääniä kuvaavissa sanoissa tavallinen on puolestaan *i*, jonka myös Mäger (1959: 524) toteaa kuvaavan lähes poikkeuksetta korkeita ja kirkkaita ääniä.

Sanan *Hoiatada* (42) läheinen suhde *hoi*-interjektioon on ilmeinen. Samaan tapaan verbin *huigata* (40) taustalla on interjektio *hui* (SKES s.v. *hoi*; *huikata*). Edellä esitetyn perusteella myös sanueen *hõigata* (24), *hõikuda* (236) ja *hõisata* (30) voisi ajatella perustuvan interjektioon. Esimerkkejä:

"Äрге minge paljaste kätega", *hoiatas* Mart. (42)

Huigati, hüüti; kaasik kajas, aga vastust ei tulnud... Pimedaks läks juba, peenikest uduvihma hakkas sadama. (40)

Ta vaatas veel kord Tõnissoni poole ja *hõikas* siis: "Tõnisson!" (24)

Vaevalt sai Toots saunast välja, kui Kiir teda suure häälega tagasi hakkas *hõikuma*. (236)

Arno oleks rõõmu pärast peaaegu *hõisanud*. (30)

Onomatopoeettisiin interjektioihin *hoi* yms. pohjautuva sanapesue on suomessa edusteilla vielä viroakin laajemmin. Esimerkiksi *hoi*-interjektioon pohjautuvista ekspressiiviverbeistä NS mainitsee *hoihkaa*, *hoihkata*, *hoihkia*, *hoihottaa*, *hoijata*, *hoikata*, *hoilata*, *hoilottaa* sekä useita kyseisten muotojen edelleenjohdoksia.

Viron verbiä *hurjutada* (43) 'hätyyttää, soimata, pelottaa (uhkauksin)' lähinnä suomessa on verbi *hurjistaa* 'saattaa hurjemmaksi, villitä, riehaannuttaa'. Sanojen keskinäinen sukulaisuus ei ole selvää, mutta se on mielestäni hyvinkin mahdollista. Viron verbin taustalla on interjektio *hurjoh*, *hurjuh!* 'mene tiehesi, matkaasi', jota huudetaan esim. sudelle sitä

pois ajettaessa. Näin ollen verbiä *hurjutada* on pidettävä onomatopoeettisena (SKES s.v. *hurja*). Esimerkki:

"Nagu oleks nüüd päike vastupidi käima hakanud. *hurjuh!*" -"Ära sa *hurjuta* kedagi, Kristjan; sina, väänkael - - (43)

Alo Raun (s.v. *hüüdma*) määrittelee verbin *hüüda* (19) onomatopoeettiseksi. Jaakko Sivula (1989: 180) toteaa, että suomen *huutaa* on alkuaan ekspressiivinen, mutta se on yleisyytensä vuoksi menettänyt kuvailevan sävynsä. Tässä tutkimuksessa olen pitänyt kyseistä verbiä ekspressiivisenä ja se on 52 esiintymällään romaanin Kevade yleisin ekspressiivi-verbi. Esimerkki:

"Ai, valetad", *hüüdis* Arno ja sai jalamaid aru, et tüdruk veab teda ninapidi. (19)

Verbin *karjuda* (32) kanssa samaa kantaa oleva *karjatada* (200) samoin kuin sille äänteellisesti ja semanttisesti läheinen *käratada* (32) ovat viron kannalta täysin odotuksenmukaisessa asussa, sillä suomen *ahta*-johtimen vastineena viron kirjakielessä on yleensä *ata*-johdin [-*aita*-] (Kettunen 1962: 102; Remes 1983: 27). *Käratseda* (312) 'meluta, mellakoida' on johdettu verbistä *kärada* 'meluta, metelöidä'. Esimerkkejä:

Toots teinud päris suure mehe viisi: võtnud enese hästi vinti, pannud sigari näkku, tantsinud ja *karjunud* "juhhei". (32)

Ise *käratas*: "Aga vaadake, et te, saadanad, ei puutu!" (32)

Sel ajal lõpevad kihelkonnakoolis tunnid ja poisid tulevad *käratsedes* õue. (312)

Kettusen sanakirja antaa viron verbille *kilgata*, *-kan* (49) merkitykseksi 'iloisesti huudattaa, kiljua'. SKES:n mukaan *kilgata*-verbin rinnalla virossa esiintyy asu *kilgendada*, ja molempien verbien merkitys on 'loistaa, välkkyä'. Samaan yhteyteen kuuluu myös suomen eteläpohjalaisten murteiden *kilkostaa* (SKES s.v. *kilkostaa*). Lisäksi suomessa esiintyy viron verbin kanssa äänteellisesti identtinen onomatopoeettinen verbi *kilkata*, *kilkkaa* 'kilistä, kolista'. Viron ja suomen verbien merkitykset poikkeavat toisistaan kuitenkin siinä määrin, että sanojen sukulaisuuden todistaminen on vaikeaa.

"Näe, nööp!" *kilkas* just samal silmapilgul keegi poistest. (49)

Kiljua-verbin kanssa samaan merkitysyhteyteen kuuluu verbi *kilatseda* (14) 'kiljaldella, kirkua (jatkuvasti)', joka on johdettu verbistä *kilada*. Virossakin esiintyy *kilada*-muodon rinnalla suomen verbin kanssa identtinen *kiljuda* (Raun s.v. *kilama*; SKES s.v. *kiljua*).

Esimerkkejä:

Kõigil oli hirmus rutt ja kiire, kõik jooksid; *kilatsesid*, nagu oleksid kartnud kuhugi hiljaks jääda. (14)

Kiriseda-verbi (285) 'kiristä, vinkua' kuvaa korkeaa ja kuuluvaa ääntä ja sen rinnalla virossa esiintyvät muodot *kirada* 'itkeä nirstä', *kirida* ja *kiristada* 'kiristää (esim. hampaita), piipittää, valittaa' (SKES s.v. *kirata*). Verbit ovat äänteellisesti ja merkitykseltään varsin lähellä myös *kr*-konsonanttiyhtymällä alkavaa *kriisata*-sanuetta. Luts käyttää viron 'kiljumista ja vinkumista' merkitsevää verbiä *kriiksuda* (204) poikkeuksellisesti kuvaamassa ääntä, jonka huono liitu tauluun piirtäessään synnyttää. Samaan sanapesyeeseen kuuluvaa *kriisata*-verbiä (299) Luts käyttää normaalissa '(kimeän) huutamisen, kirkumisen' merkityksessä. Alo Raunin mukaan viron sanueelle *kriisata* ~ *kriiskuda* ~ *kriiksuda* on olemassa myös germaaninen vastine⁴ (kas. *krīschen*, saks. *schreien* 'kirkua') (Raun s.v. *kriisata*). Esimerkkejä:

Noh, väravavaht ehmatav ikke ära küll, aga niisuke jonnikas mees, *kiriseb* peale vastu, et: "Ei lase!" (285)

Lühike halb krihvliots tema peenikeste sõrmede vahel *kriiksus* vastu tahvlit ja ajas Arnol kananaha ihule - - (204)

Ustest käivad hallide habemetega variseid ja saduserid, vehklevad kätega ja *seletavad* üksteisele midagi *kriiskava* häälega - - (299)

Onomatopoeettiselle *kägiseda*-verbille foneettisesti ja semanttisesti läheinen on suomen yleiskielen verbi *kähistä*, mutta suomen murteissa esiintyy myös virolle identtinen *käkistä* 'köhiä, yskiä kuivasti' (SKES s.v. *kähistä*). Esimerkki:

Kõige all *kägises* Toots ja karjus, et kui poisid kohe pealt ära ei lähe, siis tema jalaluu murdub nagu piitsavars. (228)

Kevaden *marastada*-verbistä (161) 'rähjätä' ei käyttämässäni lähteissä ole mainintoja. On mahdollista, että kyseessä on murteellisuus tai Lutsin luoma variantti viron yleiskielenkin

⁴Vrt. myös engl. *screech*, *scream* ja *shriek* 'kirkua'.

tuntemasta verbistä *märatseda* (286) 'kiihkota, raivota, pitää melua'. Lutsin *marastada* on merkitykseltään varsin lähellä suomen verbiä *marista* 'äännellä kitisten, naukuen; tyytymättömänä mankua, valittaa' ja *marista*-verbin momentaanista johdosta *marahtaa*. Esimerkkejä:

- - vähemalt külge ei julge Julk-Jüri siis ikke tulla, *marastab* mis ta *marastab*. (161)

Viimaks ärkab Roosalinde ise kah suure kära peale üles ja läheb lossivallile vaatama, kes seal nii koledasti *märatseb*. (286)

Viron *möirata*-verbistä (37) esiintyy virossa myös takavokaalinen asu *mõurata*. Suomessa taas etuvokaalisen *möyrytä*-muodon lisäksi on käytössä takavokaalinen *meuruta* (SKES s.v. *möyrytä*). Esimerkki:

"No kas Julk-Jüri täna *möirgas* kah, hõk?" -"Eks ta ikka *mõirand* kah." (37)

Viron verbiä *pragada* 'torua (kiivaasti), meluta' äänteellisesti muistuttava suomen *praakata* 'jutella, tarinoida, pakista' on SKES:n mukaan alkuaan laina muinaisruotsin sanasta **spraka* (vrt. ruots. *prata*) (SKES s.v. *praakata*¹). Näin ollen sanan äännesymboliikka on sekundaaria, se on siis myöhemmin ekspressiivistynyt. Käyttämieni lähteiden tiedot verbistä ovat kiinnostavia: SKES:n mukaan *praakata*-verbistä on hajatietoja eri puolilta suomea ja karjalaa, NS määrittelee sen kansanomaiseksi ja Raunin mukaan *pragada* on tuttu vain virolle. Esimerkkejä:

"Mis sa ütlesid kõstrile Metuusala asemel, et ta *pragama* hakkas?" (29)

Vaata, kus ometi! Jaa-jaa, Julk-Jüri *pragas* temaga täna koolis. (235)

Lutsin käyttämä *räistada* (285) 'räiskää, rätistä' on murteellinen sana, ja sen vastineita viron yleiskielessä ovat lähinnä *rägiseda* ja *rägistada* sekä suomessa *räkistä*, *räkistää*, *räkittää*, *räkättää*, *räkyttää* ja *räköttää* (SKES s.v. *räkistä*). Esimerkki:

Läheb viimati ja ajab vana Jõmmi ülesse, et mis selle mehega teha, et vannub ja *räistab* nagu poolhull; et ei tea, kas on pime õige purjus või mis tal on. (285)

Onomatopoeettisen *röögatada*-verbin lähimmät vastineet suomessa ovat pitkän väljän etuvokaalin sisältävät *rääkättää*, *rääkähtää*, *rääkäistä* ja *rääkyä*. Pitkä välinen etuvokaali *ö* olisi suomessa diftongiutunut ja on näin ollen suomelle vieras. Virossakaan ei käytettä-

vissäni olleiden hakuteosten ja sanakirjojen mukaan ole muita pitkän *õ:n* sisältäviä ekspressiiviverbejä. Esimerkki:

"Ai, tõbras, ära kõdita!" *röögatab* Toots seepeale ja läbi sahvri vaikuse kõlab rabe naer nagu kitse piimarokk. (191)

Raun pitää viron verbiä *tänitada* (103) 'huutaa, voitotella' ekspressiivisenä, mutta SKES suhtautuu äänteellä kuvailevuuteen varauksellisesti. Se tosin toteaa, että *tänitada* saattaa kuulua samaan sanueeseen kuin viron murteiden verbit *tenada ~ tenäda ~ tennada ~ tennäda ~ tehnäda ~ tihnedä*. (SKES s.v. *tenho*)

Korkeisiin ja koviin ääniin kuuluviksi on luettava vielä 'viheltämistä' merkitsevä *vilistada* (176) ja 'jatkovaa korkeaa ääntä' kuvaava *vinguda* (296). Esimerkkejä:

Õues käib keegi ja tuleb *vilistades* kambri poole - - (176)

Las ta siis *vingub* nii palju kui tahab, tema ei ütle talle ainustki troostisõna. (296)

2.1.1.4. Vihainen puhe

Verbi *kärkida* (34) 'tiuskia, ärjyä; jyristä' on sukua onomatopoeettiselle verbille *käriseda*. Ilmeisesti samaan yhteyteen kuuluu myös viron etelämurteiden ekspressiivinen adjektiivivi *kärre* 'tiukka, ankara, kiukkuinen, kirpeä, rämäkkä ääni' (SKES s.v. *käreä*). Esimerkki:

"Noojah seda ma arvasin," *kärkis* vihane mees edasi - - (34)

Verbi *siunata* (29), joka viron murteissa laajasti esiintyy myös muodossa *sõunata*, perustuu SKES:n mukaan lainoihin (mr. *sighna* 'tehdä ristinmerkki', nr. *signa* 'siunata, loihtia, taikoa') (SKES s.v. *siunata*). Mielestäni viron murteiden *sõunata* osoittaa verbin sekundaarin ekspressiivisyyden. Esimerkki:

Esiti ei saanud ta sõnagi suust, viimaks, kui esimene kohmetushoog juba möödas oli, hakkas ta Arno suureks rõõmuks Tootsi *siunama*. (29)

Viron *vanduda* (102), jonka vastine suomessa on *vannoa* esiintyy laajasti itämerensuomalaisissa kielissä. Suomen *vannoa*-verbin yhteydessä äänteellä kuvailevuutta ei tunnu juuri esiintyvän, eikä SKES sanan ekspressiivisyyttä mainitse (SKES s.v. *vannoa*). Tapa, jolla

Luts sanaa Kevadessa käyttää, on kuitenkin mielestäni selvästi äänneillä kuvaileva.

Esimerkkejä:

Kõrtsist, mis poest natuke eemal oli, tuli üks mees *vaarudes* ja kurjasti *vandudes* väljã, seisatas enne keset teed ja hakkas siis, ühest kraavi äärest teise õõtsudes, poe poole tulema. (102)

Läheb viimati ja ajab vana Jõmmi ülesse, et mis selle mehega teha, et *vannub* ja *rãistab* värava taga nagu poolhull; et ei tea, kas on pime õige purjus või mis tal on. (285)

2.1.1.5. Tyytymätön puhe

Verbi *haugutada* (28) kuuluu samaan sekä ihmisen että koiraeläinten haukahtelevaa ääntelyä kuvaavaan yleisitämerensuomalaiseen sanueeseen kuin tavallisempi *haukuda* (suom. *haukkua*, lyyd. *haukkuda*) (Raun s.v. *haugutama*). Esimerkki:

"Ma-ma," *haugutas* kuri mees kantslist. (28)

Ekspressiivisyyden kannalta ongelmallisia ovat ilmeisesti lainoihin pohjautuvat verbit *manada* (76) ja *manguda* (82). SKES:n mukaan verbi *manada* on alkuaan germaaninen laina tai vanha omaperäinen sana. Virossa verbi näyttäisi ekspressiivistyneen, sillä sen rinnalla esiintyy illabiaalisen takavokaalin sisältävä asu, *mõnada* (SKES s.v. *manata*). Luts käyttää Kevadessa myös *manada*-verbistä johdettua kontinuatiivista eli jatkuva-kestoista toimintaa kuvaavaa verbiä *manitseda* (119) 'neuvoa, moittia, nuhdella' sekä *mõnada*-verbistä johdettua asua *mõnitada* (136) 'rienata, ivata, pilkata'. Esimerkkejä:

Tema järel sibas kõster *manades* ja kätega veheldes. (76)"

Tasa, tasa, poisid!" *manitses* Laur. "Mis seal siis nii naerda on." (119)

"No, ära sa *mõnita*," kurjustas Lible, kui Mari poole järele tahtis jätta - - (136)

Manguda on SKES:n mukaan eräänlainen sanakulkuri, joka esiintyy laajasti eri kielissä. Se on todennäköisesti alkuaan peräisin mustalaiskielestä. Sanan ekspressiivistymiseen viittaa esimerkiksi suomessa esiintyvät samaa merkitsevät *mankoa*, *monkua*, *mangata* ja *manguttaa* sekä viron verbit *mangida* ja *mangelda* (SKES s.v. *mankua*). Esimerkki:

Nelja-aastaselt käis ta juba vanaema järel nagu uni ja *mangus*, et see temale vanapõlve juttusid kõneleks. (82)

SKES:n mukaan viron *nuruda* (14) 'pyytää, mankua' kuuluu mahdollisesti samaan ekspressiiviseen sanueeseen kuin suomen *nurkua* ja *nurkkua*. Myös itämerensuomalaisissa kielissä laajasti esiintyvä *nurista*-sanapesye on viron verbille läheinen (SKES s.v. *nurkua*). Raun on *nuruda*-verbin etymologiasta eri mieltä, hänen mukaansa se on germaanista alkuperää (kys. *schnurren* id., kas. *snurren* id.), eikä Raun sanan ekspressiivisyyttä mainitse (Raun s.v. *nuruma*). Esimerkki:

Ta käis uhkete sammudega ees, tema järel suur kari teisi, kes kõik *nurusid*: "Näita'nd, Kiir, näita!" (14)

2.1.1.6. Epäselvä ja hiljainen puhe

Huonosti tajuttavasta, esimerkiksi lapsen tai puhevikaisen puheesta käytettävät verbit suomen *sokeltaa* ja viron *kogeleda* (88) 'puhua änkyytäen, sopertaa' ovat selvästi onomatopoeettista alkuperää, ja äännevariantti *kokeltaa* tuntuisi suomen kielessäkin mahdolliselta, vaikkei sitä lähteissä mainitakaan. Kevadessa sana esiintyy myös yhdysverbinä *poolkogeleda* (74). Esimerkkejä:

"Meil on seal kah mõni poiss, kes kohe kätte tasub", vastab Arno *kogeldes*. (88)

"Kas tead, Tali" hakkas ta *poolkogeldes* kõnelema, "see parv... selle lasin ikka mina põhja küll." (74)

Luts kuvaa epäselvää puhetta myös tavallisemmin merkityksessä 'rapista, ropista' esiintyvällä *krõbiseda*-verbillä (120). Virossa esiintyy sanasta lukuisia muitakin variantteja. Esimerkki:

Teine jälle *krõbiseb* nagu vähjakott, aga elab. (120)

Onomatopoeettinen *paristada* (212) 'pitää rätinää, räiskyttää' esiintyy suomen murteissa ja karjalassa asussa *parista*. Alo Raun tarjoaa verbin rinnalla tarkasteltavaksi venäjän sanaa *baryšnik*, joka viroon on lainattu asussa *parisnik* 'hevoskauppias, hevoshuujari'. Virossa esiintyy ilmaus *hobuseid paristada* 'ostella, vaihdella hevosia', jossa *parisnik* ja *paristada* ovat langenneet yhteen. (SKES s.v. *parista*; Raun s.v. *parisema*; *parisnik*; *paristama*).

Esimerkki:

"Mina ei taha neid," *paristas* Arno ruttu ja läks näost punaseks. (212)

‘Epäselvää puhetta, mumisemista’ kuvaava yleisitämerensuomalainen *pomista* esiintyy Kevadessa asuissa *pobiseda* (181), *pomiseda* (72) ja *posiseda* (271). Suomen murteissa sanueeseen kuuluvia verbejä ovat *popottaa*, *pomahtaa*, *pomottaa* jne. (SKES s.v. *pomista*).

Esimerkki:

Linask loeb voodis veel kord homsed ülesanded üle ja *posiseb* ka siis veel edasi, kui tuli juba kustutatud. (271)

‘Unissaan puhumista ja hourimista’ kuvaava verbi *sonida* (82) on äänteellisesti varsin lähellä Kevadessa esiintyvää sanaparia *sosistada* (11) ~ *susistada* (165) ‘kuiskata, suhisuttaa’. Suomen murteillekin tuttuja ovat samaan sanueeseen kuuluvat *sosottaa* ja *susuttaa*. Viron yleiskielessä sanasta *sosistada* ~ *susistada* esiintyy lisäksi asu *sussutada* ja murteissa ainakin *susutada*, *sossutada* ja *sossatada* (SKES s.v. *sossottaa*). Esimerkkejä:

Pojakene vaakus elu ja surma vahel. Juba *sonis* ta öösiti, hüüdis Tõnissoni, Teelet, Liblet ja kõneles parvest, mis jõe põhja lastud... (82)

Küsija pani krihvli käest, nuuskas nina ja *sosistas* uuesti: - - (11)

"Kasi minema!" *susistas* tüdruk ja vaatas altkulmu kõneleja poole. (165)

Puhetta, jossa yksittäiset sanat ovat sulautuneet tasaiseksi puheensorinaksi, Luts kuvaa samaan sanueeseen kuuluvilla verbeillä *kumiseda* (169), *kõmiseda* (176) ja *sumiseda* (155). Verbin *kumiseda* ~ *kõmiseda* ensi tavun vokaali varioi runsaasti, ja verbi esiintyy useissa itämerensuomalaisissa kielissä eri variantteina. Suomen kielessä näitä edustavat *kumista*, *komista*, *kimistä*. *õ*-äänteellinen *kõmiseda* on SKES:n mukaan etelävirolaisuus ja vallitsevana virossa aivan kuten suomessakin on *kumista* (*kumiseda*) (SKES s.v. *kumata*).

Esimerkki:

Arno tunneb, kuidas mingi asi talle rinnale rõhub ja hingamist takistab, kuidas suhu viha maik tekib ja jõud põlvist on kadumas; ühtlasi sellega tantsivad silmade ees rohelised ringid ja kõrvus *kumiseb* Lible laulujoru: "Üks ime-lii-ii-ne a-asi." (169)

Tyttöjen innokasta kuiskuttelua ja tarinointia Kevadessa kuvaa verbi *sädistada* (70), joka on muodoltaan ja merkitykseltään lähes identtinen suomen murteiden *sätistää* ja *sähistää* verbien kanssa. Hämmäläismurteissa ja Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla esiintyy lisäksi samaan sanueeseen kuuluvat verbit *sätää* ja *sädätä* (SKES *sätä*). Esimerkki:

Tüdrukud seisid kaugemal, jooksid ka väikestes keerdudes ja *sädistasid* omasoodu. (70)

Viron *ümiseda*-verbissä (14) on tapahtunut pohjoisvirolle ominainen sananalkuisen *h:n* kato, joka on määrätapauksissa hyväksytty myös yleiskieleen; tavallisesti sananalkuinen *h* kirjoituksessa merkitään, vaikkei se äännettäessä kuulukaan (Kettunen 1962: 97; Remes 1983: 27). Esimerkki:

Sööja ei pannud seda suuremat tähelegi, *ümises* aga korra: "õige pimesikk" ja sõi edasi. (14)

2.1.1.7. Joutava puhe

Jorada (38) 'jorista, jorahtaa' on Kettusen sanakirjan mukaan murteellinen sana, jonka aluetta on Etelä-Viro. SKES ja Raun eivät verbiä mainitse. Yleiskielessä se esiintyy, myös Lutsin tuntemassa, pidemmässä *jorutada*-muodossa (133). Ilmeisesti samaan sanaperyyeseen *jorada* ja *jorutada* verbien kanssa kuuluu *-ise* -johtimella muodostettu *jõriseda* (125). Sanueeseen kuuluvia verbejä esiintyy laajasti itämerensuomalaisissa kielissä. Virossa näistä ovat edusteilla ainakin verbit *joriseda*, *jorida*, *jõrida* ja *jurada* (SKES *jorista*.). Esimerkkejä:

Mõlemad istujad *jorased* veel tüki aega "kuivalt" - - (38)

Mispärast nad seda kurba viisi ei laula, mida kooliõpetaja oma toas vahel mängib, - mõtles Arno-, aga juba *jorutas* keegi tema selja taga käriseva häälega: trairitt-trairitt-trairitt! (133)

Ah, ärä hakka *jõrisema* siin nüüd. Sul alati vaja haukuda. Pea vahel vahet!" (125)

Käyttämäni lähteet eivät *jõlada*-verbiä (289) 'höpistä' mainitse, mutta sen ekspressiivisyys tuntuu selvältä. Esimerkki:

"Ah, maga sina, mis sa *jõlad!*" käratab Toots pahaselt ja kõneleb, ilma salasõnade juures peatumata, edasi. (289)

Krääksutada (130) on kausatiivinen johdos verbistä (*k*)*rääksuda*. SKES:n mukaan vastaavanlaisia verbejä esiintyy laajasti itämerensuomalaisissa kielissä ja lapissa. Ne ovat joko venäläistä alkuperää tai omaperäisiä sanoja, jotka ovat saaneet venäläistä vaikutusta (SKES s.v. *rääkyä*.). Esimerkki:

Jätke peale, mis te tast *krääksutate*, ei saa kudagi magama jääda. (130)

Onomatopoeettinen verbi *lorida* (56), johon liittyy läheisesti myös substantiivi *lora* (suom. *loruta*, *loru*), on yleinen itämerensuomalaisuus. Sanat ovat ilmeisesti samaa alkuperää kuin veden ääntä kuvaava verbi *lorista* (SKES s.v. *lorista*). *Lorida*-verbistä esiintyy virossa kausatiivisesti johdettu *lorutada* 'lörpötellä; vetelehtiä joutilaana'. Esimerkki:

Muidu ehk hakkavad *lorima*, et mina parve põhja olen lasnud. (56)

Suomessa harvinaiset ja ilmeisen murteelliset *lovertaa* ja *löpertää* 'leperrellä, höpistä, löpistä' ovat äänneasultaan ja merkitykseltään lähellä viron verbiä *lõhverdada* (305) 'lörpötellä'. Viron yleiskielessä esiintyy myös variantti *lõkerdada* ja koillismurteissa *loverdada* ja *löverdada* (SKES s.v. *lovertaa*). Esimerkki:

Mis Imelik teile ette *lõhverdab*, seda teie tagast järele, justku papagoid. (305)

Verbiparin *lällata* (21) ja *lällutada* (217) 'lallattaa, lällättää' taustalle voisi ajatella interjektion, joka ainakin sanojen merkityksen perusteella voisi olla esimerkiksi muotoa *läl!* Esimerkki:

Kui Toots järjega tema juurde sai, vastas ta lihtsalt: "Mis sa *lällad*?" (21)

Viron verbin *padistada* (149) merkitys on Kettusen sanakirjan mukaan 'läiskyttää, loiskuttaa'. SKES:n mukaan onomatopoeettinen *patista* esiintyy Hausjärven murteessa merkityksessä 'puhua, mutista, lörpötellä' eli aivan kuten Kevadessa (ks. esimerkki jäljessä) ja Enontekiöllä ilmauksessa *siiat patistavat* 'läiskivät', jossa verbin merkitys on sama kuin Kettusen sanakirjassa (SKES s.v. *patista*). Esimerkki:

Kord oli Teele teiste tüdrukute keskel ja *padistas* nendega juttu... (149)

Verbin *plärada* (309) 'lörpötellä, loruta' rinnalla esiintyy substantiivi *plära* 'loru, lörpötys'. Sanat ovat ilmeisesti germaanista alkuperää (kys. *plärren*) (Raun s.v. *plära*). Suomessa 'suulasta puhumista' ilmaisevat ainakin *lärpättää*, *pärpättää* ja *lörpöttää*. Esimerkki:

"Toots, sa hakkad jälle *plärama!*" vastab Imelik punastades. (309)

'Lörpöttelemistä' merkitsevä verbipari *padrata* (156) ~ *vatrada* (88) esiintyy viron murteissa myös asuissa *patrada*, *vaterdada* ja *vatrara*. Verbien taustalla on mitä ilmeisimmin vanhat germaaniseta lainat (kas. *quattern*, kas. *pateren* 'puhua monotonisesti ja hitaasti', vrt. saks. *plaudern* 'rupatella', *plappern* 'höpistä') (Raun s.v. *patrama*; *vatrama*; *vaterdama*). Esimerkkejä:

- - ta korra jooksiku järele kahmas, kohe aga Kiire poole tagasi pöördus ja edasi *patras*.(156)

"Ütlen küll veel vana usu peale kellamees", *vatrab* Mari edasi, "aga kes teab, kas enam kellamees oledki." (88)

2.1.1.8. Monotoninen ja tasainen puhe

Verbi *kõlada* (18) 'kaikua, sointua' kuuluu mitä ilmeisimmin samaan sanueeseen kuin viron onomatopoeettiset verbit *kõliseda*, *koliseda* jne. (Raun s.v. *kõlama*). Luts kuvaa verbillä tasaista ja varman kuuloista puhetta. Esimerkki:

See tüdruku-pagan läks aeg ajalt julgemaks, ja kui ta jälle hakkas rääkima, siis *kõlas* tema hää! nii kindlalt, et Arno juba hakkas kartma... (18)

Kiinnostava on 'jatkuvaa, nopeaa ja yksitoikkoista puhumista' merkitsevä *pajatada* (93), joka esiintyy laajasti itämerensuomalaisissa kielissä, ja on tuttu suomen yleiskielellekin. Aktiivisessa käytössä *pajattaa*-verbi on etenkin suomen itämurteiden alueella. NS pitää sanaa onomatopoeettisena, mutta sekä SKES että Raun mainitsevat vain sanan venäläisen alkuperän *БАЯМБ* 'puhua, loitsia' (SKES s.v. *pajattaa*; Raun s.v. *pajatama*). Mielestäni sana on selkeästi ekspressiivinen, ja sen tavurakennekin korostaa monotonisuutta, kaikki kolme tavua sisältävät kaksi äännettä ja päättyvät *a*:han. Esimerkkejä:

Ta *pajatas* omakorda: "Oh, sa ime, nüüd teete selle asja nii suureks, nagu jumal teab mis oleks olnud, nagu oleks nüüd päike vastu pidi käima hakanud. Hurjuh!" (43)

"Mineva suvi läksime sulasega karjamaale hobusid ära tooma. Peris pime oli juba. Jäime heinamaalt hiljaks kodu tulema ja ei saand ennem minema," *pajatab* ta pikkamisi. (277)

2.1.1.9. Elintoimintojen äänet

Eri elintoimintojen ääniin pohjautuvia Kevaden ekspressiiviverbejä ovat *haigutada* (279) 'haukottaa, haukotella', *hõõkida* (37) 'nikotella', *kugistada* (208) 'nielaista, kulauttaa', *kõhida* (80) ja *kõhatada* (32), *nohiseda* (51) 'tohista, (hiljaa) kuorsata', *noriseda* (41) ~ *norsata* (291) 'kuorsata', *nuusata* (11) ~ *nuuksuda* (158) ~ *nuusutada* (304) 'nuuskia, nyyhkiä', *peeretada* (49), *puhata* (181) 'levätä', *puhuda* (154) 'puhaltaa', *puristada* (112) 'puhaltaa sieraimiinsa; porista; pulpattaa', *tatistada* (219) 'niistää', *visiseda* (289) 'sihistä' ja *öökida* (233) 'yökkiä, röyhtäillä'. Esimerkkejä:

Nurgas *haigutatakse* ja pööratakse teist külge. (279)

Ta otsis, et see on Arno, ja hakkas *hõõkides* kõnelema. (37)

"Lase lahti!" *kugistas* Kuslap. (208)

Mõni üksik julges *kõhatada*. (32)

Hommik läheneb. Eeskambris hakkab sulane *kõhima* ja ennast sügama. (80)

Kolm või neli meest magasid mis *norises*. (41)

Tema on hiljuti Virila poolt siaa kolinud, tema pole kedagi teadnud, et sina varandust otsid, tema tulnud ainult *nuusutama*, mis sinul leivakotis on. (304)

Küsija pani krihvli käest, *nuuskas* nina ja sosistas uuesti: "Kas koolmeister ei ütelnud, et koolis indiaanlaste juttusid ei tohi lugeda?" (11)

Arno *nuuksub* ja pühib taskurätikuga silmi. (258)

Toots naeris siis sängis ja *peeretas*, nii et ära tahtis lämmatada. (49)

Papa Kiir on kolm uut kalendrit ostnud, mida tema teinepool Katarina Rosalie, kes veel voodis *puhkab*, hoolega sorib. (181)

- - viibutas ta kätt õhus ja *puhus* õrnalt haiget kohta, kusjuures ta kannataja näoga kaaslaste poole vaatas. (154)

Arno heameel suurenes selle läbi veel, ja kui ta nägi, kuidas teine *puristades* ja *puhkides* oma habet ja silmi puhastas, tõmbus ta naerust päris kõverasse. (112)

"Veini ei ole mul vist küll enam tilkagi sees, ja üleüldse ei ole mul selle *öökimise* peale enam midagi sees." (233)

Deskriptiiviseksi määrittelemäänsä *kugistada*-verbiä Raun on verrannut suomen verbiin *kukistaa* (Raun s.v. *kugistama*). Viron 'nielaisemista' merkitsevän verbin ja suomen 'nujertamista' tarkoittavan verbin rinnastaminen tuntuu kyllä pikemminkin arvaukselta kuin vakavasti otettavalta yhteiseltä etymologialta.

Onomatopoeettista alkuperää oleva verbi *köhida* ja siitä johdettu *köhatada* esiintyvät laajasti itämerensuomalaisissa kielissä, ja niihin liittyy läheisesti myös substantiivi *köha* (suom. *köhä*, vatj. *tšöhä*). (SKES s.v. *köhä*)

Toisilleen läheisten nasaalialkuisten verbien *norsata* ja *noriseda* foneettisesti ja semanttisesti lähimmät vastineet ovat suomessa klusiilialkuiset *kuorsata*, *korsata*, *kuorsua*, *korsua*, *korskua*⁵ ja *korista*. Käyttämäni lähteet eivät, ehkä hieman yllättäen, mainitse suomen murteista tai edes sukukielistä lainkaan viron verbien kanssa samaan merkitysyhteyteen kuuluvia nasaalialkuisia asuja. (SKES s.v. *kuorsata*; *korista*)

Nuusata-verbistä kausatiivisesti johdetun verbin *nuusutada* lisäksi virossa esiintyy myös foneettisesti ja semanttisesti läheiset *nuuskata*, *nuutsutada* ja *nuuksuda*. Verbit ovat ilmeisesti vanhoja, ja niiden keskinäisistä suhteista ei ole varmuutta. (SKES s.v. *nuuskata*)

Peeretada, suomen *pierrä*, on yleisitämerensuomalainen onomatopoeettista alkuperää oleva verbi, joka on menettänyt ekspressiivistä luonnettaan siinä määrin, että NS määrittelee sen alatyyliseksi. Verbin rinnalla esiintyy myös substantiivi (vir. *peer*, *-u*, suom. *pieru*). (Raun s.v. *peer*)

Viron *puhata*, *-kan* (181) 'levätä' ja *puhuda* (154) 'puhaltaa' ovat suomen ja viron välisen merkityseron kannalta kiinnostavia. Molemmat verbit ovat ekspressiivistä alkuperää ja mahdollisesti myös sukua toisilleen. Viron *puhata*-verbin taustalla esiintyvään *puh*, *puuh* -interjektioon pohjautuva onomatopoeettinen *puhkaa* on yleinen itämerensuomalaisuus ja jossain määrin sitä muistuttavia muotoja on muissakin sukukielissä. Virossa *puhata* on eriytynyt merkitykseltään samaan yhteyteen kuuluvista *puhkida* ja *puhiseda* verbeistä. (SKES s.v. *puhkaa*; *puhua*)

⁵Ks. Rytkönen (1935: 99) *karskua* ~ *kerskua* ~ *kirskua* ~ *korskua* ~ *kurskua*.

Luts kuvaa sydämenlyöntien synnyttämää ääntä verbeillä *kloppida* (72), *pöksuda* (26) ja *tuksuda* (89). Esimerkkejä:

Ta vahtis suure erutusega, nii et ta silmad märjaks läksid ja süda *kloppima* hakkas. (72)

Arno süda hakkab kiiremini *tuksuma* - - (89)

Verbin *kloppida* (72) 'kolkuttaa, paukuttaa' ekspressiivisyydestä ei ole epäselvyyttä, osapuilleen samaa tarkoittavia verbejä virossa ovat myös *klobiseda*, *klopsida*, *klõbiseda*, *koppida*, *kopsida* ja *koputada*. Kiinnostavaa on kuitenkin sanan suhde samaa tarkoittavaan germaaniseen verbiin (kas. *kloppen*, vrt. saks. *klopfen* 'koputtaa') (Raun s.v. *kloppima*). Onko kyseisessä tapauksessa viroon lainattu ekspressiivinen verbi kokonaisuudessaan, vai ovatko sanat sittenkin kehittyneet toisistaan riippumatta, ja ainoastaan sananalkuinen konsonanttiyhtymä on virossa germaanista alkuperää?

Verbin *pöksuda* taustalla on onomatopoeettinen interjektio *põks*, samaan tapaan kuin suomessa on *poksaa* ja *poks*. Molemmissa kielissä esiintyy myös jonkin muun ensi tavun vokaalin sisältäviä variantteja. (Raun s.v. *põksuma*)

Sydämenlyöntien synnyttämää ääntä kuvaavalle verbille *tuksuda* läheisistä muodoista esiintyy virossa ainakin verbit *tuksida* ja *tüksuda* sekä onomatopoeettinen substantiivi *tuks* (gen. *tuksu*) 'sykähtäminen, sysäys'. Sama onomatopoeettinen interjektio *tuks* näyttäisi olevan pohjana myös viron *tuksatada*-verbille (241), jota Luts käyttää kuvaamassa suupielien nopeaa liikettä, sykähtämistä. Suomessa viron verbeille foneettisesti ja semanttisesti läheisiä ovat ainakin *tuksahtaa*, *tuksuttaa* ja *tukuttaa* (SKES s.v. *tuksahtaa*). Esimerkki:

Ta suunurgad *tuksatasid*, nagu oleks ta midagi tahtnud ütelda, - - (241)

Luts kuvaa polvien nytkähtäessä syntyvää ääntä viron verbillä *nõksatada* (222). Se pohjautuu onomatopoeettiseen interjektioon *nõks*, samaan tapaan kuin suomessa esiintyvän vastineen *naksahtaa* takaa kuulua *naks* (Raun s.v. *nõks*). Esimerkki:

Tootsi põlved *nõksatasid*, näis, nagu tahaks ta end veel viimasel silmapilgul sängi alla peita; kuid oli juba hilja - köster seisis magamistoa lävel. (222)

2.1.1.10. Syömiseen ja suuhun liittyvät äänet

Luts kuvaa hampaiden synnyttämää kirinää onomatopoeettisesta *krigiseda*-verbistä `ritistä` johdetulla kausatiivisella *krigistada*-verbillä (279). Suomessa vastaava verbi *ritistä* esiintyy länsimurteissa konsonanttiyhtymäalkuisena, mutta virosta poiketen asussa *pritistä* (SKES s.v. *ritistä*). Sananalkuinen *kr*-yhtymä esiintyy myös verbissä *krögiseda* (86) `ruskaa, narskaa`, jolla Luts kuvaa hiekanmurujen ääntä, kun ne jäävät hampaiden väliin. Esimerkkejä:

Keegi *krigistab* unes hampaid, ja sellel on ärkvelolijate arvates ussid kõhus. (279)

Lapsed tulevad nurgast välja, otsivad kalapojakesed üles ja söövad teisi, nii et liiv hammaste all *krögiseb*. (86)

Viron *laksutada* (233) `naksuttaa` esiintyy myös konsonanttiyhtymällisessä asussa *plaksutada*. Molempien muotojen takaa kuultaa onomatopoeettinen interjektio (*p*)*laks* aivan samaan tapaan kuin suomen sanoissa *naksuttaa*, *naksua* interjektio *naks*. Esimerkki:

"Ei ole veel" vastas Kiir ja *laksutas* külma pärast hampaid nagu hunt. (233)

Viron ekspressiivisiä verbejä *lõdiseda* (233) `vapista, täristä` ja *lõdistada* (189) `vapisuttaa, tärisyttää` foneettisesti ja semanttisesti lähinnä suomessa on vaihtelusarja *litistä(ä)* ~ *lotista(a)* ~ *lätistä(ä)*. Viron kirjakielessä ja murteissa esiintyy yli kolmekymmentä kyseiseen sanueeseen kuuluvaa varianttia⁶. Esimerkkejä:

"No kas siin nüüd on soem?" - "Ei ole kedagi," kostis Kiir *lõdisedes* lavalt, "justku külmemaks läheb ühtelugu". (233)

Kiir naeratab ainult paljutähendavalt omaette, tõmbab küüru selga, paneb käed püksi taskusse, *lõdistab* hambaid, nagu oleks tal korruga külm hakanud... (189)

Viron verbin *matsutada* (43) lähimmät vastineet suomessa ovat *massuttaa*, *massauttaa*, *massahtaa*, *maiskuttaa*. Etelä-Viron murteessa esiintyy samaan sanueeseen kuuluva, mutta merkitykseltään hiukan eriytynyt perusmuodossaan neljän konsonantin yhtymän sisältävä verbi *matskma* `piestä, paukuttaa` (SKES s.v. *maiskuttaa*). Esimerkki:

Mart suuga *matsutas* ja ka midagi ütles. (43)

⁶Valve Värvi (1965: 49 - 56) on tarkastellut laajasti *ladisema*-sanueesta viron kirjakielessä ja murteissa esiintyvien varianttien välisiä suhteita ja niiden merkitysisältöjä.

Viron *närida*-verbin (264) 'pureskella, kaluta' sukulaisista on hajanaisia merkintöjä eri puolilta suomen murteita asussa *närhiä* sekä Satakunnasta ja Hämeestä asussa *närhetä* (SKES s.v. *närhiä*). Esimerkki:

"Ma arvasin, et sa ei tulegi" ütleb Imelik kompvekki *närides*. (264)

Sanapari *näägelda* (137) 'näykkiä' ja *näkitseda* (305) 'nakertaa' on monellakin tapaa kiinnostava. NS ja SKES eivät mainitse foneettisesti ja semanttisesti viron sanoille läheisten suomen verbien *näykkiä* ja *näykätä* ekspressiivisyyttä, mutta Raun pitää sekä viron että suomen verbejä deskriptiivisinä. Viron ekspressiiviseen sanueeseen kuuluvat verbit *näkkada*, *näkkida*, *näksida*, *näkitseda*, *nägeleda*, *näägutada* ja *näägelda* sekä substantiivi *näks* (gen. *näksi*) 'pisto, piikki; pykälä, roso' (Raun s.v. *näkkama*; *näks*; *näägutama*; *nääklema*; SKES s.v. *näykätä*). Esimerkkejä:

"Pühi oma lõug rasvast puhtaks!" hüüab Toots sellele vastuseks ja kõneleb, küüsi *näkitsedes*, edasi: "Et praeguse kabelihoone asemel Rootsi ajal von Jõmmi mõisa oli, seda ei saa keegi salata. See seisab kindral Seekrööni eluloos üleval." (305)

"Nemad pane kahekesi *nääklema*, siis nemad *nääklevad* nädalapäevad järgemööda; neile anna ju leivakott juurde, muidu jäävad tulitsedes nälga." (137)

Erinomainen esimerkki siitä, kuinka sanojen tunneaines ja äänteellä kuvailevuus ajan kuluessa vähenee tai jopa katoaa, on verbi *rüübata* (38). Tässä tutkimuksessa olen määrittellyt verbin ekspressiiviseksi, koska se on onomatopoeettista alkuperää (SKES s.v. *ryypätä*). Esimerkiksi NS kuitenkin toteaa, että verbi *ryypätä* on tavallinen ja arkinen, ja Hakulisen (1979: 264) mukaan alkuaan imaisemisen ääntä kuvannut verbi *ryypätä* on nykyisin epäekspressiivinen.

Raun vertaa viron verbiä *õgida* (71) '(syödä) hotkia, ahmia' suomen verbiin *hokeltaa* (Raun s.v. *õgima*). En kyseistä suomen verbiä tunne, mutta sanojen ekspressiivisyys on ilmeistä. Esimerkki:

Üks hull oli ometi nii suur nagu kinnas ja *õgis* aga teisi nahka. (71)

2.1.2. Ihmisen toiminnan synnyttämät äänet

Kaikille Kevadessa esiintyville ihmisen toiminnan synnyttämiä ääniä kuvaaville verbeille on yhteistä se, että ne ovat klusiilivoittoisia. Yhtä lukuun^hottamatta kaikki tämän luvun verbit alkavat klusiililla. Selitys klusiilien valta-asemaan on yksinkertainen. Lutsin ihmiset saavat aikaan kuuluvia ja voimakkaita ääniä, joita klusiilit, vahvatehoisina äänteinä, ovat omiaan kuvaamaan.

Samaan sanueeseen kuuluvat *koliseda* (233) ja *kolkساتada* (250) ovat alkuaan onomatopoeettisia verbejä. Kovien esineiden törmätessä syntyvää ääntä kuvataan sekä virossa että suomessa useilla toisilleen läheisillä verbimuodoilla, esimerkiksi verbin *kolkساتada* taustalla on onomatopoeettinen interjektio *kolksti* 'kolksis, muksis'. Ulkoasultaan hyvin lähellä kyseistä sanapesuetta on myös verbi *kolkida* (72) 'kolhia; pieksää; koputtaa; loukuttaa (pellavia)' (suom. *kolkita*, *kolkata*, *kolata* ja *kolkkaa*). Sekä SKES että Raun kuitenkin korostavat, että viron *kolkida*-verbin taustalla on ekspressiivinen substantiivi *kolk* (gen. *kolgi*, *kolgu*) 'pölkky, (kellon) läppä, varsta, kolkutuslauta', jota suomen kielessä vastaa substantiivi *kolkka* ' (eri tarkoituksiin käytettävä) lyhyt salko, seiväs jne.' (SKES s.v. *kolkka*²; Raun s.v. *kolk*). Esimerkkejä:

See vein, see on ülepea väga visa vastu panema ja ei taha välja tulla, aga kui ta siis ka kord tulema hakkab, siis tuleb nagu *koliseb*. (233)

Toots, kui sa nüüd jälle valetasid, siis sa *kolkida* saad. (72)

Verbeille *kobistada* (139), *kompسida* (209), *kopsida* (132), *koputada* (50) ja *kõbistada* (239) on äänteellisesti läheisiä vastineita useissa itämerensuomalaisissa kielissä. Kaikki muodot ovat hyvin lähellä interjektioita *kop*, *kops* tms. Esimerkkejä:

Eeskoja uks käis; keegi tuli klassituppa ja *kompسis* lumiseid jalgu vastu põrandat. (209)

Piibud kui asjata segajad võeti suust, *koputati* saapakontsa vastu tühjaks ja pandi tasku. (50)

Aga pea- mis see oli? Nurgas *kõbistas* keegi. (239)

Verbi *krabistada* (133) 'rapistaa' on kausatiivinen johdos verbistä *krabiseda*, josta esiintyy useita rinnakkaisasuja sekä virossa että suomessa.

Viron *kõmmutada* (33) 'jyskyttää, paukuttaa' rajoittuu saatavilla olevien tietojen mukaan vain suppealle alueelle suomeen ja viroon. Viron puhekielessä esiintyy verbin rinnalla ekspressiivinen substantiivi *kõmm* 'paukaus; isku, lyönti'. Suomessa tähän yhteyteen kuuluva *komuta* tuntuu huomattavasti vieraammalle kuin samaa tarkoittava *kumista* (myös *komista*) (SKES s.v. *komata*; *kumata*). Esimerkki:

Jäi veel tong peale panna ja lahti *kõmmutada*. (33)

Viron *müdiseda*-verbille ei ole suomessa tarkkaa äännevastinetta. NS mainitsee kuitenkin harvinaiset ja ilmeisen murteelliset verbit *mylistä*, *mymistä* ja *myristä*.

Toisilleen äänteellisesti läheisiä verbejä *patsutada* (167) 'läiskyttää; taputella (kämmenellä)' ja *potsuda* (237) 'mätkähtää, muksahtaa' Raun vertaa saksan ja venäjän sanoihin. Verbin *patsutada* kanssa samaa sanuetta on substantiivi *pats* (gen. *patsi*) 'läiskäys, isku' (vrt. saks. *Patsche*). Verbiä *potsuda* ja siitä johdettuja verbejä *potsutada* ~ *potsatada* Raun puolestaan vertaa venäjän sanaan *potčevat'* (Raun s.v. *pats*; *potsuda*). Mielestäni vieras-kielisten muotojen esiinottaminen kyseisten sanojen kohdalla on hämmentävää, virossa kun esiintyy interjektiot *patsi* ja *potsti* 'mäiskis jne', joihin verbien voi ajatella perustuvan. Myös suomen murteissa esiintyy laajasti samaan yhteyteen kuuluvia nomineja ja verbejä. Ruoppila (1935: 134, 135) on tarkastellut kyseisen sanahahmon⁷ vokaalivaihtelusuhteita merkitysoipilliselta kannalta. Esimerkki:

"Straiju selaaaju!" hõikas ta Arno kohale jõudes ja pakkus, käega karsile *patsutades*, enda kõrvale platsi. (167)

Verbi *plöksutada* (32) 'kolkkaa, louskaa' on kausatiivinen johdos sanasta (*p*)*löksuda*. Viron verbeille foneettisesti ja semanttisesti läheisiä ovat suomen verbit *loksuttaa* ja *loksua*, *loksaa*. Esimerkki:

Mis mul viga minna ja punanahkasid maha *plöksutada*. (32)

Deskriptiivisestä *togida*-verbistä (308) 'lyödä, muksia' esiintyy Kevadessa myös asut *tonksata* (317) ja *tonksida* (162). Suomessa on variaatiosarja *tokata* ~ *tökätä* ~ *tuikata* ~

⁷ Pehmeätä tasapaksua olentoa tai esinettä ja sen liikkumista' kuvaavat nominit ja verbit: *pätsä*, *pätsäkkä*, *pätsikäs*, *pötsä*, *putsikka*, *putsikas*; *patsahtaa*, *pätsähtää*, *pot-sahtaa*, *putsahtaa*, *potsutella*, *putsutella* ja *putsuttaa*. (Ruoppila 1935: 134, 135)

tokottaa ~ tokuttaa (SKES s.v. *tokata*¹; Raun s.v. *togima*). Esimerkkejä:

Oi sa juudas, kuda *togis* mind pilliroost kepiga, nagu vainlane! (308)

Aga bambuspilliroost kepile ei meeldinud niisugune viivitus sugugi, ta *tonksis* kärsitult vastu põrandat, - - (162)

2.1.3. Eläinten äänet

2.1.3.1. Hevonen, lammas, lehmä ja sika

Lajinomaista hevosen ääntelyä kuvaa virossa verbi *hirnuda* (236), ja korskumista, ilman puhaltamista sieraimiin *puristada* (169). Esimerkkejä:

Kaugemal, vist kõrtsi ees, *hirusid* hobused. (236)

Tee läks märke; hobused *puristasid*, mehed ronisid koormatelt maha ja - - (169)

Viron yleiskieli ei tunne Lutsin käyttämää lyhyttä muotoa *määta* (28), vaan lampaan tai vuohen ääntelyä kuvataan virossa tavallisesti suomen tapaan verbillä *määgida* (suom. *määkiä, määkyä*). Esimerkki:

"Ega sa lammas ole, et sa *määd*; õpi paremini ja *ära määta*! isk sa oled nagu kapsauss. Tootsiga paras paar, et seo teid kokku ja pane vastu vett ujuma." (28)

Virossa ja suomessa lehmille luonnollista ääntelyä kuvaavat identtiset verbit *ammuda* (293) ja *ammua*. Esimerkki:

- - karjad *ammudes* karjamaile tõttavad - - (293)

Lajinomaista sian ääntelyä kuvaa virossa, aivan kuten suomessakin, verbi *rõhkida* (*rõhkiä*). Luts ei Kevadessa kuitenkaan kyseistä verbiä käytä, vaan hänen sikojensa ääntelyä kuvaavat verbit *tuhnida* (85) sekä *niriseda* (152) ja *viriseda* (85). `Jonkin asian tekemistä pientä ääntä, tuhinaa, pitäen´ tarkoittava *tuhnida* kuuluu samaan sanapesueeseen kuin suomen *tuhnu, tuhu, tuhista* jne. (SKES s.v. *tuhnu*). Myös toisilleen läheisille `pienä, korkeaa ääntä, vinkumista ja kitisemistä´ merkitseville verbeille *niriseda* ja *viriseda* on vastineet suomen kielessä (SKES s.v. *nira; viri*). Esimerkki:

"Siis *tuhni*," ütleb vana siga. "Kärss on kärnas, ei saa," *viriseb* aga noor omasoodu vastu. (85)

2.1.3.2. Kissa ja koira

Luts kuvaa kissan ääntelyä verbeillä *kräunuda* (132) ja *puksuda* (230). *Kräunuda* esiintyy merkitsemässä 'kovaa ja epämiellyttävää ääntä' ja sille äänteellisesti läheinen on virossa tavallisesti lintujen ääntelyä kuvaava *krääksuda*, vrt. suomen *rääkyä*. *Puksuda* puolestaan kuuluu samaan sanueeseen kuin *puksaa*, *puksuttaa*, *puksahtaa* jne. (SKES s.v. *puksaa*). Kevadessa *puksuda* kuvaa itsensä ähkyyn syöneen kissan vaivalloista ääntelyä. Esimerkkejä:

Liisa aga tõrjus kohkunult vastu, karjus niisuguse häälega, nagu kassid öösel *kräunuvad* (132)

Kiir silmitses paperitükki, tegi väga kibeda näo, haigutas ja hakkas imelikult *puksuma* nagu kass, kes enese ülearu täis on söönud. (230)

Koiralle luonteenomaista ääntelyä kuvaa verbi *haukuda* (278). Sen lisäksi Kevadessa esiintyvät myös 'korkeaa, kimeää ääntä' kuvaava *niuksuda* (91) ja laajaan itämerensuomalaiseen *ulvoa*-sanueeseen kuuluva *uluda* (275). Suomessakin *niukua* voi käsitykseni mukaan esiintyä esimerkiksi kuvaamassa kissan ääntelyä tavallisemman *naukua*-verbin rinnalla. Lutsilla niukuvan äänen synnyttää koiranpentu, joka on sullottu piiloon takin sisään. *Uluda*-verbin rinnalla viron murteissa esiintyvät myös asut *ulvada* ja *ulguda*, sekä suomessa *ulista* ja *ulvoa* (SKES s.v. *ulvoa*). Esimerkkejä:

Tõnisson ütleb veel paari sõnaga, et leib vanasti nii must olnud, et koerad leivatükile *haukuma* hakanud. (278)

"No see on ometi naljakas," ütleb kooliõpetaja. "Temal ei ole midagi põues ja ometi *niuksub* ja liigutab see "ei midagi". "Näita!" (91)

Talurahvas ehmatanud ka ära, lapsed pugenuvad sängi alla, koerad hakanuvad *uluma* ja niisugune hirmus jant olnd, et vanaisa kas või pööra ots ümber, mine metsa tagasi. (275)

2.1.3.3. Hiiri

Hiiren ääntelyä kuvaavien verbien *piiksuda* (205) ja *piiksatada* (207) *ks*-yhtymällinen asu on Raunin mukaan peräisin lätistä, josta se on viron lisäksi lainattu liiviin (lät. *pikstēt*, liiv. *pi'kštō*). Viron murteissa sanasta esiintyy myös *sk*-yhtymällistä *piiskuda*-asua. Suomessa viron verbejä foneettisesti ja semanttisesti lähinnä ovat yksinäis-*p*:n sisältävät verbit *piipahtaa*, *piipattaa* ja *piipittää* (Raun s.v. *piiksuma*). Esimerkkejä:

Koolipoiste kappide ja kastide all *piiksusid* hiired ja ajasid üksteist krabinal taga. (205)

- - aga seal kõlas tema kõrva ääres imelik peenike hää, nagu oleks hiir klassitoas *piiksatanud*: "Valmis!" (207)

2.1.3.4. Linnut

Kanalle luonteenomaista ääntelyä kuvaava onomatopoeettinen *kaagutada* (275) esiintyy virossa myös *kaagatada* ja suomessa *kaakattaa* ja *kaakottaa* asuissa. Samankaltaisia verbejä on yleisesti itämerensuomalaisissa kielissä. *Kaagutada*-verbin lisäksi Luts kuvaa kanojen ääntelyä merkitykseltään lähes identtisellä ja ilmeisesti ainoastaan virossa esiintyvällä verbillä *kõõrutada* (133) (Raun s.v. *kaagatama*; *kõõrutama*). Esimerkkejä:

Teeb aga peale teistele teolistele kõiksugu nalja, vahel laulab nagu kukk, vahel *kaagutab* nagu kana, ja koera haukumist teind nii hästi järele, et mitte pole aru saada olnd, kas ikke tõesti koer või inimene. (275)

Siis kuulis ta, kuidas kell löi, kuidas keegi kõhatas, kuidas kukk rehetas laulis ja kanad *kõõrutama* hakkasid. (133)

Muiden lintujen ääntelyä Luts kuvaa verbeillä *karjuda* (324), *kraaksuda* (231), *lööritada* (197) ja *prääksuda* (324). Verbi *karjuda* esiintyy Kevadessa kuvaamassa sekä ihmisen että kalalokin kuuluvaa ääntä. Yleisyytensä vuoksi sana on menettänyt suuren osan ekspressiivisyydestään. Viron verbiä *kraaksuda* vastaa suomessa (*k*)*raakkua*. Suomen edustusta vastaavaa geminaatta-*k*:llista asua virossa ei esiinny. Suomessa puolestaan sananalkuisen konsonanttiyhtymän sisältäviä asuja on käytössä ainoastaan läntisissä murteissa ja ennen muuta ruotsalaisalueiden läheisyydessä (SKES s.v. *raakkua*). *Prääksuda*-verbi esiintyy Kevadessa *pr*-yhtymällisessä asussa mahdollisesti alkusoinnun vaikutuksesta (ks. esi-

merkkiä), virossa tavallinen on myös *kr*-yhtymällinen asu *krääksuda*. Värv (1958: 7) on tutkimuksessaan kiinnittänyt huomion assonanssin eli puolisoinnun vaikutukseen kiurun (vir. *lõoke*) ääntelyä kuvaavassa verbissä *lõõritada*. Hänen mukaansa olisi äännesymboliikan perusteella odotuksenmukaista, että kiurun ääntelyä kuvaisi verbi **liiritada*, sillä *õ* kuvaa tavallisesti meluisia ja tummia, kumeita ääniä (vir. *müralisi ja tumedaid hääli*)⁸.

Esimerkkejä:

Lained paisuvad, kohin läheb suuremaks, kajakas *karjub* kriiskava häälega, nagu hoiatades: *sõudke nüüd kõik kaldale, nüüd tuleb torm.* (324)

Lõokesed *lõõritavad* üksteise võidu, ja rukkiväli lainetab tasa. (197)

Havid sulpsatavad pilliroos ja luhas *prääksuvad* pardid.(324)

2.1.3.5. Hyönteiset

Kaksi hyönteistä on saanut Kevadessa äänensä kuuluviin: itikan (vir. *sääsk*) ininää Luts kuvaa verbillä *piriseda* (170) ja sontiaisen (vir. *sitikas*) pörräämistä verbillä *sumiseda* (199). NS mainitsee verbeille identtiset vastineet *piristä* 'pitää hiljaista, korkeahkoa tarvitsevä ääntä' ja *sumista* 'surista (kumeasti)'. Esimerkkejä:

Siis tuleb mõni lause või koguni üksik sõna ja *piriseb* ja *piriseb* kõrva ääres nagu sääsk - - (170)

Seal aga- oh häda! -näeb ta uue kokkumisega, kuidas sead sitikate *sumina* saatel ringmängu algavad - - (199)

2.1.3.6. Muut

Kevadessa esiintyy kolme verbiä - *põdistada* (324), *totutada* (288) ja *viristada* (288) - joiden luokittelu on mutkikasta, koska Luts ei mainitse, mikä eläin äänen synnyttää.

Viron *põdistada* on äänteellisesti lähellä sanuetta *padistada* 'läiskyttää, loiskuttaa', *pudistada*, *puistata* 'pudistaa, sirottaa, karistaa' ja (murt.) *pudiseda*, *pudeneda* 'varista, karista'. Semanttisesti Lutsin käyttämä *põdistada*-verbi on kuitenkin lähempänä suomen *r*-äänteellisiä *pyristää*, *pöristää*, *päristää* variantteja kuin verbiä *pudistaa*, jota SKES ei pidä deskrip-

⁸Mart Mäger (1959: 523) on tukenut Valve Värvin päätelmää.

tiivisenä (SKES s.v. *pudistaa*). Viron varsin laaja *pudistada*-sanue on mielestäni osoitus sanan ekspressiivisistä luonteesta. Esimerkki:

Vahel hakkab samblas, palja jala all, mingi loom *põdistama* ja püüab välja - pole vaja karta! (324)

Totutada ja *viristada* esiintyvät Lutsilla ilmeisen tilapäisessä käytössä. Käyttämäni lähteet eivät *totutada*-verbiä tunne, ja *viristada* on SKES:n mukaan deskriptiivinen (SKES s.v. *vurrata*). Luts käyttää molempia verbejä kuitenkin onomatopoeettisesti. Esimerkki:

Sain teisele veel õigel ajal maakeraga pähe valada, muidu ripub leevakoti küljes nagu ahv, ja ise ikke: *vurra-vurra-vurra!* ja *tot-tot-tot!* Mis sa *viristad* ja *totutad* pime! (288)

2.1.4. Luonnonelementtien äänet

2.1.4.1. Tuli

Luts kuvaa tulen tai korkean lämpötilan synnyttämiä ääniä verbeillä *käriseda* (133) 'käristä, rätistä', *pragiseda* (233) ja *prõgiseda* (237) 'ratista, rutista, rätistä'. *Käriseda*-verbille on identtinen vastine suomessa *käristä* 'jonkin palaessa tai paistuesssa syntyvästä ritisevästä äänestä'. Viron verbien *pragiseda* ~ *prõgiseda* kanssa äänteellisesti osin samankaltaisen ja merkitykseltään identtisen suomalaisen sanueen ekspressiivisyys korostuu viroa selvemmin vokaalien vaihtelusarjassa *ratista* ~ *ritistä* ~ *rutista* ~ *rytistä* ~ *rätistä*. Raun pitää *pragiseda*-verbiä virolais-vatjalaisena (vatj. *prakisa*) ja sen alkuperää balttilaisena (liett. *spragėti*) (Raun s.v. *pragisema*). Esimerkkejä:

Ta tekkis sellest, et künlad, kui nad lühikeseks põlesid, tulel kuuse okste külge lasksid minna ja need *kärisedes* ja *suitsetades* põlema hakkasid. (133)

Tuli *pragises* ja heitis seintele varje, rasked tilgad kukkusid potsudes laest alla ja kerisekivid *prõgisesid* tasa. (237)

2.1.4.2. Vesi

Tässä luvussa esiintyvät kymmenen verbiä voivat kaikki kuvata virossa veden liikettä ja siihen liittyvää ääntä. Verbit *niriseda* ja *nõretada* ovat kuitenkin poikkeuksellisia, koska ne kuvaavat Kevadessa veren ja rasvan liikettä.

Verbit *kohiseda* (236) ja *siriseda* (233) esiintyvät myös suomessa, ja voivat kuvata muitakin kuin veden synnyttämiä ääniä. Sanojen merkitysero on selvä: kun *kohiseda* kuvaa 'kuohuen virtaavan veden, voimakkaan sateen, tuulen yms. synnyttämää ääntä' on *siriseda* lähes vastakohtainen, ja kuvaa 'terävää, särähtelevää ääntä tai sirinää synnyttävää liikettä'.

'Tummaa ja voimakasta suuren vesimassan esim. meren synnyttämää ääntä' kuvaavat viron verbit *mühada* (299) ja *mühiseda* (121).

Viron verbissä *pladistada* (61) esiintyvää sananalkuista *pl*-yhtymää ei ainakaan SKES:n mukaan suomen murteissa esiinny. Sanan lähimmät suomalaiset vastineet lienevät *latista*, *lotista* ja *lätistä*, sekä samaan sanueeseen kuuluva *litistä*, joka kuitenkin kuvaa jo selvästi pienemmän vesimäärän synnyttämää ääntä. (SKES s.v. *latista*)

Raskaiden vesipisaroiden pudotessa saunan lattiaan syntyy ääni, jota Luts kuvaa verbillä *potsuda* 'mätkähtää, muksahtaa'. Sanan ekspressiivisyys on selvää, ja virossa esiintyy myös onomatopoeettinen interjektio *potsti!*.

Raunin mukaan verbi *pritsida* (133) ja substantiivi *prits* (gen. *pritsi*) ovat germaanista alkuperää. Sanoista esiintyy saksassa virolle identtiset vastineet (*spritzen* 'ruiskuttaa' ja *Spritze* 'ruisku') (Raun s.v. *prits*). Mielestäni sanan ekspressiivisyys on kuitenkin ilmeistä.

Virvendada-verbi (197) 'väreillä, vipattaa, vilistä' kuvaa pienen vesimäärän nopeaa väreilevää liikettä. Sen rinnalla virossa esiintyvät substantiivit *virve* ja *virvendus* 'väre, väreily' sekä 'sekamelskaa' merkitsevä *virvarr*.

SKES:n mukaan onomatopoeettista alkuperää olevan verbin *nõretada* (176) 'valua, vuotaa, tippua' rinnalla virossa esiintyy deskriptiivinen substantiivi *nõre* 'riippuva asento; tippuminen, vuotaminen'. Suomessa on samaan tapaan substantiivi *noru* ja verbi *norua* sekä siitä johdettu kausatiivinen *noruttaa*. Suomen ja viron lisäksi samantyyppisiä verbejä esiintyy laajasti itämerensuomalaisissa kielissä ja mahdollisesti lapissakin (vrt. IpN *njoarrât* 'kaataa varovaisesti, noruttaa') (SKES s.v. *norua*.) (ks. myös Hakulinen 1979: 329). Samaa tapaan kuin verbi *nõretada* ja substantiivi *nõre* kulkevat rinnan myös verbi *niriseda* (152) ja substantiivi *nire* 'pikku oja'. SKES:n mukaan suomen onomatopoeettinen verbi *niristä* kuvaa 'heikkoa kitisevää ääntä tai vähäisen vesimäärän liikettä', ja sen rinnalla esiintyy viron substantiivin kanssa identtinen *nira* (SKES s.v. *nira*). Seuraavassa on esimerkkilauseita, jotka sisältävät veden (ym. nesteiden) virtausta kuvaavan ekspressiiviverbin:

- - kuna all *mühises* mustendav meri. (121)

Kohin kaugemal... Ja pisikesed lained *pladistavad* vastu kaldelist kallast. (324)

- - Kuslapi ninast tume verejuga puuhalule *nirises*. (152)

Söögiriistadest on puudus: mitmed mehed söövad kahekesi ühest taldrikust ja tarvitavad lauanugade ja kahvlite asemel taskunuge, mis, rasvast *nõretades*, palju uuemad näivad, kui nad tõesti on. (176)

Tuli pragises ja heitis seintele varje, rasked tilgad kukkusid *potsudes* laest alla - - (237)

Lained tõusid ja vajusid, valge vaht *pritsis* temale vastu nägu, tegi jalad ja riided märjaks. (133)

- - kuidas päikese tõusuga esimene värsket tuuleõhk liigutab puude latvu ja paneb jõe pinna hõbedana *virvendama* - - (292)

2.1.4.3. Tuuli

Kevadessa esiintyy seitsemän verbiä, joilla Luts kuvaa tuulen ääntä tai sellaista ääntä, joka syntyy tuulen vaikutuksesta: *kohiseda* (38), *kõlgutada* (200), *puhuda* (200), *sahiseda* (260), *ulguda* (104), *vilistada* (104) ja *vuhiseda* (199). Esimerkkejä:

Kaasik *kohises* ja laulis neile unelaulu. (38)

Ase on millegipärast rehealusnurka maha tehtud; külm ja vinge tuul *puhub* väravatest sisse ja *kõlgutab* suurt sarja, mis pealispaku küljes ripub ja on kuhjaga kõlkaid täis. (200)

Tuul *ulgus* ja *vilistas* kõnetraatide ja postide küljes - - (104)

Tuul *vuhiseb* kõrvus, sitikad ja kärbsed pörkavad potsudes vastu nägu, ja rukkipoold sirab mööda nagu roheline kangas. (199)

Kuten aiemmin tässä tutkimuksessa on käynyt ilmi, voi verbi *kohiseda*, niin kuin useat muutkin onomatopoeettiset verbit, kuvata useita erilaisia ääniä. Luts käyttää *kohiseda*-verbiä kuvaamassa sekä virtaavan veden että tuulen koivikossa synnyttämää ääntä.

Viron verbi *kõlgutada* 'heiluttaa, riiputtaa, roikuttaa' ei tarkkaan ottaen kuvaa tuulen synnyttämää ääntä. *Kõlgutada* on Raunin mukaan deskriptiivinen verbi ja kuten edellä olevasta esimerkistä on nähtävissä, käyttää Luts sitä yhteydessä, jossa hän kuvaa 'purevaa tuulta heiluttamassa ruumenia ääriään myöten täynnä olevaa viljanpuhdistusseulaa'. Kiinnostava on kysymys siitä, mikä on viron *kõlgutada* ja suomen *kolkuttaa* 'lyödä niin, että syntyy kolketta' verbien välinen suhde. Suomen verbiin kuuluu samaan sanueeseen ekspressiivisen substantiivin *kolkka* 'lyhyt salko, seiväs, survin' ympärille syntyneiden verbien kanssa. (SKES s.v. *kolkka*²; Raun s.v. *kõlkuma*)

Viron verbi *puhuda* vastaa semanttisesti suomen verbejä *puhaltaa* ja *puhkua*. Raunin mukaan verbi on onomatopoeettinen ja myös SKES pitää sanan alkuperää todennäköisesti onomatopoeettisena. Verbi esiintyy 'puhaltamisen' merkityksessä monissa sukukielissä ja NS mainitsee suomestakin *puhua*-verbin kansanomaista käyttöä 'hiillokseen puhaltamista tms.' kuvaamassa. Kevadessa *puhuda* esiintyy kuvaamassa sekä tuulen että ihmisen puhaltamista (ks. lukua 2.1.1.9.).

Itämerensuomalaisissa kielissä yleisestä *sahiseda* verbistä esiintyy virossa vaihtelusarja *sihiseda* ~ *sohiseda* ~ *suhiseda* ~ *sähiseda* ja suomessa lähes identtisesti *sahista* (murt. Kaak.-Häme, Et.-Savo) ~ *sihistä* ~ *sohista* ~ *suhista* ~ *sähistä*. (SKES s.v. *sahista*)

Ulguda esiintyy virossa tavallisemmin asussa *uluda* (ks. lukua 2.1.3.2.) ja SKES:n mukaan *ulguda* onkin murteellinen muoto, samoin kuin *ulvada*. Suomessakin sanasta esiintyy useita erilaisia variantteja. (SKES s.v. *ulvoa*).

Viron *vilistada* 'viheltää' on Raunin mukaan onomatopoeettinen verbi (Raun s.v. *vilistama*). SKES toteaa, että verbi *vilistä* esiintyy myös suomessa 'viheltää' merkityksessä (Gananderilla, Renvallilla ja Lönnrotilla sekä lounaismurteissa ja Länsi-Uudellamaalla) ja on alun perin ilmeisesti samaa onomatopoeettista sanuetta kuin nyky-Suomessakin esiintyvä *vilistä*-verbi 'nopeasta, jatkuvasta, toistuvasta liikkumisesta' (SKES s.v. *vilistä*²). Luts käyttää verbiä kuvaamassa sekä ihmisen että tuulen viheltämistä.

NS ei mainitse onomatopoeettisesta *vuhiseda*-verbistä v:llistä asua, vaikka Ganander, Renvall ja Lönnrot sanakirjoissaan, sekä useat murteet *vuhista*-asua käyttävätkin. Suomessa yleisempi variantti kuvaamaan 'esim. tuulen puissa synnyttämää ääntä' on kuitenkin *suhista*. (SKES s.v. *vuhista*)

2.1.4.4. Maa

Kevadessa esiintyy kaksi ekspressiiviverbiä, jotka kuvaavat maan synnyttämää ääntä. Luts käyttää verbejä *krabiseda* (80) ja *krobiseda* (263) kuvaamassa 'mullan synnyttämää ääntä sen ropistessa ruumisarkun kanteen'. Virossa esiintyy *krabiseda* ja *krobiseda* muotojen lisäksi ainakin verbit *rabiseda* ja *kräbiseda*. Suomessa tavallisia ovat asut *rapista* ja *ropista*, mutta paikoin länsimurteissa esiintyy myös *kr*-yhtymällä alkavia asuja (SKES s.v. *ropista*). Esimerkki:

Muld *krabises* vastu puusärki... "Rahu sinu põrmule." (80)

2.1.4.5. Lumi ja jää

Lumeen ja jäähän liittyviä ekspressiiviverbejä edustavat Kevadessa *krudiseda* (169), *kõriseda* (176) 'korista, rohista; kalista' ja *tuisata* (165). Esimerkkejä:

Lumi ree jalaste all *krudises* tasa - - (169)

- - sätendav jääpurikas kukub maha, läheb praksti katki ja tükid veerevad *kõrisedes* laiali. (176)

Paar tükki tormasid temast niisuguse hooga mööda, et lumi jalge all *tuiskas*, - - (165)

Kr-yhtymällä alkava viron onomatopoeettinen *krudiseda*-verbi voi kuvata mitä tahansa 'murtumisen yms. synnyttämää ääntä; ruskamista'. Kevadessa verbi esiintyy kaksi kertaa, molemmissa tapauksissa kuvaamassa lumen rutinaa.

Verbi *kõriseda* esiintyy Kevadessa ainoastaan kerran. Se kuvaa särkyvästä jääpuikosta ympäriinsä leviävien osien ääntä.

Viron ekspressiivisen *tuisata*-verbin taustalla on substantiivi *tuisk*. Samaan tapaan kuin suomessa on substantiivi *tuisku* ja verbi *tuiskuta*. Käyttämistäni lähteistä ainoastaan SKES mainitsee *tuisku*-sanana deskriptiivisyyden. (SKES s.v. *tuisku*)

2.1.4.6. Muut

Muiden luonnonelementtien ääniä ovat ukkoseen liittyvä *särtsuda* (156) 'räiskyä', 'kaikumista' kuvaava *kajada* (40) ja *kihiseda* (324), jota Luts käyttää sammalen päälle astuttaessa syntyvästä äänestä. Esimerkkejä:

- - peale jüripäeva võivat iga päev tulla pikne nii mis *särtsub*. (156)

Huigati, hüüti; kaasik *kajas*, aga vastust ei tulnud... (40)

Kuidas sammal *kihiseb* ja ajab vulle, kui sinna peale astuda! (324)

Viron *särtsuda*-verbin taustalla ovat ekspressiiviset sanat *särts* `räiskäys, kuraus; isku' ja *säru* (*säru anda, säru teha = särutada* `piestä, hutkia, iskeä'). *Säru* puolestaan on ilmeisesti alun perin laina venäjän sanasta *žar*. (Raun s.v. *särts*)

Kaikua kuvaava viron onomatopoeettinen *kajada* esiintyy murteissa myös asuissa *kajuda, kõjada* ja *kujada*. Verbille on suomen kielessä identtinen vastine *kajata* ja se esiintyy myös useissa muissa sukukielissä. (SKES s.v. *kajata*¹)

Verbi *kihiseda* on yksi osa laajaa sekä suomessa että virossa esiintyvää onomatopoeettista verbisarjaa. *Kihiseda* kuvaa tavallisesti suhteellisen pientä ja hiljaista, pihisevää, sihisevää ääntä, kun verbien *kahiseda ~ kohiseda ~ kähiseda ~ kõhiseda* ääni on kuuluvampi ja voimakkaampi.

2.1.5. Esineiden synnyttämät äänet

Kevadessa esiintyy varsin suuri joukko verbejä, jotka kuvaavat jonkin esineen synnyttämää ääntä. Joukossa on kuitenkin vain yksi selkeä aihekeskittymä: Luts kuvaa kellon ääntä verbeillä *heliseda* (132), *kolistada* (122), *paukuda* (101), *põmmutada* (119), *kõliseda* (15), *kõlistada* (118) ja *tiksuda* (205).

Pienikokoisten kellojen ääntä Luts kuvaa verbeillä *kõliseda, kõlistada* ja *tiksuda*. Verbi *kõliseda* esiintyy Kevadessa viisi kertaa, kolmesti kuvaamassa koulun välituntikellon ääntä ja kahdesti kulkusten kilinää. Siitä johdettua *kõlistada*-verbiä Luts on käyttänyt kerran, hän kuvaa sillä ääntä, joka syntyy, kun taskukelloa heilutetaan ketjustaan. *Tiksuda* puolestaan esiintyy Kevadessa kaksi kertaa kuvaamassa seinäkellon ääntä. Esimerkkejä:

Kell *kõlises* ja uus tund algas. (15)

Toots arvas, et kooliõpetaja tema uurist räägib; ta võttis ketist kinni ja *kõlistas* tasa. (118)

Klassitoa vana seinakell *tiksus* aeglaselt ja nukralt - - (205)

Kõliseda-verbistä ja kausatiivisesta *kõlistada*-verbistä esiintyy suomessa ja sukukielissä eri vokaalisia variantteja (vrt. suom. *kalista* ~ *kilistä* ~ *kolista*) (SKES s.v. *kalata*; *kili*²; *kolata*). Verbin *tiksuda* taustalla on onomatopoeettinen interjektio *tiks!* ja läheisiä verbimuotoja (*tiksuttaa* ja *tikuttaa*) esiintyy myös suomessa (SKES s.v. *tiksuttaa*).

Luts kuvaa kirkonkellojen ääntä verbeillä *heliseda*, *kolistada*, *paukuda* ja *põmmutada*.

Esimerkkejä:

- - ja kell, mis ülal kahe jämeda palgi küljes rippus, tasa *helisema* hakkas. (132)

"Kas kuuled, Lible *kolistab* üleval vana pada." (122)

Lible lööb tuleval pühapäeval tornis kella mis *paugub*. (101)

"Noh, kas hakkad varsti *põmmutama*?" (119)

Onomatopoeettiset *heliseda*, *kolistada* ja *paukuda* esiintyvät viron tapaan suomessa ja useissa muissakin itämerensuomalaisissa kielissä. Äänteellä kuvailevuus on selvää myös viron verbin *põmmutada* kohdalla, sen rinnalla esiintyy substantiivi *põmm* 'paukaus, pamahdus'. Suomessa on viron tapaan onomatopoeettiseen interjektioon *pom* pohjautuvat verbit *pomista* ja *pommittaa* (NS).

Seuraavassa esittelen muihin esineisiin kuin kelloon liittyviä Lutsin käyttämiä ekspressiivi-verbeyä. On edelleenkin huomattava, että suurella osalla verbeistä voi kuvata lähes lukematonta määrä muitakin asioita. Tapa, jolla Luts verbiä käyttää, antaa kuitenkin yleiskuvan ilmiöistä, joita verbillä voidaan kuvata.

Ikkunan rikki räjähtämistä kuvaa verbi *kliriseda* (34). Se on merkitykseltään lähinnä suomen onomatopoeettista *kilistä*-verbiä⁹. Suomessa esiintyy lisäksi sekä *k*-alkuinen *kiristä* että *l*-alkuinen *liristä*, mutta niiden merkitykset eroavat viron verbin merkityksestä. Raunin mukaan viron verbin alkuperä on germaaninen (kys. *klirren*) (Raun s.v. *klirin*).
Esimerkki:

Sauna aken lendas *klirisedes* puruks. (34)

⁹Ks. Rytönen (1935: 96) on esittänyt *kilistä*-verbille vastineita etäsukukielistäkin ja rinnastanut sanan useisiin muihin äänteellisesti läheisiin sanoihin.

Verbillä *krigiseda* (40) Luts kuvaa ääntä, joka syntyy, kun hermostunut ihminen rutistaa piipun käteensä. Verbin lähin äänteellinen vastine suomessa on *ritistä*, ja myös suomessa (paikoin länsimurteissa) sanasta esiintyy konsonanttiyhtymällä alkavia variantteja, joskin virosta poiketen asussa *pritistä* (SKES s.v. *ritistä*). Esimerkki:

Ta läks rahutuks, kiskus oma lühikese varrega piipu, nii et see käes *krigises*... (40)

Lyhyellä huonolla liidulla tauluun piirrettäessä syntyvää epämiellyttävää ja korkeaa ääntä Luts kuvaa verbillä *kriiksuda* (204). Verbin onomatopoeettisuus on selvää. Voihan hyvin ajatella, että korkeaa epämiellyttävää ääntä, joka saa ihon nousemaan kananlihalle, kuvaa interjektio *kriik*, johon verbi näyttäisi perustuvan. Raunin mukaan sanan alkuperä on kuitenkin germaaninen (ks. lukua 2.1.1.3.). Suomessa vastaavaa verbiä ei esiinny, eivätkä sanakirjojen tarjoamat vastineet *kirkua* ja *vinkua* tai suomentajan ehdottama *kirskahdella* tunnu yhtä ilmeikkäille kuin viron *kriiksuda*. Esimerkki:

Lühike halb krihvliots tema peenikeste sõrmede vahel *kriiksus* vastu tahvlit ja ajas Arnol kananaha ihule - - (204)

Jo aiemmin tässä luvussa kellon äänten yhteydessä mainittu *kolistada* (162) esiintyy Kevadessa kuvaamassa myös bamburuokokepin synnyttämää kolinaa, kun lukkari jahtaa sen avulla kuritonta poikaviikaria penkkien alta. Samaan tapaan kuin *kolistada* esiintyvät Kevadessa esineiden synnyttämiä ääniä kuvaamassa myös aiemmin ihmisen äänten yhteydessä esitellyt verbit *kägiseda* (292) ja *vinguda* (90) (ks. lukua 2.1.1.3.). *Kägiseda*-verbillä Luts kuvaa voimakkaan ja vihaisen ihmisäänien lisäksi karjaportin natisevaa ääntä, ja verbillä *vinguda* korkean ihmisäänien lisäksi myös sahan ääntä kiihasvauhtisessa kaskan kaadossa. Esimerkkejä:

Aga bambuspilliroost kepile ei meeldinud niisugune viivitus sugugi, ta tonksis kärsitult vastu põrandat, vehkles õhus ja *kõlistas* pinkide all ümber, nagu otsiks ta midagi. (162)

Ta kuulatas... kuidas karjaia värvavad kaugemal *kägisevad* - - (292)

Praegu on vaja kaski maha võtta. Lähme metsa ja laseme, nii et saag *vingub*. (90)

NS ei mainitse verbiä *nakista*, vaikka virossa *nagiseda*-verbi (169) esiintyy, ja sen hyvin voisi kuvitella jatkoksi myös suomen onomatopoeettisten verbien konsonanttivaihte-

lusarjaan *nahista ~ napista ~ narista ~ natista*. Luts kuvaa *nagiseda*-verbillä täyteen kuormatun reen jalasten natinaa. Verbillä *naksuda* (133) Luts kuvaa ääntä, joka syntyy, kun viulun viritystapit väännetään niin tiukalle, että kielet lopulta katkeavat. Esimerkkejä:

Lumi ree jalaste all krudises tasa ja kelk palgiotste juures *nagises* - - (169)

Seejuures väänas ta vintse nii kõvasti, et need *naksusid* ja keeled puruks rebenedes endid keerdu kiskusid - - (133)

Ikkunan rikki räsähtämistä kuvaa verbi *prahvatada* (34) 'räsähtää, kurahtaa (rikki)' ja hiirenloukun lauetessa syntyvää ääntä *plaksatada* (192) 'paukahtaa, läiskähtää'. *Prahvatada* kuuluu samaan ekspressiiviseen sanueeseen kuin *pahvatada* (ks. lukua 2.1.1.1.) ja *plahvatada* 'räjähtää, laueta, paukahtaa'. Verbille *plaksatada* läheisiä ovat puolestaan *laksatada*, *naksatada*, *raksatada* jne., jotka pohjautuvat onomatopoeettisiin interjektioihin *plaks*, *naks* ja *raks*. Luts käyttää verbiä *raksatada* (229) kuvaamassa ääntä, joka syntyy reen jalaksen katketessa. Läheisiä vastineita suomessa ovat *raksaa*, *raksua* jne., ja virossa esiintyvät lisäksi verbit *raksuda*, *praksuda*, *praksatada* ja *kraksatada* (SKES s.v. *raksaa*).

Esimerkkejä:

Teel arvavad paar kaussi ka millegipärast kiirele rändajale seltsiliseks tulla, ja hiirelõks justkui ootas seda aega, et siis *plaksatades* kinni karada. (192)

Jumal teab, mis ta saunas oli toimetanud, aga seal ta parajasti oli, kui laeng läbi akna sisse *prahvatas*. (34)

- - siis nigu regi pööras natuke, siis olid nad vastu puud nigu kõmdi! Ja painard läks katki nigu *raksatas* ja kõik karjusid mis hirmus ja - - (229)

Toisilleen läheisille viron verbeille *säriseda* (188) ja *täriseda* (191) on identtiset vastineet suomen kielessä. Molemmissa kielissä esiintyy myös muilla konsonanteilla alkavia rinnakkaismuotoja. NS:n mukaan *säristä* kuvaa 'nopeasti tärisevää, särkyneen tuntuista ääntä' ja *täristä* 'pientä edestakaista värähdysliikettä tai sen synnyttämää ääntä'. Luts kuvaa verbillä *säriseda* ääntä, joka syntyy, kun keittolevyllä paistetaan ristiäisruokia, ja verbillä *täriseda* astioiden ääntä heiluvalla hyllyllä. Esimerkkejä:

Pliit on üleni kõiksuguseid anumaid ja anumakesi täis, siin *säriseb* ja seal *säriseb*... (188)

Riiulil *tärisevad* kausid ja taldrikud, kogu sahver tunnukse põruvat ja laest langevad lubjakübemed. (191)

Onomatopoeettinen *vihiseda* (112) esiintyy Kevadessa kolme kertaa. Kahdesti Luts kuvaa sillä lumipallon ääntä, kun se suhahtaa ohi kohteestaan, ja kerran keilojen ääntä, kun ne onnistuneen kaadon jälkeen leviävät ympäriinsä. Viron verbin identtinen vastine suomessa on *vihistä*, joka kuvaa NS:n mukaan `viuhuvaa, suhisevaa ja sihisevää, nopean liikkeen synnyttämää ääntä'. Esimerkkejä:

Lauri pall Arnost mööda *vihises*. (112)

Kurnipulgad lendavad *vihisedes* laiali ja üks veereb Tootsi jalgade ette. (302)

2.2. Kulkemista ja tekemistä kuvaavat verbit

2.2.1. Äänekäs kulkeminen ja tekeminen

`Haparoivaa, epävarmaa ja usein myös tahattomasti äänekästä tekemistä' Luts kuvaa verbeillä *kobada* (46) `(pimeässä) koluta, hamuta, kopeloida' ja *köbida* (272). SKES liittää sanan *kobada* pesueeseen, johon kuuluvat suunnilleen samaa tarkoittavat *kobida*, *koblata*, *koblida*, *kobiseda*, *köbiseda*, *köbida*, *kobistada*, *köbistada*, *kopistada*, *köpistada*, *koputada*, *kopustada* jne. (SKES s.v. *kopata*). Merkille pantavaa on, että erilaisten varianttien suuresta määrästä huolimatta verbi *köbida* on käyttämilleni lähteille ja sanakirjoille tuntematon. Käsittääkseni *köbida*-verbin voi ajatella tukeutuvan edellä esitetyn sanapesueen lisäksi Raunin mainitsemaan ekspressiiviseen substantiiviin *köbi* `sairas ihminen' (Raun s.v. *köbi*). Esimerkkejä:

Visak *kobas* taskutes ringi, leidis paar tinast aluspüksi-nööpi ja - - (46)

Noh, *köbivad* ise kah kudagi viisi vankrile, hoiavad ninad peos ja sõidavad minema. (272)

Verbi *kolada* (26) esiintyy suomessa viron tapaan asussa *kolata* kuvaamassa äänekästä liikkumista tai jonkin asian tekemistä siten, että syntyy kolinaa (SKES s.v. *kolata*).

Esimerkki:

Poisike tõuseb hommikul vara-vara üles, *kolab* mööda porist õue ümber ja otsib vana toobrivitsa taga, mida ta oli näinud paari päeva eest aida kõrval vedelemas. (26)

Suomen onomatopoeettisia *meluta*, *mölytä* verbejä virossa vastaa geminaatallinen *möllata* (113) `pauhata; teuhata; meluta' (SKES s.v. *möly*). Kumeaa ja kuuluvaa juoksemisen synnyttämää ääntä Luts kuvaa verbillä *müriseda* (15), suomessa äänteellisesti identtinen *myristä* kuvaa virosta poiketen pikemminkin epäselvää ja matalaäänistä puhetta (SKES s.v. *myristä*). Suomen *ropista*-verbin identtistä vastinetta *robiseda* (224) Luts käyttää kuvaamassa äänekästä liikettä. Tavallisemmin verbi kuvaa virossakin sateen tms. synnyttämää ääntä. Esimerkkejä:

Hirmsasti *möllas* võitlus. (113)

Poisid jooksevad *mürinal* klassi. (310)

Verbejä *põruda* (191) `tärähtää, täristä' ja *põrutada* (285) `täräyttää, järkyttää; ärjyä' Raun väittää yleisiksi itämerensuomalaisuusiksi ja mainitsee esimerkkinä karjala-aunuksen verbin *porota* (Raun s.v. *põruma*). SKES on levikin suhteen varovaisempi ja nostaa viron verbien rinnalle suomessa lähinnä itämurteisen *porottaa*-verbin `rikkoa, lyödä rikki' (SKES s.v. *porottaa*¹). Esimerkkejä:

Riiulil tärisevad kausid ja taldrikud, kogu sahver tunnukse *põruvat* ja laest langevad lubjakübemed. (191)

"Susi kakagu sinu silgukarpi!" mõirgab ta ja *põrutab* mõegaga nii kõvasti vastu lossi väravat, et väravavahil kõrvad pilli hakkavad ajama. (285)

Tammuda (14) on ekspressiivinen variantti lähes samaa tarkoittavasta ja taajaan käytettynä ekspressiivisyytensä menettäneestä verbistä *sammuda* `astua, käydä' (Raun s.v. *tammuma*). Foneettisesti ja semanttisesti edellisille läheisiä ovat myös verbit *tatsata*, *tatsuda* ja *tatsutada*. Esimerkki:

Seal oli tugev, paksu näõga poiss, *tammus* aeglaselt ühelt jalalt teisele ja sõi. (14)

2.2.2. Määrätietoinen kulkeminen ja tekeminen

Ekspressiivisyytensä kannalta kyseenalainen on verbi *kupatada* (119) `kiehahtaa, pulpahattaa; ajaa pois', jolle läheisiä ovat viron adverbis *kupal* `kuplilla' ja *kupla* `kuplille, kuplaiseksi' sekä substantiivi *kupatus* `kiehahtaminen; oksennus; sotku'. Raun on verranut sanaa liivin verbiin *kupantõ* `juoksettaa, hyydyttää', jonka merkitys eroaa viron verbistä (Raun s.v. *kupatama*). Samaan tapaanhan *kupatada*-verbiin voisi verrata suomen sanoja

kupista, kupajaa ja kupastella 'kolista, pitää kolinaa, liikkua kolistaen'. Luts käyttää *kupatada*-verbiä kaksi kertaa ja molemmilla kerroilla lähinnä 'pois ajamisen' -merkityksessä. Mielestäni *kupatada*-verbi on ekspressiivinen, ja sen sukulaisuus liivin ja suomen sanojen kanssa on epätodennäköistä. Esimerkkejä:

Köster tuli ja "*kupatas*" lapsed kirikusse, kus ta nad koorile, oreli lähedale häälte järgi seisma seadis. (119)

Pühapäeva õhtupoolikutel... siis *kupatan* saananaise karja ja tulen siia. (307)

Sekä SKES että Raun nostavat viron verbin *kõndida* (198) rinnalle suomen verbin *kontata*, ja pitävät sitä epäekspressiivisenä (SKES s.v. *kontata*; Raun s.v. *kõndima*). Foneettisesti ja semanttisesti yhtä lähellä viron verbiä on myös NS:n mainitsema *köntiä, kõnttiä* 'kömpiä, kõntystä, kompuroida', jonka ekspressiivisyys on selvää. Esimerkkejä:

Varsti *kõnnib* kogu kari nagu karkudel; üks väike kirjunsaab koguni sellega valmis, et ta ühel jalal ümber tiksib ja teistega naljakalt vehkleb, nagu juhats ta mõnd muusikakoori. (198)

Oi, see Imelik on tubli poiss, alati rõõmus ja lahke, ja missugused naljakad sõnad on tal; ütle talle mis tahes, ikka leiab ta mõne kentsaka tähenduse. Eks näe millal ta teda jälle *kõndima kutsub*. (296)

Viron *mässida* (296) esiintyy Kevadessa yhdeksän kertaa ja se on ekspressiivisyytensä kannalta ongelmallinen. Sanan merkitys 'kääriä kokoon, sitoa; kapaloida' on täsmälleen sama kuin äänteellisesti läheisellä suomen, viron, liivin ja vepsän *mähkiä*-verbillä (SKES s.v. *mähkiä*), joka esiintyy kerran myös Kevadessa *mähkida* (77). Raunin mukaan *mässida* on kuitenkin laina vanhan venäjän sanasta *měšati* ja esiintyy viron lisäksi vain vatjassa (Raun s.v. *mässima*). Raun ei mainitse *mässida*-verbin ekspressiivisyyttä, mutta *mähkida* on hänen mukaansa deskriptiivinen. Mielestäni nykykielen kannalta ajateltuna sanat ovat samaa sanuetta, ja niiden ekspressiivisyys on ilmeistä. Esimerkkejä:

Vahepeal aga tuli Saare sulane hobusega koolitua juurde, võttis niihästi Saare perepoja kui Raja peretütre peale, *mähkis* mõlemad vaipadesse ja sõitis minema. (77)

Tehku peale rahulik nagu, seega võib ta kedagi teist petta, tema tunneb seda poissi nagu oma viit sõrme ja võib ta ümber käe *mässida*, kui tahab. Ja *mässib* ka, kui paras aeg tuleb; oodaku aga! (296)

Raunin mukaan viron verbi *norida* (20) 'haeskella, urkkia' on deskriptiivinen (Raun s.v. *norima*). SKES puolestaan ei mainitse sanaa *norida* lainkaan, mutta sille foneettisesti ja

semanttisesti läheistä verbiä *nuruda* (20) 'ahdistaa jotakin pyynnöillä' SKES pitää ekspressiivisenä (SKES s.v. *nurkua*). Edellisille läheinen on myös yleisesti itämerensuomalaisissa kielissä esiintyvä verbi *sorida* (57) 'selailta, penkoa, sorkkia'. Sanan suomalainen vastine *sorkkia* on SKES:n mukaan kuulunut ennen ns. normaalisanastoon, mutta se on myöhemmin deskriptiivistynyt (vrt. suom. *sörkkiä*) (SKES s.v. *sorkkia*). Edellä esitellyt verbit ovat osin langenneet yhteen: Luts käyttää verbejä *norida* ja *nuruda* toistensa asemasta välttääkseen toistoa. Esimerkkejä:

Ja Arno sai aru et tüdrukud on hirmus kavalad teiste saladusi välja *norima*, kuna nad aga enesest midagi ei räägi. Aga Teelelt lootis ta tulevikus siiski veel välja *nuruda*, kelleks ta tahab saada. (20)

Kooliõpetaja, kes kogu aja vaikides üht raamatut *soris*, ütles viimaks omalt poolt niipalju, et - - (57)

Verbin *ronida* (313) 'kiivetä, kivuta, kavuta' kohdalla käyttämissäni lähteissä on ristiriita. Raunin mukaan verbi on deskriptiivinen, kun taas SKES ei ekspressiivisyyttä mainitse (Raun s.v. *ronima*; SKES s.v. *ronata*). Esimerkki:

Toots *ronib* puristades kaldale ja tahab juba püsti tõusta, kui ta ridva otsaga uue tõuke rindu saab ja seljakile vette tagasi kukub. (313)

SKES:n mukaan viron verbi *rühkida* (102) 'pyrkiä, ponnistella eteenpäin' pohjautuu suomen kielen verbin *ryhtyä* ympärille rakentuvaan deskriptiivis pohjaiseen sanueeseen (SKES s.v. *ryhtyä*). Esimerkki:

Koolitoa nurga tagant oli veel näha, kuidas ta suurte sammudega kodu poole *rühkis*. (102)

2.2.3. Holtiton, epävarma ja hidas kulkeminen

Viron verbeissä *kaaberdada* (103) 'kuljeskella joutavana' ja *kakerdada* (65) 'vaappua, hoippua' kyse on ekspressiivisanastolle ominaisesta äännerakenteen horjuvuudesta ja kvantitatiivisesta varioinnista (ks. Penttilä 1963: 256; Rytönen 1940: 37.). Esimerkkejä:

Miks ta hirmus ei ole. Mis ta joob ja *kaaberdab* ümber. (103)

"No lasksin jah, mis need poisid siis *kakerdavad* seal alati peal, kukuvad veel viimati sisse ja upuvad ära." (65)

Toots *kakerdas* nõrkadel jalgadel ümber, nagu peaks ta iga minut maha kukkuma, sülitas ühtelugu plirtsu ja plirtsu, kuhu juhtus, ja silitas oma nähtamatuid vurrusid. (218)

Ekspressiivisten viron verbien *kaaberdada* ja *kakerdada* 'vaappua, hoippua' vastine suomessa on *kaakertaa* 'liikkua vaivalloisesti ja kömpelösti, hoiperrellen' (NS). Nykysuomen sanakirja ei suomesta lyhytvokaalista varianttia *kaakertaa*-verbistä mainitse, mutta mielestäni on vähintäänkin todennäköistä, että murteissa sanaa käytetään myös lyhytvokaa-lisessa asussa.

Raunin mukaan verbille *komperdada* (43) 'kulkea tai nousta kömpelösti, kompastellen' on läheinen vastine suomen lisäksi myös karjalassa (Raun s.v. *komberdama*). Suomen yleiskielessä verbistä esiintyy muoto *kompuroida*, mutta murteissa variantteja on muitakin, ja virossa ainakin *kombata* ja *kompida* kuuluvat samaan sanueeseen. Kevadessakin esiintyvä *komistada* (76) 'kompastua' voisi olla yksi osa kyseistä sanapesyettä. Esimerkkejä:

Lible, kes Mardiga ühel ajal sisse *komberdas*, ei olnud selle vastusega rahul. (43)

Ta tuli otse üle künni, *komistas* tihti, tõusis aga kohe üles ja jõudis just ühel ajal Lauriga pärale. (76)

Verbit *nõlvuda* ja *taiutada* ovat ongelmallisia. *Nõlvuda*-verbin (204) 'kallistua, notkistua' ekspressiivisyyteen käyttämäni lähteet eivät ota kantaa, ja olenkin luottanut sanan kohdalla ainoastaan omaan intuitioonni. Verbiä *taiutada* (198) 'vaappua' sanakirjat ja lähteet eivät mainitse. Periaattessa sanan voisi ajatella olevan murteellinen muoto verbistä *taivutada* 'taivuttaa, notkistaa', se kun esiintyy viron rannikomurteissa *tajutada*-asussa (SKES s.v. *taipua*). Ongelmia aiheuttaa kuitenkin se, ettei Lutsin *taiutada*-verbin ja yleiskielen *taivutada*-verbin merkitys täsmää, ja lisäksi Lutsin kotiseutu Tartto on kovin kaukana rannikosta. Riippumatta sanan alkuperästä, *taiutada*-verbi on Lutsin käytössä ilmeisen ekspressiivinen. Esimerkkejä:

Tiuks ei pidanud ka iseäranis vastu; ta *nõlvus* ühes tahvliga Arno poole, aga töötas edasi, ilma et ta kaaslast kui ka selle sõnu tähele oleks pannud. (204)

Tiksides põrkab ta noorema emise Mimmiga kokku ja kukub kukerpalli maha, kuna Mimmi oma lühikestel kõveratel jalgadel ikka edasi *taiutab* nagu mõni vana meremees. (198)

‘Hoiptelua ja hoippumista’ kuvaavalle viron *tuigerdada*-verbille (232) foneettisesti ja semanttisesti läheinen on suomen murteiden *tuikaista* ‘pyöryttää, huikaista’ (SKES s.v. *tuikata*). Esimerkki:

Kiir *tuigerdas* Tootsi najal sauna. (232)

‘Horjumista, huojumista ja heilumista’ merkitsevästä *vaaruda*-verbistä (102) esiintyy viron murteissa asut *väärududa* ja *vaarada* (SKES s.v. *vaaru*⁴). Luts käyttää myös verbiä *vaakuda* (211) ‘vaakkua, rääkyä; horjua’ *vaaruda*-verbin synonyymina. Myös sanakirjat mainitsevat Kevadessa esiintyvän käyttöyhteyden: esim. *hinge vaakuda* ‘olla henkitoreissaan, tehdä kuolemaa’. ‘Horjuvaa, notkuvaa ja keinuvaa kulkemista’ kuvaamassa esiintyy Kevadessa neljä kertaa verbi *õõtsuda* (102), jolle sukukielissä ei ilmeisestikään ole vastineita. Esimerkkejä:

Kõrtsist, mis poest natuke eemal oli tuli mees *vaarudes* ja kurjasti vandudes välja, seisatas enne keset teed ja hakkas siis, ühest kraavi äärest teise *õõtsudes*, poe poole tulema. (102)

- - see ei ole nalja-asi, kui inimene mitu nädalat elu ja surma vahel *vaagub*. (211)

Ta ei saanud aru, kui kaua ta niiviisi laineil edasi-tagasi, *õõtsus*. (133)

2.2.4. Joutava ja epävarma tekeminen

Raunin mukaan verbi *jännata* (33) ‘vehdata, nujuta, touhuta’ on deskriptiivinen (Raun s.v. *jändama*). Sen rinnalla esiintyy viron murteissa ekspressiivinen substantiivi *jänn* (gen. *jänni*) ‘soperrus’ ja yleiskielessä samaan yhteyteen kuuluvia ilmauksia ovat *jänni jääda* ‘joutua pulaan’, *jännis olla* ‘olla pulassa’ ja *jännist pääseda* ‘päästä pulasta’. Esimerkki:

Mis sa *jändad*, lohud silmad ära. (33)

Viron *koperdada*-verbillä (108) ‘haparoida, kyhätä; vaivalloisesti tehdä’ ei ole identtistä vastinetta suomessa. Verbin ekspressiivisyydestä ei ole epäselvyyttä. Esimerkkejä:

Arno vaatas mitu korda Raja poole, kuni must tombukene, mis mööda teed edasi *koperdas*, pimedusse hoopis kadus. (108)

Väravavaht muudkui *koperdab* lossiõues ümber ja otsib keppi. (286)

Verbit *kõbida* (234) ja *kõpitseda* (276) 'tuherrella, puuhastella, nuhjaa' kuuluvat samaan sanueeseen kuin aiemmin tässä tutkimuksessa esitellyt *kobada* ja *kõbida* (ks. lukua 2.2.1.).

Esimerkkejä:

Ta viis riided sauna esikusse, tuli tagasi, *kõbis* tuld ja patsutas käega ahju. (234)

Küll imestanud teised teolised, et kudas pagan ta oma kood nii ruttu valmis teeb, - vanaisa *kõpitsenud* vasta õhtat nagu moodi pärast natuke - aga midagi ei ole teha; on aga koorem peal ja läheb. (276)

Deskriptiivisen *lonkida*-verbin (42) 'kuljeskella (joutilaana); vetelehtiä; mennä hitaasti' kanssa samaa sanuetta virossa edustavat ainakin *lonkada*, *longata* ja *lombata*. SKES:n mukaan suomessakin esiintyy sanue *longata*, *lonkoa*, *lonkua*, joka pohjautuu sanaan *lonka*; *olla longallansa*. SKES ei pidä sanuetta kuitenkaan ekspressiivisenä (SKES s.v. *lonka*). NS:ssa sen sijaan on verbi *lontia* 'astella kömpelösti, hitaasti; laiskasti löntystää', jonka äänneasun ja merkityksen samankaltaisuutta viron *lonkida*-verbin kanssa ei voi sivuuttaa.

Esimerkki:

Kõige viimasena, sammu kakskümmend teiste järel, *lonkis* Mart. (42)

Viron verbille *puigelda*, *-klen* (138) 'kierrellä, kiemurrella, verukkeiden nojalla estellä' on suomessa identtinen vastine *puikeltaa* (NS). Esimerkki:

"Ei, las'nd olla esiteks peale, ei ma ütlen nüüd veel midagi, aga eks edaspidi näe," vastas Lible *puigeldes*. (138)

Luts käyttää verbiä *redutada* (159) 'olla pakosalla, piileskellä' Kevadessa kaksi kertaa. Suomessa esiintyy viron verbille äänteellisesti läheinen deskriptiivinen *retuuttaa* 'vaivalloisesta elämisestä, toimeentulosta, liikkumisesta yms.' (NS). Viron ja suomen verbien välisestä sukulaisuudesta ei kuitenkaan ole varmuutta. Esimerkki:

Aga ma ei tule tagasi, ma *redutan* niisama ümber, kus saan, ja ütlen, et ma koolis käin. (322)

Rähelda-verbin (12) 'hosua, reuhtoa, rämpiä' vastineena suomen länsimurteissa ja hyvin harvoin ja satunnaisesti osassa itämurteita esiintyy ekspressiivinen *rähkiä* (SKES s.v. *rähkiä*). Suomessa samaan sanueeseen kuuluvat myös vaivalloista kulkemista kuvaavat verbit *rähmiä* ja *rämpä*. Esimerkki:

"Toots, mis sa seal jälle *rähkled*?" (12)

Viron *rüseleda* (317) 'nujuta, reuhtoa, rimpuilla' on samaa ekspressiivistä sanuetta suomen sanan *rysy* ja ilmauksen *panna rysyksi* kanssa. Suomen yleiskielestä sanasta *rysy* johdettu verbi puuttuu, mutta murteissa niitä mitä luultavimmin esiintyy. Virossa etuvokaalisten varianttien *rüsu* ja *rüselda* rinnalla esiintyy myös takavokaalisuutta (esim. *rusu* 'sirpale, pirstale, raunio' ja *rusuks lööma* 'pirstoa, rikkoa, murskata') (SKES s.v. *rusu*). Esimerkki:

Sel silmapilgul kukuvad veel mõned poisid *rüseldes* vette, ja jõgi on korraga nagu suuri kalu täis. (317)

'Turhanpäiväistä häärimistä, hosumista ja puuhastelua' kuvaa myös verbi *sekeldada* (311).

Esimerkki:

Kaldal jooksevad poisid edasi-tagasi, *sekeldavad* ja karjuvad, nagu aitaksid nad sel kombel parve tõstmiseks kaasa. (311)

2.2.5. Vaivalloinen ja raskas tekeminen

Viron verbi *kongitseda* (289) 'kulkea raskaasti' on johdettu verbistä *konkida* 'kulkea vaivalloisesti', ja se on foneettisesti ja semanttisesti varsin lähellä suomen sanoja *konkari*, *konkaroida* ja *konkata* 'hyppiä yhdellä jalalla' (NS). Esimerkki:

Aga leevakott on nüüd sahvris luku taga, sealt annab neil enne *kongitseda*, kui nad ta kätte saavad. (289)

Kyyröttämistä, kyykkimistä ja nyyköttämistä Luts kuvaa verbeillä *konutada* (327), *kükitada* (162), *küürutada* (162) ja *küütsutada* (267). Esimerkkejä:

Mõnelgi lehel mängib punane tint tähtsat osa, mõnegi kirjatüki all on number kaks oma pea uhkelt rõngasse tõmmanud; sealsamas nurgas *konutavad* hallitanud leivakannikad ja kondid. (327)

Köstri silmist ei läinud Toominga saladuslik jutuajamine pingialusega mitte mööda, ja *küürutades* ja *kükitades*, et pinkide alla parem näha oleks, puutus ta pilk korraga Tootsi omaga kokku. (162)

Aga magamistoas on jälle Kuslap üksi ja *küütsutab* just samas olekus omal voodil, nagu sel pühapäeval, kui tema, Arno, Imelikule kompvکید vastu silmi viskas. (267)

Konutada-verbiin sisältyy edellä esitettyjen lisäksi usein myös allapäin olemisen merkitys. Suomessa verbille äänteellisesti läheinen on *könöttää* 'olla tai liikkua jäykkänä, suorana, ääneti' (NS). Samaan tapaan kuin suomen *kyyröttää*-verbin taustalla on deskriptiivinen

sana *kyyry*, pohjautuvat myös viron verbit muiden sanaluokkien ekspressiivisanoihin. *Kükitada*-verbin taustalla on *kükk*, *küürutada* pohjautuu substantiiviin *küür*, ja *küütsutada*-verbin taustalla on äänteellä kuvaileva adverbi *küütsus* 'kokoon painuneena, lysisssä'. (SKES s.v. *kyykky*; *kyyry*)

Ekspressiivinen *norutada* (109) 'olla allapäin, pää painuneena' esiintyy virossa myös asuissa *nargutada* ~ *norgutada* ~ *närgutada*. Suomen murteissa esiintyy vaihteluserjalle vastine *narkuttaa* 'natista, narista, murista' (SKES s.v. *narkuttaa*). Esimerkki:

Laur pidas Arnot hästi silmas ja pani muidugi ka tähele, kuidas see tihedamini *norutama* hakkas. (109)

Luts kuvaa väkinäistä tekemistä, tunkemista, litistämistä ja puristamista verbeillä *kippada* (45), *litsuda* (91), *pigistada* (86), *pugida* (188), *toppida* (92) ja *tükkida* (165). Esimerkkejä:

Ta ütles teistele, kes selle asja kohta midagi lähemat nõudma *kippusid*, et temale suur paise kannika otsa ajanud. (45)

"Narr! Minu uue uuri *litsusid* kah lössi...justkui sead." (125)

Villem, ei söö. Seisab teine aga ahjunurgas, nutab, *pigistab* käed rusikasse, aga ei söö - - (86)

Seejuures *pugivad* mõlemad ühtelugu midagi süüa - - (188)

Homme *topib* vahest mõne pörssa endale põue. (92)

Nii kargab koer tagasi, kes peremehega kaasa *tükib* ja keda piitsaga tagasi hirmutatakse. (165)

Raun pitää mahdollisena verbin *kippada* 'pyrkiä, tunkeutua' läheistä suhdetta *kipitada*-verbiin 'kirvellä, karvastella, kihelmöidä' ja adjektiiviin *kibe* 'katkera, karvas' (Raun s.v. *kippuma*). (ks. myös lukua 2.4.).

Viron verbille *litsuda* 'litistää, pusertaa, survoa' on läheisiä vastineita useissa sukukielissä. Suomessa esiintyy samassa merkityksessä äänteellisestikin viron verbin kanssa lähes identtinen *litsata* (NS).

SKES, Raun ja NS eivät mainitse verbin *pigistada* 'puristaa, painaa kiinni' tai samaa tarkoittavan suomen verbin *tikistää* ekspressiivisyyttä. Mielestäni äänteellä kuvailevuus on

kuitenkin ilmeistä, etenkin kun suomen kielessä esiintyy vielä samaan merkitysyhteyteen kuuluva *likistää*.

Deskriptiivisen *pugida* `pakata (itsensä) täyteen, mutustella´ verbin kanssa samaa sanuetta edustaa virossa *pugeda* `tunkeutua, tuppautua, pakkautua, pakata´. (Raun s.v. *pugima*)

Verbin *toppida* `topata, sulloa, tunkea täyteen´ ekspressiivisyys ei ole selvää. Sana on alkuaan vanha germaaninen laina (kas. *stoppen*, vur. *stoppa*, *stuppa* `täyttää, tunkea jtkn sisään´), eikä virossa sen paremmin kuin suomessakaan ole äänteellisesti läheisiä samaa tarkoittavia sanoja (SKES s.v. *topata*²; Raun s.v. *toppima*). Sanan äännerakenne on kuitenkin viron ekspressiiviverbeille hyvin tyypillinen (vrt. *noppida*, *näppidä*, *koppida*, *kloppida*, *tippida* jne.) ja tukee olettamusta sanan ekspressiivisyydestä.

SKES (s.v. *tukkia*) pitää viron verbiä *tukkida* `tunkea, sulloa, tunkeutua´ epäekspressiivisenä, vaikka sen rinnalla esiintyykin virossa takaavokaalista *tükkida*-muotoa, jota Lutskin käyttää Kevadessa neljä kertaa. Raun taas pitää verbiä *tükkida* deskriptiivisenä, ja sille läheinen on hänen mukaansa verbi *tikkuda* `tunkeutua, ajautua, pyrkiä´ (Raun s.v. *tükkima*).

2.2.6. Nopea tekeminen

Viron *kohmata*-verbille (95) `käydä kiinni; tokaista´ äänteellisesti läheinen on suomessa harvinainen ja murteellinen *kohmia*-verbiä `kahmia, hamuta, kopeloida´ (NS), sanojen sukulaisuudesta ei kuitenkaan ole tietoa. Verbille *müksata* (290) `sysäistä, muksauttaa´ läheistä sukua on suomen samaa tarkoittavaa *muksauttaa*. Esimerkkejä:

Siis *kohmas* ta järsku ja kindlasti: "Ma lähen nüüd ja ütlen köstrile." (95)

"Tõnisson, kas magad?" küsib Arno ja *müksab* naabrile küünarnukiga külge. (290)

Viron verbille *sagida* (316) `pörröttää (hiuksia), tukistaa´ foneettisesti ja semanttisesti läheisiä ovat verbit *sagrida*, *sakutada* ja *sasida*. Ekspressiivisyytensä kannalta ongelmallinen on *sagida*-verbille merkitykseltään läheinen *tutistada* (151) `tukistaa; siepata kiinni´.

SKES ja Raun ovat verbin ekspressiivisyydestä eri mieltä. SKES lähtee liikkeelle viron substantiivista *tukk* (gen. *tuka*) 'tukka, töyhtö' ja mainitsee sanasta johdetut verbit *tukistada*, *tukustada* ja *nukistada*. Se ei kuitenkaan pidä sanuetta ekspressiivisenä (SKES s.v. *tukka*). Raunin mukaan *tutistada*-verbi on johdettu substantiivista *tutt* (gen. *tuti*) 'tupsu, töyhtö', ja sanat ovat joko ekspressiivisiä tai germaanista alkuperää (kas. *tot*) (Raun s.v. *tutistama*). Mielestäni viron *tukistada*, *tukustada*, *nukistada*, *tutistada* sanue on äänteillä kuvaileva: ns. normaalisanastoon kuuluva sana on ekspressiivistynyt. Esimerkkejä:

"Las *sagivad!*" ütleb ta. "Las saavad õpetust, et nad oma ninasid nii kõrgel ei hoiaks. (316)

Aga enne kui see sündis, jõudis Kiir teda ikkagi juustest natuke *tutistada* - - (151)

Tippida-verbin (319) 'pistellä; sipsutella' kanssa samaan ekspressiiviseen sanueeseen kuuluvien verbien *tibada*, *tibatada*, *tibetada*, *tibutada* alkumuoto on ilmeisesti jokin vanha germaaninen laina (vrt. saks. *tippen*) (Raun s.v. *tippima*). Samaan sanapesyeseen kuuluvia verbejä esiintyy myös suomen murteissa: *tipata* 'tulla tipoittain' ja *tipotella* 'varistella, ripotella' (SKES s.v. *tippa*¹). Esimerkki:

Kõik on nobedasti ametis; kes kaevab, kes rehitseb, kes *tipib* seemneterakesi musta mulla põue. (319)

Verbille *tirida* (58) 'kiskoa, nyhtää' ei käyttämieni lähteiden mukaan ole vastineita sukukielissä ja Raun pitää verbin etymologiaa epävarmana (Raun s.v. *tirima*). Sanan ekspressiivisyys on mielestäni kuitenkin selvää. Esimerkkejä:

Esiti ei julgenud ta seda välja ütelda, aga nähes õpetaja tusast, nõutut nägu, *tiris* ta selle päevalgele. (58)

Regi *tiriti* uuesti üles, uuesti vuhisesid julged sõitjad mäest alla ja olid vaimustatud suurepärasest sõidust. (228)

SKES pitää viron sanuetta *torgata*, *torkada* 'työntää, pistää, piikitellä', *torkida* 'pistellä', *tõrgata*, *tõrgastada* 'pistää kipeästi', *tärkada*, *tärgata* ja substantiivia *tork* (gen. *torgi*) deskriptiivissävyisinä, ja esittää niille suomalaisiksi sukulaisiksi verbejä *törkätä* ja *tyrkätä* (murteissa esiintyvät myös asut *torkata*, *torkkaista*, *torkkia* ja *torkuttaa*) (SKES s.v. *torkata*). Raunin mukaan itämerensuomalaisissa kielissä yleisesti esiintyvä *torkada*-verbi saattaa olla myös venäläistä lähtöä (ven. *torkat* 'pistää, tuikata jne.') (Raun s.v. *torkama*). Kevädessä esiintyvät edellä esitellyistä verbeistä *torgata* (75) ja *tärgata* (155). Esimerkkejä:

Alles tüki aja pärast, kui nad vaikides akna juures seisid, *torkas* Arnole uuesti midagi pähe. (75)

- - midagi kadadusesarnast Imeliku vastu *tärkas* temas elule - - (155)

Äänteellisesti ja merkitykseltäänkin lähellä edellä esitetyn sanueen verbejä ovat myös *tõrkuda* (156) 'niskoitella, vastustaa' ja *tõugata* (125) 'työntää, sysätä, lykätä, tyrkätä'.

Viron *tõugata*-verbin läheisiä vastineita suomessa ovat *töykätä*, *töytätä*, *tökätä* jne. (NS).

Esimerkkejä:

Lesta *tõrkus* kõigest oma väikesest jõust vastu ja karjus nutuse häälega: "Mina ei tule, mina ei tule!" (156)

Kust ma's sain võtta, kui mulle teised selja tagant nagu luupainajad selga *tõukasid*. (125)

2.2.7. Kiskominen ja repiminen

Viron *kiskuda* (150) ja suomen *kiskoa* eivät nykykielen kannalta vaikuta ekspressiivisiltä. *Kiskoa*-verbi on peräisin ilmeisesti suomalais-ugrilaiselta kaudelta (syrj. *košnj* 'repiä, kiskoa; halkoa', ostj. *kõstā*- 'repiä', lpR *kaikot* id.), ja taajaan käytettynä se on hyvinkin voinut menettää ekspressiivisyyttään. *Kiskoa*-muodon rinnalla esiintyvät suomessa kuitenkin verbit *kiskottaa*, *kiiskottaa* ja *kiskotella*, jotka näyttäisivät tukevan sanan ekspressiivisyyttä (SKES s.v. *kiskoa*). Esimerkkejä:

Seal aga lõid ta mustad silmad korraga nagu palavikus põlema, terav, kahvatu nägu *kiskus* inetult krimpsu ja enne kui Kentuki Lõvi paha aimas, hammustas ta selle sõrme veriseks. (150)

"Hurraa! Sõda Leipsigi linna all!" hüüab Lible, end naeruga kõverasse *kiskudes*. (317)

Kärsutada-verbille (149) läheisiä ovat virossa laajasti esiintyvät *kärtsutada* ja *kärssuma*.

Viron sanojen merkitys on kahtalainen: 'repiä, kurautella (rikki)' lienee peräisin sanan alkuperäisestä äänteellä kuvailevasta käytöstä (vrt. vir. *käriseda* 'säristä, rätistä', *käristada* 'repiä, repäistä'), kun taas 'nyrpiä' (nenää) on ilmeisen sekundaari merkitys ja peräisin substantiivista *kärss* 'sian yms. kuono, nenä'. Esimerkki:

Kuslap kuulas esiti vaikselt pealt, krimpsutas nägu, *kärsutas* nina ja katsus tüütavast seltsilisest seega lahti saada, et - - (149)

Verbistä *rebida* (139) SKES toteaa varovasti, että sana lienee deskriptiivistä alkuperää. Sanan todistaminen pitävästi ekspressiiviseksi tai epäekspressiiviseksi on mahdotonta. Nykykielen kannalta sanassa on hyvin vähän, jos lainkaan, äänteellä kuvailevuutta. Suhteellisen taajaan ja laajasti itämerensuomalaisissa kielissä (esim. lyyd. *rebitä*), lapissa ja mahdollisesti aina vogulissa ja unkarissa saakka esiintyvä verbi on todennäköisesti jo varsin varhain menettänyt suuren osan kuvailevasta sävystään (SKES s.v. *repiä*). Vastavantuyppejä verbejä esiintyy myös indoeurooppalaisissa kielissä¹⁰. Kevadessa esiintyvät *rebida*-verbin lisäksi siitä johdetut *rebeneda* (133) ja *rebestada* (158). Esimerkkejä:

Ta *rebis* Mari tantsima ja viimane oleks ikka näguripäevi näinud, aga seal hakkasid koerad õues haukuma, väljast kostis sammude müdin, eeskojas kobistati. (139)

Selle vahe sees sai juba Kesamaa Kuslapi peast kinni haarata ja *rebis* teda teiste abiga söngi alt välja. (151)

Seejuures väänas ta vinte nii kõvasti, et need naksusid ja keeled puruks *rebenedes* endid keerdu kiskusid - - (133)

- - keegi neist suure rüsinaga oma seeliku lõhki *rebestas*. (158)

2.2.8. Kutittaminen ja raapiminen

Kraapida-verbi (163) voi olla omaperäinen, mutta mahdollista on myös sen germaaninen alkuperä (kas. *schrapen*, ruots. *skrapa* 'raapia, kynsiä, kaapia'). *Raapia*-verbi on itämerensuomalaisissa kielissä yleinen, ja se esiintyy suomen murteissakin viron tapaan *kr*-alkuisena (SKES s.v. *raapata*¹). Myös *kraapida*-verbille foneettisesti ja semanttisesti läheinen *kratsida* (70) 'raapia, kynsiä' on ilmeisesti vanha laina germaanisista kielistä (kas. *kratzen*) (Raun s.v. *kratsima*). Esimerkkejä:

"Ei noh," kaitseb end Toots, "ega ma's pealisnahka ei lõikunud, ma talla servast natuke *kraapisin*." (163)

Vaata, mis te, narrid, siin oma saabastest *kratsite*. (70)

¹⁰Vrt. ruots. *riv*, saks. *reissen*, engl. *rip* ja ven. *рѣзать* [rvat].

Kriimustada-verbin (91) `raapaista, raapia, kynsiä' alkuperä on germaaninen. SKES:n mukaan viroon on lainattu skandinaiviassa esiintynyt sana *kriim*, *-u* `naarmu, viiva, juova' (mr. *griima* `puuhun hakattu merkki; naamio', mn. *grima* `kasvojen suojus, naamio'), josta on johdettu verbi *kriimustada*. SKES ei mainitse sanan ekspressiivisyyttä, mutta mielestäni foneettisesti ja semanttisesti läheiset verbit *kriipsutada* ja *kriipseldada* tukevat sanan mieltämistä ekspressiiviseksi. Suomessa esiintyy samaan yhteyteen kuuluva *riipustaa* ja siitä johdettu *riipustella* sekä harvinaisempi *riimustaa* (SKES s.v. *riimu*¹; *riimu*²). Esimerkki:

Tootsi põuest kostab nõrk, niuksuv hääl. "Ai, saadan, ära *kriimusta*," sosistab Toots ja litsub pahema käe kõvasti vastu rindu. (91)

NS ei mainitse verbin *kutittaa*, joka virossa esiintyy asussa *kõditada* (191) ekspressiivisyyttä, mutta sekä SKES että Raun ovat yhtä mieltä niiden äänteellä kuvailevuudesta (SKES s.v. *kutittaa*; Raun s.v. *kõditama*). Esimerkki:

"Ai, tõbras, ära *kõdita*!" röögatab Toots seepeale ja läbi sahvri vaikuse kõlab rabe naer nagu kitse piimarokk. (191)

Sügeleda (210) on johdos verbistä *sügada* (80) `syyhytellä, raapia, hangata (ihoaan, päättään)' ja sen lähimmät semanttiset vastineet suomessa ovat ekspressiivisen substantiivin *syyhy* ympärille muodostuneeseen sanueeseen kuuluvat verbit *syyhytä*, *syyhyttää* jne. Viron verbien mieltämistä ekspressiiviseksi tukevat samaan merkitysyhteyteen kuuluvat sanueet *sügelda*, *sügileda*, *söelida* ja *sihitada*, *sühitada*, *sühüütama* (SKES s.v. *syyhyä*). Esimerkkejä:

Eeskambris hakkab sulane kõhima ja ennast *sügama*. (80)

"Armas taevaisa, tee nii, et jälle üks mõnus karvakiskumine tuleb, sest küüned *sügelevad*, et kudagi ära ei jõua kannatada." (210)

2.2.9. Pilkkaaminen, riitely ja uhkailu

Suomalais-lappalaisen *irvi-*, *irvistää*-verbin (lpN *nir'vot*) yhteyteen kuuluvat viron verbit *irvitada* (136) `pilkaten nauraa, ivailla, virnistellä' ja *irvida* `virnistellä' sekä substantiivi *irv* `pilkka, iva'. NS mainitsee verbistä tavallisen muodon *irvistää* sekä harvinaisemman *irvottaa*. Murteissa verbi esiintyy lisäksi ainakin muodoissa *hirvistää*, *irvata* ja *irvehtiä*.

Lapin sanan *n-* ja suomen murteiden *h-* ovat osoituksia sanan ekspressiivisestä luonteesta (SKES s.v. *irvi*). Esimerkki:

"Katsu nalja, katsu nalja!" *irvitas* Lible, kallist jõulupühast hoolimata. (136)

Verbi *jonnida* (234) 'tehdä kiusaa' pohjautuu deskriptiiviseen substantiiviin *jonn* 'kiusante-ko, juonittelu' (Raun s.v. *jonn*). Raunin mukaan verbi *lööpida* (59) 'hassutella, ilveillä' on deskriptiivinen ja sille ei esiinny vastaineita sukukielissä, eikä sille ole virossakaan läheisiä variantteja (Raun s.v. *lööpima*). Esimerkkejä:

"Mina ei saa siin higistada, mis sa *jonnid*," vastas Kiir, "ennem külman lava külge kinni kui higistama hakkas." (234)

Võib arvata, et kui köster juba ise niiviisi *lööpis*, et siis poisid sedasama järele hakkasid tegema. (59)

Sen paremmin SKES kuin Raunkaan eivät selitä verbin *pilgata* (219) ja substantiivin *pilk* (suomessa *pilkata* ja *pilkka*) etymologiaa, vaan ne korostavat sanan epäselkeyttä. SKES tosin toteaa, että "sanue vaikuttaa deskriptiivissävyiseltä" (SKES s.v. *pilkka*¹). Verbi *pilgata* esiintyy Kevadessa kuusi kertaa, ja joka kerta se esiintyy yhdessä toisen verbin kanssa. Neljä kertaa *des*-lauseenvastikkeen osana ja kaksi kertaa *ja*-konjunktioilla toiseen verbiin rinnastettuna. Molemmat tapaukset ovat varsin lähellä värittäväää ja ekspressiiviseksi yleisesti mielettyä koloratiivikonstruktiota. Mielestäni Kevaden esimerkkilauseet tukevat *pilgata*-verbin mieltämistä ekspressiiviseksi. Esimerkkejä:

"no kui te Kiirega jõite, siis on Kiir nüüd surnud?" *pilkas* Tõnisson ja naeratas oma teravuse üle. (219)

Ainult Imelik küsis *pilgates*: "kuda see jalaluu sul puruks läheb, kas pikuti või risti?" (228)

"Ole hea mees, Toots, ära tee" ütles Imelik *pilgates*, "meie hakkame kartma. (252)

Ekspressiivisyytensä kannalta epävarma on verbi *sõidelda* (286) 'riidellä, haukkua'. Virossa samaan tapaan kuin suomessakin tavallisempia variantteja ovat *m*-äänteelliset *sõimata*, *sõimelda* (suom. *soimata*). Toisaalta *sõidelda* on äänteellisesti varsin lähellä myös suomalais-ugrilaisissa kielissä laajasti esiintyvää verbiä *soida*, joka nykyisin ei ekspressiiviseltä vaikuta, mutta SKES:n mukaan saattaisi olla deskriptiivis-onomatopoeettista alkuperää (SKES s.v. *soida*). Ehdotonta varmuutta *sõidelda*-verbin ekspressiivisyydestä ei

ole. Esimerkki:

"Lühidalt, lühidalt, narr... Kust ma's saan lühidalt ütelda, kui kirikuraamatutes nii seisab," *sõitleb* Toots. (286)

Sõidelda-verbin kanssa merkitykseltään yhtenevän verbin *tõreleda* (254) rinnalla esiintyvät virossa verbit *torada* ~ *torida* ~ *toriseda* ~ *tõrelda* ~ *torel(e)da*. Suomessa vastaavia verbejä ovat *torata*, *toraila* ja *torella* (NS). Viron verbiien taustalla on onomatopoeettinen substantiivi *tõra* ~ *tõru* ~ *toru* ~ *turu* 'riita, epäsopu, mellakka' (SKES s.v. *tora*). Esimerkki:

Mis sest, kui pisikesed jalad märjaks saavad ja ema *tõreleb* - kevade ootel võib kannatada paljugi! (254)

Luts kuvaa uhkailua toisilleen läheisillä verbeillä *ähvardada*, *ärritada* ja *ärgitada*. Verbin *ähvardada* (86) 'uhata, uhkailla' alkuperä on ilmeisesti germaaninen (kas. *efern* 'kostaa') (Raun s.v. *ähvardama*). Esimerkki:

Ähvartab teine veel laste ema ja läheb aga tagasi kõrtsi. (86)

Kevadessa esiintyvän sanaparin *ärritada* (189) 'kiihottaa, kiihdyttää' ja *ärgitada* (208) 'uhata (lyödä)' lähin äänteellinen vastine suomessa on *ärtyä*-verbistä johdettu kausatiivinen verbi *ärnyttää* 'ärsyttää'. Murteelliselle *ärgitada*- ja yleiskieliselle *ärritada*-verbille läheisiä ovat myös yleiskielen *ergutada* 'kiihottaa' ja *ässitada* 'kiihottaa, ärsyttää, usuttaa'. Verbit ovat Raunin mukaan ekspressiivisiä. SKES puolestaan rinnastaa viron *ärritada*-verbin suomen *ärtyä*-verbiin, eikä mainitse sanojen äänteellä kuvailevuutta (SKES s.v. *ärtyä*; Raun s.v. *ärgitama*; *ärritama*). Esimerkkejä:

Muidu igas teises asjas hakkas Kiir tingimata vastu vaidlema, et niisugust karutükki võimatu on korda saata, kuid siis on ta millegi pärast tumm. Ja see *ärritab* Kentuki Lõvi. (189)

Arno *ärgitas*. Kuslap tõmbas enese küüru ja pigistas silmad kinni nagu kass. (208)

2.2.10. Ilmeet ja eleet

Viron verbin *jõllitada* (211) 'katsoa tyhmän näköisenä, muljottaa' lisäksi virossa on ekspressiivinen adverbi *jõllis* '(silmät) pullollaan' (Raun s.v. *jõllis*). Esimerkki:

Tule, Tiugu, mis sa *jõllitad* nurgas, kas sina jõuad iga veikse asja pärast nurgas seista. (211)

Verbin *krimpsutada* (215) 'nyrpistää, kipristää' taustalla on Raunin mukaan 'nenän nyripistämistä' kuvaavat keskialasaksan verbit *krimpen* ja *schrimpen* (vrt. saks. *die Nase rümpfen*) (Raun s.v. *krimpsuma*). Esimerkki:

Arno kirjutas tahvlile midagi ja saatis aeg-ajalt altkulmu pilke Kuslapi poole, kes enese juba akna juurde oli nihutanud ja nagu *krimpsutades* välja vahtis. (215)

Deskriptiivinen verbi *põrnitseda* (255) 'mulkoilla' on johdettu verbistä *põrnida* 'mennä mönkään' (Raun s.v. *põrnitsema*). Kiinnostava on myös samaan sanueeseen kuuluva ekspressiivinen substantiivi *põrnikas* 'koppakuoriainen'. Esimerkki:

"Küll on kena poiss," arwab Imelik; "mis ta *põrnitseb*?" (255)

Viron *ringutada* (262) 'venytellä itseään, kiskotella; nujuuttaa' on Raunin mukaan germaanista alkuperää (kas. *wringen*), ja sanan ekspressiivisyyskin on näin ollen kyseenalaista (Raun s.v. *ringutama*). Suomessa esiintyy viron verbin kanssa foneettisesti identtinen ekspressiivinen *rinkuttaa*, joka on johdettu onomatopoeettisesta verbistä *rinkua* 'huutaa kovalla äänellä, kiljua, karjua, rääkyä' (SKES s.v. *rinkua*). Viron ja suomen verbien merkitykset poikkeavat toisistaan kuitenkin selvästi, ja niiden sukulaisuudesta ei ole tietoa. Esimerkki:

Arno tõuseb laua juurest üles, *ringutab* ja vaatab mõttes välja. (262)

2.3. Liikettä kuvaavat verbit

2.3.1. Nopea liike ja törmääminen

Deskriptiivisen *ehmuda*-verbin (96) ja siitä johdetun verbin *ehmatada* (227) kanssa samaan sanueeseen kuuluu *jahmatada* (89) 'säikähtää, ällistyä' (vrt. suom. *jähmettyä*) (Raun s.v. *ehmatama*). Esimerkkejä:

Ta *ehmus* natuke ja jäi seisatama, kui ta Arnot ka seal nägi. (96)

Kui kell kõlises ja ülemal nimetatud isikud klassi tahtsid minna, tõusis köster korruga nagu maa seest üles ja jäi nende ette seisma. Kõik *ehmatasid*. (227)

Arno *jahmatab*. Palgeile ilmub uuesti puna ja rahutult pöörab ta enese vaiba all ringi. (89)

SKES pitää *kahmata*-verbiä (66) 'siepata, kahmia' deskriptiivisluontoisena, ja suomessa esiintyy väitettä tukevat variantit *kahmia*, *kaahmia* ja *kahmaista* (SKES s.v. *kahmata*). Esimerkki:

Lible, kes seda märkas, *kahmas* kohe: "Noh, seal ta nüüd on."(66)

Käyttämäni lähteet eivät korosta verbin *kehitada* (239) 'kohauttaa, kohottaa nopeasti olkapäitään' ekspressiivisyyttä, mutta mielestäni suomessa esiintyvä vokaalivaihtelu *kohauttaa* ~ *kahauttaa* tukee verbin mieltämistä äännteillä kuvailevaksi. Esimerkki:

"Ei ole näinud kedagi", vastab kooliõpetaja õlgu *kehitades*. (239)

Verbi *kihutada* (270) 'yllyttää, villitää; ajaa kovaa vauhtia, rientää' on johdettu onomatopoeettisesta verbistä *kihada* (187) 'vilistä, kihistä, kuhista'. SKES mainitsee suomen kielestäkin viron *kihada*-verbin kanssa identtisen muodon *kihata* (SKES s.v. *kihata*).

Esimerkkejä:

Juba kaugelt on märgata, et elu seal tänä harilikku rada ei käi; muidu nii vaikne kohake *kihab* niistä vanadest kui noortest. (187)

- - mis harilikult sellega lõpeb, et kutsumata külalise padjaga pähe antakse ja ta minema *kihutatakse*. (270)

Raunin mukaan verbillä *kohkuda* (200) 'säikkyä, säikähtää, pelästyä' on vastine myös suomessa, Raun ei suomalaista verbiä kuitenkaan mainitse (Raun s.v. *kohkuma*), eivätkä SKES ja NS sopivia vastineita tunne. Esimerkki:

Toots avab silmad ja vaatab *kohkudes* ringi. (200)

Verbit *kriipsutada* (207) ja *kriipseldada* (177) 'viivoittaa, vedellä viivoja; töhertää' pohjautuvat substantiiviin *kriips*, -u 'viiva'. Suomessa esiintyy samaan yhteyteen kuuluva *riipustaa* ja siitä johdettu *riipustella* sekä harvinaisempi *riimustaa* (SKES s.v. riimu¹, riimu²). Esimerkkejä:

Teisel pool lauda istub Teele väike õde ja *kriipseldab* tahvlile. (177)

Alles tüki aja pärast, kui ta mõned ilmi mingi tähenduseta arvud tahvlile oli *kriipsutanud*, vastas ta: "Mõni asi, nää, mul kah!" (207)

Suomen kanssa identtisen verbin *lipata* (25) 'nopeasti luistavasta tekemisestä (kävelemisestä, juoksemisesta)' lisäksi virossa esiintyy myös kausatiivinen *liputada* (306) ja ps-yhtymälliset muodot *lipsata* (156) ja *lipsatada* (202). Verbien taustalla on ilmeisesti deskriptiivinen substantiivi viron *lipp*, suomen *lippu* (ks. Hakulinen 1979: 329). Esimerkkejä:

Arnol, kui ta kodu poole *lippas*, oleks nagu kaks paari jalgu all olnud, nii ruttu läks teekond. (25)

Nagu linnuke lahtiunustatud puurist välja lennab, nii *lipsas* väike Lesta oma tantsuhimulise piinaja käest minema. (156)

"Krisostomus Sommervelt..." tahab ta edasi jutustada, aga vaatab järsku oma selja taha, kus Toomingas teistele kõiksugu näovigureid teeb ja nimetissõrmi otsa ees *liputab*. (306)

Viron verbin *loita*, -*dab* (233) 'hulmuta, leimuta' taustalla on ekspressiivinen substantiivi *loit* (gen. *loidu*) 'loimu, liekki'. Samaan tapaan suomessa on foneettisesti ja semanttisesti läheiset *loimo* ja *loimota* sekä *loimu* ja *loimuta* ja yksinäinen, harvinainen verbi *loihuta* 'hulmuta'. Esimerkki:

Tuli hakkas *loitma*, haod pragisesid, ja kütja hõõrus rõõmu pärast käsi, et asi nii hästi edenes. (233)

Verbeille *loopida* (161) 'viskellä, heitellä' ja *plagada* (227) 'pötkiä pakoon' ei käytössani olleiden lähteiden mukaan ole vastineita sukukielissä tai läheisiä variantteja virossa. Raun määrittelee molemmat verbit kuitenkin deskriptiivisiksi (Raun s.v. *loopima*; *plagama*).

Esimerkkejä:

Vahest Tiuks...see Kuslap...Sellel võib minu peale ka süda täis olla, et ma seda tuletikkudega *loopisin*. (161)

"Vait ole sina!" käratas köster uuesti ja löi jalaga nii kõvasti vastu eeskoja pörandat, et Tootsi süda kukkus saapasäärde ja pani läbi katkise sääre oma peremehe juurest *plagama*. (227)

Verbistä *nälpsada* (177) 'nuolla, lipoa kieltään' esiintyvät virossa rinnakaismuodot *nälpi-da*, *nilpida*, *nilpada*, *nilpsata* sekä mahdollisesti metateesin kautta muodostettu *limpsata*. Suomen verbi *nälviä* erilaisine murre-edustuksineen saattaa hyvinkin kuulua viron muotojen kanssa samaan sanapesyeeseen (SKES s.v. *nälvä*; Raun s.v. *nälpama*). Esimerkki:

Näljane tulekeel *nälpsab* paja põhjale järele, nagu oleks tal kahju oma ohvrast lahkuda - - (177)

Viron *põrgata* (165) 'kimmota, törmätä, tärähtää' on läheistä sukua *tõrkuda*, *torgata*, *tärgata* -sanueelle ja verbille *põruda* 'täristä, tärähtää'. Esimerkki:

Arno *põrkas* tagasi, nagu oleks ta lüüa saanud. (165)

Viron *sibada* (76) 'sipsuttaa; sipaista (yleensä rivakasta toiminnasta)' on foneettisesti ja semanttisesti varsin lähellä suomen samaa tarkoittavia *sipaista*, *sipsuttaa*, *sivaltaa* verbejä.

Esimerkki:

Tema järel *sibas* köster manades ja kätega veheldes. (76)

Virossa esiintyy *suigatada* (79) 'torkahtaa, nukahtaa' muodon rinnalla myös muodot *suigutada* ja *suikuda*. Suomessa samasta verbistä on sekä *h*-äänteen sisältävä muoto *suikahtaa* että *h*-äänteetön *suikata* (SKES s.v. *suikata*). Esimerkki:

Tonksti, tonksti...vanaema tukub, näeb iga kord, kui ta vähegi *suigatab*, juba unegi ära - - (79)

Viron deskriptiivisen verbin *sähvata* (262) 'leimahtaa, välähtää; (äkkiä) iskeä, huitaista' lähin vastine suomen kielessä on *sävähätä* 'välähtää, leimahtaa; vavahtaa, hätkähtää'

(Raun s.v. *sāhvama*). Esimerkki:

Toots vastab igale küsimusele midagi, *sāhvab* umbropsu, vahel mitte sinnapoolegi, kuhu vaja, kuna Tali siis temale ette pandud küsimusigi ei näi kuulvat. (262)

Sanakirjat eivät tunne Lutsin käyttämää *tiksida*-verbiä (198) 'hypellä'. Mielestäni verbi *tiksida* on osoitus ekspressiivisanoille ominaisesta äännevaihtelusta: sen voi ajatella olevan *ks*-yhtymällinen variantti merkitykseltään samansuuntaisista verbeistä *tipsuda* 'sipsuttaa', *tipsada* ja *tipsata* 'kulkea epävarmasti'. Esimerkki:

- - üks väike kirju saab koguni sellega valmis, et ta ühel jalal ümber *tiksib* ja teistega naljakalt vehkleb - - (198)

Tormata (165) 'hyökätä, syöksyä', joka on osittain langennut yhteen verbin *törmätä* kanssa, on alkuaan ilmeisesti vanha germaaninen laina (vrt. ruots. *storma* 'myrskytä') (SKES s.v. *stormata*). Esimerkki:

Paar tükki *tormasid* temast niisuguse hooga mööda, et lumi jalge all tuiskas, ja karjusid, kätega kodu poole tähendades: "Podjomm, Tali!" (165)

Verbin *tõtata* (174) õ-äänteen vastineena näyttäisi suomessa esiintyvän diftongi *öy*. NS mainitsee verbin *töytätä* ja antaa sille merkitykset 'työntää' ja 'rientää, kiiruhtaa', joista jälkimmäinen vastaa tarkalleen viron *tõtata*-verbin merkitystä. SKES pitää deskriptiiviseksi luokittelemaansa *töytätä*-verbiä 'työntää' kuitenkin murteisena, ja vertaa sitä suomen itämurteiden muotoihin *töydätä*, *töyvätä* ja *töykätä* (SKES s.v. *töytätä*). Viron *tõtata*-verbille läheinen on myös verbi *tõugata* (ks. lukua 2.2.6.). Esimerkkejä:

Tema, Arno *tõttab* talle suure rüsinaga järele, nii et vilja tekib kaunike teerada, mida hagu omalt pool veel aitab suurendada. (174)

Näib, nagu tahaks märg mees uuesti jõkke karata ja oma meestele appi *tõtata*. (315)

Läheisestä sanaparista *vehelda* (76) ja *vehkida* (224) 'huitoa; miekkailla' esiintyvät virossa rinnakkaisasut *vehtida*, *vehkleda* ja *vehledda*. SKES liittää sanat suomen *vehdata*-verbin yhteyteen, eikä mainitse niiden ekspressiivisyyttä (SKES s.v. *vehdata*). Mielestäni edellä esitetty vaihtelutarja tukee viron verbin tulkittamista ekspressiiviseksi. Esimerkkejä:

Tema järel sibas köster manades ja kätega *veheldes*. (76)

Toots suure robinaga nurgast väljus ja kätega *vehkides* seletas: "Oh sa juudas, kes võis arvata, et ta siia tuleb." (224)

Verbistä *viibutada* (50) esiintyy virossa laajasti myös lyhyt vokaalisia muotoja *vibutada* ja *vibutella*. Myös suomessa tavallisemman *viipottaa*-verbin rinnalla esiintyy etupäässä savolaismurteissa viron muodoille läheistä *viputtaa*-asua (SKES s.v. *viputtaa*). Esimerkki:

Ratsapiitsadega *viibutati* õhus, nagu oleks tahetud proovida nende sitkust. (50)

‘Vauhdikasta liikettä, pyyhältämistä ja viilettämistä’ kuvataan suomessa usein verbillä *huristaa*, jolle foneettisesti ja semanttisesti läheisiä ovat viron verbit *vuristada*, *vuriseda* ja *vurada*. Suomessakin viimeistä muistuttava geminaatallinen *vurrata* esiintyy Lappeen ja Lemminkäisten alueilla (SKES s.v. *vurrata*). Luts on käyttänyt *vuristada*-verbiä normaalikäytöstä poikkeavalla tavalla kuvaamassa eläimen ääntä (ks. lukua 2.1.3.6.).

Verbi *äiata*, *-gan* (130) ‘vetäistä, pyyhkäistä, raapaista’ esiintyy Kevadessa neljä kertaa, ja esimerkit tukevat sanan tulkitsemista ekspressiiviseksi. Raun ei kuitenkaan äänneillä kuvailevuutta mainitse (Raun s.v. *äigama*). Esimerkkejä:

Arno *äigas* korra poognaga üle keelte. (130)

Toots ajab enese pikkamisi püsti, krimpsutab nägu, sülgab, *äigab* käega paar korda läbi oma sassis juuste, ringutab ja vaatab mõttes Kiirele - - (200)

2.3.2. Toistuva, katkonainen ja nopea liike

Deskriptiivisen verbin *lotendada* (166) ‘riippua, lerputtaa’ kanssa samaan sanueeseen kuuluu adjektiivi *lotakas* ‘veltto, vetelä, rento’. Luts käyttää *lotendada*-verbiä Kevadessa vain kerran ja se esiintyy lähinnä merkityksessä ‘lepattaa’, kuvaamassa leveiden housun lahkeiden liikettä tuulessa. Esimerkki:

- - seejuures *lotendasid* ta laiad püksid tuules, nagu oleksid säärtes inimese jalgade asemel olnud kepid. (166)

Pitkä *o*-äänne on diftongiutunut viron verbin *noogutada* (310) suomen kielisessä vastineessa *nuokuttaa* (*nuokkua*), jonka taustalla on deskriptiivinen substantiivi *nuokka* (esim. *pää nuokassa* tai *nuokallaan*) (SKES s.v. *nuokka*¹). Luts käyttää Kevadessa myös samaan merkitysyhteyteen kuuluvaa lyhyt vokaalista muotoa *nokutada* (54). Erkki Itkonen (1966: 349) toteaa, että suomen *nukkua* on sukua *nuokkua*- ja *nyökkyä*-sanoille, mutta se on

menettänyt äänteellisen motivaationsa. Esimerkkejä:

"Soo, aga mis sa ise meie ristsetel tegid?" vastab Kiir ja *noogutab* saladuslikult peaga. (310)

Vahetevahel *nokutas* ta saladuslikult peaga, vaatas akna poole ja näris pliiatsit. (54)

Noppida (168) 'poimia, noukkia' on SKES:n ja Raunin mukaan deskriptiivinen. Verbi esiintyy suomessa asuissa *nopata* ja *noppia*, ja samantapaisia muotoja esiintyy muissakin itämerensuomalaisissa kielissä (SKES s.v. *nopata*; Raun s.v. *noppima*). Esimerkki:

Nähes, et Arno tegi kärsitu liigutuse ja tahtis vastu rääkida, jäi Lible vait ja hakkas mütsi küljest heinapuru *noppima*. (168)

Ekspressiivisyytensä kannalta kiinnostavia ovat laajasti itämerensuomalaisissa kielissä esiintyvät verbit *näpistada* (324) ja *näpitseda* (100) 'nipistellä, näpelöidä'. SKES pitää sanuetta, johon edellä mainittujen lisäksi virossa kuuluvat ainakin *näpata*, *näppida*, *näpsata* ja *näperdada*, osaksi omaperäisenä, mutta mahdollisesti myös lainasanaan perustuvana¹¹ (SKES s.v. *näppi*¹). Esimerkkejä:

Nüüd elavad seal kivide vahel väga kurjad mustad mehed ja on valmis kõiki *näpistama*, kes nende rahu julgevad rikkuda. (324)

"Mis nad siis tulevad siia meie õue peale kaklema," kostis küsitav viimaks, kusjuures ta hoolega kuue nööpi *näpitses*. (100)

Verbin *pilgutada* (312) 'välkyttää, räpyttää' taustalla on *pilkuda* 'vilkkua'. Viron sanojen kanssa samaan sanueeseen kuuluvat suomessa *pilkkua*, *pilko(i)ttaa*, *pilkahdella*, *pilkkiä* ja *vilkkua* (SKES s.v. *pilkottaa*). Esimerkki:

"Lase lähvad, kuradid," vastab Lible tasa ja *pilgutab* rentnikule silma. (312)

Sikutada (71) 'venytellä, kiskoa' on äänteellisesti ja semanttisesti lähellä verbejä *siputada* (303) ja *sipelda* (151) 'pyristellä, sätkiä'. Esimerkkejä:

Tema *sikutab*, *sikutab*, tõmmab viimati välja ja... madu-uss! (71)

Jõumeestest on Toomingas endale kivi jalale kukkuda lasknud ja istub nüüd samal kivil ja *siputab* jalga. (303)

Kuslap *siples* kui meeletu vastu, just nagu oleks ta kartnud, et teda päevavalgel surm ootab. (151)

¹¹Vrt. ruots. *knäppa* 'näpätä, napsauttaa'.

Verbin *sorida* (57) `selailta, penkoa, sorkkia' suomalainen vastine *soria* `sohia, sorkkia' on SKES:n mukaan deskriptiivistä alkuperää, ja samankaltaisia verbejä esiintyy muissakin itämerensuomalaisissa kielissä (SKES s.v. *soria*¹). Suomessa esiintyy lisäksi edelliselle läheinen *sorkkia*, jonka yhteyttä *soria*-verbiin SKES ei mainitse, vaan toteaa verbin myöhemmin deskriptiivistyneen (vrt. suom. *sörkkiä*) (SKES s.v. *sorkkia*). Esimerkki:

Kooliõpetaja, kes kogu aja vaikides üht raamatut *soris*, ütles viimaks omalt poolt niipalju, et - - (57)

Tukkuda (78) esiintyy virossa myös suomen kanssa identtisisessä *nukkuda*-asussa. Viron tavoin liivissäkin esiintyy sanan ekspressiivisestä luonteesta johtuva sananalkuinen *n ~ t*-vaihtelu (liiv. *nukkõ ~ tukkõ*). Viron *nukkuda ~ tukkuda* -muodot kuuluvat myös samaan sanueeseen jo aiemmin mainittujen verbien *noogutada*, *nokutada* kanssa (SKES s.v. *nukkuu*). Esimerkki:

Vanaema jääb *tukkuma* ja lööb pea vastu sängisammast. (78)

Suomen verbien kanssa identtisiä ovat viron *vabiseda* (59), *väriseda* (200) ja *väristada* (177). *Vabiseda*-verbistä esiintyy virossa myös asut *vobiseda* ja *võbiseda* ja suomessa *vavista* (SKES s.v. *vapista*). Esimerkkejä:

Kõster naeris, nii et ümmargune kõht *vabises* - - (59)

Pea kuumab küll veel, aga päike on kadunud ja keha *väriseb* külma käes. (200)

Siis võtavad naabrid ähkides ruttu leiba ja liha suud täis, vaatavad teineteisele otsa, kehitavad õlgu ja *väristavad* päid, nagu käiks neil külmavärin üle keha. (177)

2.3.3. Hidas liike

Verbin *hiilida* ekspressiivisyys on epävarmaa. Virossa sanasta ei esiinny läheisiä variantteja, eikä suomen foneettisesti ja semanttisesti läheisen *hiipia*-verbin ekspressiivisyydestä tai sukulaisuudesta viron verbin kanssa ole tietoa. Raun pitää *hiilida*-verbin etymologiaa epäselvänä ja ilman sen kummempia perusteluja vertaa sitä adverbiin *hilja* `myöhään, äskettäin' (Raun s.v. *hiilima*). Mielestäni sekä suomen että viron verbien äänneasut voisivat viitata verbien ekspressiivisyyteen. Esimerkki:

Nii hoidub koer ähvardajast eemale ja ei tule enam ligi, isegi meelituse peale mitte, vaid *hiilib* kaugelt järele. (165)

Raunin mukaan deskriptiivis-onomatopoeettinen 'laahaamista' merkitsevä *lohistada* (276) ei esiinny muissa kielissä kuin virossa (Raun s.v. *lohistama*). Esimerkki:

Pojapoeg jookseb tilpa-tilpa ühes ja *lohistab* määratud kotti järel, kuhu püütud kalu sisse panna. (276)

Suomen yleiskieli ei tunne vastineita viron verbille *nihkuda* (242) ja siitä johdetulle verbille *nihutada* (99). SKES:n mukaan sana kuitenkin esiintyy suomen murteissa ja Lönnrotilla asuissa *nihkata* ja *nihauttaa* 'vetää jtkn mitä on vaikea saada liikkumaan' ja karjalassa (karj. *nihkuttoa* 'vaivalloisesti tehdä jtk') (SKES s.v. *nihkata*). Esimerkkejä:

"Jajah, ma lähen," vastab Toots ahju poole *nihkudes*. (242)

Istumine ei näinud temale sugugi meeldivat; ta *nihutas* ennast edasi-tagasi ja jäi siis tooli servale toetuma. (99)

2.3.4. Kevyt liike

Verbi *hilbata* (173) 'olla kevyt ja liikkuva, hyöriä sinne tänne' esiintyy suomessa asussa *hilpata* ja *hilvata*. Verbit on johdettu deskriptiivisestä substantiivista (vir. *hilp* 'hetale, riekale, riepu' ja suom. *hilpa* 'hile, hiutale') (SKES s.v. *hilpa*). Esimerkki:

- - kust vahel üsna selgesti oli näha, kuidas väike valkja peaga ja punase põllega tüdruk Raja õues ümber *hilpas*. (173)

Deskriptiivinen *hõljuda* (133) 'leijailla' esiintyy viron yleiskielessä myös asussa *heljuda* ja murteissa *heljoda*, *hõljoda* ja *hãljada* (SKES s.v. *helju*). NS:n tietojen mukaan *e*-ään-teellinen *heljua* on tuttu myös suomen murteille, mutta yleisemmin käytössä on kuitenkin *huljua*. Esimerkki:

Oli nii nagu oleks selle (jõulupuu) oksti tules põletatud ja nagu *hõljuks* toas nõrk, vaevalt märgatav suitsupilv. (133)

Viron verbissä *lehvitada* (327) 'leyhyttää' on ensi tavun diftongin jäljessä oleva *h* vaihtanut paikkaa diftongin jälkikomponentin kanssa (Kettunen 1962: 98). Suomessa viron *lehvitada*-verbin vastineina esiintyvät *leyhyttää* ~ *löyhyttää* ~ *liehuttaa*. Esimerkki:

Imelik jookseb Tootsi juurde, mõlemad tõusevad vankris püsti, hüüavad koolitua poole "hurraa!" ja *lehvitavad* mütse. (327)

Verbillä *mõlkuda* (28) 'liikkua mielessä, heilua' ei käytössäni olleiden lähteiden mukaan ole vastineita sukukielissä. Sen sijaan viron *sõreneda* (169) 'hataroitua, harveta' pohjautuu adjektiiviin *sõre* 'harva, hatara, karkea', samaan tapaan kuin savolaismurteiden harvinaiset *soreta* ja *soristaa* verbit pohjautuvat adjektiiviin *sorea* (SKES s.v. *sorea*). Esimerkkejä:

Tema meeles *mõlkus* nüüd ainult see hirmus metall. (28)

Ilm läks aegamisi selgemaks ja näis, nagu tungiksid päikese kiired juba uduloorist läbi, mis alatasa *sõrenedes* kadus pikkamisi metsa taha. (169)

2.3.5. Pyörivä liike

Käyttämäni sanakirjat ja lähteet eivät mainitse verbiä *looskleda* (292), jonka merkitys lienee 'kääntyillä, pyöriskellä tms'. Kyseisen verbin ekspressiivisyys on kuitenkin selvää: äännerakenne on deskriptiiviverbeille ominainen. Esimerkki:

Arno *looskleb* asemel ja ei saa magama jääda. (292)

Ekspressiiviseksi sanaksi laskettava on myös suomen *pyörä*, jonka johdoksia ovat esim. *pyörö*, *pyöristyä* ja *pyörtyä*. Sanueeseen kuuluvia verbejä ovat Kevadessa *pöörata* (250), *pöörduda* (138), *pöörelda* (79) ja *pööritada* (169). SKES suhtautuu sanan *pyörä* ekspressiivisyyteen tosin varauksella ja pitää sitä "jossain määrin deskriptiivissävyisenä". Etäsukukielissäkin on mahdollisesti samaa lähtöä olevia "deskriptiivisluonteisia" sanueita, joita ei kuitenkaan varauksetta voi yhdistää laajaan itämerensuomalaiseen pesyeeseen. Etenkin kun samantapaisia ja samaa merkitseviä sanoja on muissakin kielikunnissa (SKES s.v. *pyörä*). Esimerkkejä:

- "Aga kuda ta ennast *pöörab*? Räägivad ju, et *pöörab*, kas *pöörab*?" - "*Pöörab* küll. Maakeral on telg." (250)

Ja asemele tagasi minnes lisab ta Imeliku poole *pöördudes* juurde: "Oh, sa memm! Räägiti kodukäijatest, nüüd tema näeb kah kohe. Või vead meid ninapidi, pagan?" (281)

Ta lükkab vaiba kõrvale, kooditab jalgadega, *pöörleb* nagu ussike. (79)

Isegi kirik kadus kuhugi, kuna torn, mis juurest vaadates ajas pea *pööritama*, kaotas oma suurepärasuse ja majade ja raagus puude vahelt abitult välja vahtis. (169)

Vändata-verbin (194) `pyörittää (kampea); kieppua, hoippua´ kanssa samaa kantaa ovat *vänderdama* `kulkea horjuen´ ja *väntsutada* `riepottaa, retuuttaa´. Samaan yhteyteen viron verbien kanssa kuuluvat suomen etupäässä itämurteiset *vänttyröidä*, *väntäröidä* ja *väntystää* sekä kaakkoismurteiden *väntytä*. Vastaavia verbejä esiintyy myös karjalassa ja aunuksessa (SKES s.v. **vänttä*). Esimerkki:

Ta seisab nagu kuningas teiste keskel, *väntab* aeg-ajalt oma imelist pilli, vahetab nõelu ja noote ja teeb iga oma liigutuse juures mängusse puutuvaid tähendusi. (194)

2.3.6. Tasainen liike

Verbin *lihvida* (172) `hioa, hangata sileäksi´ ekspressiivisyys on epävarmaa, sanan taustalla on substantiivi *lihv* `(pinta)kiilto´, joka on ilmeisesti vanha germaaninen laina (kys. *Schliff*, vrt. saks. *schleifen* `teroittaa, tahkota, hioa´) (Raun s.v. *lihv*). Samaan tapaan kuin verbissä *lihvida* myös *triikida*-verbin (191) `silittää´ taustalla on ilmeisesti vanha germaaninen sana (kas. *striken* id.) (Raun s.v. *triikima*). Esimerkkejä:

- - astub siis jälle paar sammu jälge mööda edasi, seisatab, *lihvib* saapatallaga krobelist lumekoort, astub jälle - - (172)

"Ei, ei, oota!" vastatakse lae alt. "Ma katsun veel korra, *triigi* mu parema jala sääremarja, see narr kisub krampi." (191)

2.3.7. Liikkuminen vedessä

Verbi *puristada* (75) `puhaltaa sieraimiinsa, korskua; pulpattaa´ on esiintynyt tässä tutkimuksessa jo aiemmin (ks. lukuja 2.1.1.9 ja 2.1.3.1). Samaan tapaan kuin suomen verbi *purista* voi kuvata sekä hiljaista puhetta että veden porinaa, voi viron *puristada* kuvata ihmisen ja hevosen ääntelyn lisäksi vedessä pärskivän ihmisen ääntä (SKES s.v. *purista*). Esimerkki:

Edasi kuulis ta, kuidas Teele vees *puristades* appi karjus. (75)

Suomen ekspressiivistä sanuetta *pulista*, *pulikoida*, *pulpattaa*, *pulahtaa*, *pullahtaa*, *pulpahtaa*, *pulskahtaa*, *polskahtaa* jne. semanttisesti vastaava sanapesue on virossa *s-*

alkuinen. Kevadessa esiintyvät verbit *supelda* (76), *sulpsatada* (317), *sulpsutada* (324) ja niiden lisäksi virossa esiintyy ainakin *sulpsida* (Raun s.v. *sulpsima*). Esimerkkejä:

Parajasti kui Teele Arno käest kinni haaras ja see teda hakkas välja tõmbama, murdus jää uuesti ja siis *suples* juba kaks last külmas talvises vees. (76)

Ärevusega kaotab ta aga ettevaatuse ja *sulpsatab* ise teist reit pidi jõkke. (317)

Havid *sulpsutavad* pilliroos, luhas prääksuvad pardid. (324)

Raunin mukaan verbin *soperdada* (312) levikkialue on suomi-karjala-viro ja merkitys 'taitamattomasti tehdä' (esim. suom. *sopertaa*) (Raun s.v. *soperdama*). Koklan, Laanperen jne. toimittamassa sanakirjassa *soperdada*-verbin merkitys on 'töhertää, tuhertaa, sepustella', ja Kettusen sanakirjassa 'läträtä'. Kevadessa *soperdada*-verbi esiintyy lähinnä merkityksessä 'läträtä'. Sanan suomalainen äännevastine *sopertaa* puolestaan kuvaa NS:n mukaan lähinnä 'epäselvää puhumista'. Esimerkki:

Noorel inimesel on ju kops nagu lähker, tõmma teine kord hõngu täis, siis *soperda* nagu saarmas vee all. (312)

Äännerakenteeltaan *soperdada*-verbiä muistuttava *summerdada* (276) 'myllertää, porskuttaa' ei esiinny yhdessäkään käytössäni olleista lähteistä tai sanakirjoista. Esimerkki:

Vanamees võtab riided seljast ja läheb liiviga jõkke; nõtkutab kallast, *summerdab* mütaga ja ajab jõe vee nii mudaseks, et kõle vaadata. (276)

2.4. Muut verbit

Raunin mukaan deskriptiivisen *kipitseda*-verbin (256) taustalla oleva *kipitada* (52) 'kirvellä' saattaa hyvinkin olla samaa alkuperää kuin itämerensuomalaisissa kielissä laajasti esiintyvä *kibe*¹² 'karvas, katkera, kitkerä' (Raun s.v. *kibe*; *kipitama*). Esimerkkejä:

Päike kõrvetab nii kuumalt, et pea valutab ja silmad *kipitavad*. (197)

Teele teab väga hästi, mis poisil viga on aga las ta *kipitseb*; las ta *kipitseb*, kui ta kõnelda ei mõista. (256)

¹²Ks. Rytkönen (1935: 96) esittää viron *kibe*-nominista vokaalivaihtelusarjan *kibe* ~ *kobe* ~ *kabe* ~ *käbe*.

Verbien *küürida* ja *määrida* ekspressiivisyys on epävarmaa. *Küürida* on ilmeisesti germaanista alkuperää (kas. *schuren*, vrt. ruots. *skura* 'kirkastaa, kiilloittaa, pestä') (Raun s.v. *küürima*; SKES s.v. *kuurata*), ja äännerakenteeltaan *küürida*-verbin kaltaista sanaa *määrida* (93) 'tahrata, ryvettää' käyttämäni lähteet eivät mainitse lainkaan. Esimerkkejä:

Siis, kui tema parajasti koolitua juurde jõudis, anti väiksematele poistele luuad kätte ja aeti põrandat ja riioleid *küürima*. (267)

Keegi teine tüdruk ajas parajasti tindipoti ümber ja *määris* tema geograafia-õpperaamatu ära. (93)

Deskriptiivisest *kärbatada*-verbistä (183) 'surkastua' esiintyvät virossa myös muodot *kärvada* ja *kärbuda* (Raun s.v. *kärbuma*). Esimerkki:

"Oh sa narr, mina annan selle nime sulle kolme *kärbatanud* õuna eest ära!" (183)

Läpatada-verbin (266) 'ummehtua, pilaantua; läikähtyä' rinnalla esiintyy virossa myös *s*-äänteellistä *läpastada* asua. Raunin mukaan verbi esiintyy useissa läntisissä itämerensuomalaisissa kielissä sekä karjala-aunuksessa ja lapissa (Raun s.v. *läpa(s)tama*). Esimerkki:

Rõske ja *läpatanud* hais tuleb talle koolitua eeskojast vastu; läbi poollahtise sahvriukse imbub kopitanud toidujätiste lõhna ja täidab teda vastiku tundmusega. (266)

Verbin *punsuda*, joka virossa esiintyy myös asussa *punduda*, etymologia on epävarma. Raunin mukaan se saattaa olla balttilaista alkuperää (lät. *punte* 'kuhmu, pahka') (Raun s.v. *punduma*). Esimerkki:

Surnu oma *punsunud* näoga on kole. (274)

Viron 'lahoamista ja maatumista' merkitsevä *pehkida* ~ *pehkeda* esiintyy myös asuissa *pehastada* ~ *pehastuda*, ja vastaavat verbit ovat Raunin mukaan yleisiä muissakin itämerensuomalaisissa kielissä (Raun s.v. *pehastama*). Suomessa tähän yhteyteen kuuluvia sanoja ovat esimerkiksi *pehkaantua* 'lahota, mädätä' ja *pehkiö* 'laho puun runko tai kanto', ja niitä on pidettävä murteellisina. Esimerkki:

Keegi poistest kogemata nurgas *pehkinud* põrandalauale astus, vajus see kõrvale ja terve hulk nööpe tuli nähtavale. (49)

Viron deskriptiivisten verbien *sirada* (199) ja *särada* (281) 'hohtaa, loistaa, välkkyä' lähin vastine suomessa lienee *sarastaa*. Virossa esiintyvät edellä mainittujen lisäksi *sarada* ~ *serada* ~ *sõrada* (SKES s.v. *sarastaa*). Esimerkkejä:

- - rukkipõld *sirab* mööda nagu roheline kangas. (199)

Tähed muudku *säravad* selgest taevast nagu Tootsi silgud eeskoja ukse küljes. (281)

Edellä esitetylle verbisarjalle merkitykseltään läheinen on verbi *läikida* (191) 'loistaa, välkkää; läikkyä'. Tämä deskriptiivinen verbi esiintyy viron yleiskielessä myös asussa *läikuda* ja etelävirossa muodoissa *läükädä* ja *läükida*. Sanan suomalainen vastine on merkitykseltään viron verbin kanssa identtinen *läikkyä* (SKES s.v. *läikkyä*) Esimerkki:

Tootsi käes *läigib* midagi, ja käsi, mis seda "midagi" poes hoiab, teeb paar abiotsivat liigutust õhus. (191)

2.5. Saman verbin eri variantit

Yksittäisen äänteen vaikutuksesta sanan merkitykseen on paras tehdä havaintoja vertailemalla saman verbin eri variantteja. Ekspressiivisten sanojen äännteille on esitetty merkityspiirteitä, joiden uskotaan toistuvan suurella osalla sanoista. (ks. esim. Erkki Itkonen 1966: 348; Mäger 1959: 524, 525; Palm 1966: 383, 384; Ruoppila 1935: 128 - 136; Rytönen 1935: 92, 93; Värvi 1966: 37 - 40)

Tässä luvussa tarkastelen Lutsin käyttämiä saman verbin eri variantteja (verbisarjoja) niiden merkityksen kannalta, ja esitän havaintoja siitä, millä tavoin yksittäiset äännteet vaikuttavat sanan merkitykseen. Merkityso pillisiin havaintoihin on syytä suhtautua suurella varauksella, koska lopullisesti yksittäisen äänteen arvon määrää ympäristö, jossa foneemi esiintyy (Häkkinen 1983a: 17).

Kevade-romaanissa on vain 348 erilaista viron ekspressiiviverbiä, joten on varsin ymmärrettävää, että erilaisia verbisarjojakin on suhteellisen vähän. Sarjat eivät voi esiintyä romaanissa yhtä laajoina kuin murreaineistoissa tai yleiskielessä.

Ensi tavun vokaalin kvaliteettivaihtelua on verbisarjoissa *krabiseda* ~ *krobiseda* ~ *krõbiseda* ja *kiriseda* ~ *kõriseda* ~ *käriseda*, sekä esimerkiksi sanapareissa *kihiseda* ~ *kohiseda*, *niriseda* ~ *noriseda*, *plaksatada* ~ *plõksutada*, *sirada* ~ *särada* ja *sosistada* ~ *susistada*. Kauempana sanassa esiintyvistä vokaalivaihtelusta Kevadessa on vain kolme esimerkkiä *lällata* ~ *lällutada*, *sulpsatada* ~ *sulpsutada*, *tonksata* ~ *tonksida*. Laatuvahte-

lun lisäksi ekspressiivisanoissa esiintyy myös kesto- vaihtelua. Vokaalin kvantiteettivaihtelu on näkyvässä Lutsin käyttämässä sanaparissa *nokutada ~ noogutada*.

Erkki Itkosen (1966: 348) mukaan on kyse sekundaarista onomatopoeesista eli korkeammasta äännesymboliikasta, kun vokaaleille annetaan erilaisia ilmaisufunktioita. Vokaalien sisältämät merkitysvivahteet eivät ole yksiselitteisiä, mutta esimerkiksi vokaalin *i* ajatellaan sisältävän mielikuvia pienestä, hennosta, ohuesta jne. ja "sillä ilmaistaan korkeampaa, kimeämpää ääntä ja sukkelampaa, sievempää ja tiukempaa tekemistä kuin alemmilla vokaaleilla" (Rytkönen 1935: 92). Kevaden verbipareissa ja -sarjoissa on nähtävissä esimerkkejä, joissa *i*-äänne korostaa edellä esitettyjä merkitysvivahteita. Esimerkkejä:

Kuidas sammal *kihiseb* ja ajab vulle, kui sinna peale astuda! (324)

Kaasik *kohises* ja laulis neile unelaulu. (38)

Kodus ei söö ta (põrsas) ka, seal *niriseb* ta samuti ja närib teisi sabast; - - (199)

Kolm või neli meest magasid mis *norises*. (41)

Kevaden verbisarjat osoittavat, että ekspressiivisanoissa vokaalivaihtelu saattaa synnyttää hyvinkin pieniä vivahte-eroja sanojen merkitykseen. Kysehän on lopulta taiteilijan henkilökohtaisesta valinnasta ja pyrkimyksestä ilmeikkääseen sanankäyttöön, eikä näin ollen ole mahdollista ennustaa, mitä vokaalia kirjailija kulloinkin käyttää. Luts kuvaa 'mullan ääntä, kun se osuu arkun kanteen' verbillä *krabiseda* ja kun mullan joukossa on kiviä, hän käyttää verbiä *krobiseda*. Normaalista kuiskuttelua Luts ilmaisee verbillä *sosistada*, mutta kun puhujan asenteeseen lisätään ripaus vihaa, on asu *susistada*. Lutsin verbimaailmassa *tonks*-äänestä syntyy verbi *tonksata*, kun 'kädellä tökitään innostuneesti kaveria kylkeen', mutta *tonksida*, kun 'bamburuokokepillä koputetaan kärsimättömästi lattiaa'. Eri vokaaliasujen välille ei ole löydettävissä yleispätevää säännönmukaisuutta.

Esimerkkejä:

Muld *krabises* vastu puusärki... "Rahu sinu põrmule". (80)

Muld ja kivid langevad *krobinal* vastu praegu hauda lastud puusärki. (263)

Küsi ja pani krihvli käest, nuuskas nina ja *sosistas* uuesti: - - (11)

"Kasi minema!" *susistas* tüdruk ja vaatas altkulmu kõneleja poole. (165)

Viimaste hulgas on ka Tiuks, kes oma nirginägu krimpsutades aegajalt Visakule külge *tonksab* ja ütleb: - - (317)

Aga bambuspilliroost kepile ei meeldinud niisugune viivitus sugugi, ta *tonksis* kärsitult vastu põrandat, - - (162)

Kevaden verbiaineisto on aivan liian suppea, että sen perusteella voisi ottaa kantaa Ruoppilan (1935: 136) esittämään ja Palmin (1966: 383) tukemaan havaintoon, jonka mukaan etuvokaalinen foneemi näyttää eräissä tapauksissa kuvaavan sirompaa ja kevyempää liikettä kuin takavokaalinen. Lisäksi Palm (1966: 383) on Ryysyrannan Joosepin deskriptiiviverbeistä tehnyt havainnon, jonka mukaan "pitkät vokaalit ja diftongit näyttävät olevan omiaan korostamaan niiden sisältämien äänteiden tunnelatausta". Kevaden vähäisten esimerkkien nojalla esitettyjä havaintoja voi pitää paikkansa pitävinä viron kielessäkin, mutta kuten Ruoppila on todennut, ei vokaalivaihtelusta voi antaa merkityso pillisiä sääntöjä, sillä esimerkiksi ympäröivät sanat vaikuttavat verbin äänneasuun. Kun aineisto on vielä kerätty yhdestä romaanista, on mahdollista, että kirjailijan henkilökohtaiset mieltymykset vääristävät jo ennestään epävarmoja päätelmiä.

Vaikka yksittäisen vokaalin ei voi todeta aina merkitsevän yhtä ja samaa, esittelen tässä kappaleessa Mart Mägerin (1959: 524) viron ensi tavun vokaalien merkitysvivahteista tekemiä päätelmiä. Havaintoja tukevat esimerkit on poimittu Kevadesta.

- *i* ilmentää tavallisesti korkeaa ja kirkasta ääntä tai ääntelyä: *kihiseda, niriseda, piiksuda*.

- *a, o* ja *u* kuvaavat yleensä matalia, tummia ja kumeita ääniä: *krabiseda, krobiseda, kohiseda, susistada*.

- *ä* ja *ö* esiintyvät useimmiten elollisten olentojen ääniä kuvaavissa sanoissa: *määda, möirata, ähkida, öökida*. Lisäksi *ä* yhdessä tremulantin *r* kanssa kuvaa meluisia, teräviä ja kimeitä ääniä (esim. *kräumuda, krääksutada*) ja äänteeseen *ö* sisältyy usein humoristinen tai pejoratiivinen sivumaku (esim. *köbida, töinata*).

- *õ* kuvaa tavallisesti tummia ja hälyisiä ääniä: *jõlada, jõriseda, kõmiseda, kõmmutada*.

- *ü* ilmentää useimmiten epäselviä, sameita ja sekavia ääniä: *müdiseda, mühada, ümiseda*.

Sananalkuisen konsonantin kvaliteettivaihtelua esiintyy Kevaden ekspressiiviverbeissä runsaasti. Esimerkkejä alkukonsonantin vaihtelusarjoista ovat *krobiseda ~ pobiseda ~ robiseda, käriseda ~ säriseda ~ täriseda ~ väriseda, kiriseda ~ kliriseda ~ niriseda ~*

piriseda ~ siriseda ~ viriseda ja verbipareista *kumiseda ~ sumiseda, puksuda ~ tuksuda, jõriseda ~ kõriseda*.

Palm (1966: 384) on todennut, että sananalkuinen konsonantti saa merkityksensä vasta muun äänneaineksen yhteydessä, ja ainakaan hänen tutkimissaan liikkumista ilmaisevissa verbeissä ei alkukonsonantilla ole yhtä suurta vaikutusta sanan ilmaisemaan kul-
kunopeuteen kuin vokaalin kvaliteetilla tai kvantiteetilla. Esimerkiksi Kevaden **kiriseda* (*kl ~ n ~ p ~ s ~ v*) -verbisarjan kaikki muodot kuvaavat korkeaa, terävähköä ääntä. Ongelmalliseksi sarjan tarkastelun tekee se, että verbit eivät ole vapaasti vaihdeltavissa. Luts kuvaa vanhan portinvartijan ääntä verbillä *kiriseda*, porsas äänтелеe sekä *niriseda* että *viriseda* ja sääski puolestaan *piriseda*. Hajoavan ikkunan ääntä kuvaa *kliriseda* ja veden virtaamista *siriseda*. Konsonanttiyhtymällistä *kl*-muotoa on mahdotonta kuvitella kuvaamaan portinvartijan, porsaan, sääsken tai veden ääntä, ilmeisesti sen voimakasääntöisen klusiilialun vuoksi. Samasta syystä vain *kiriseda* ja *kliriseda*-verbejä voi ajatella kuvaamaan ikkunan särkymistä. Vähintäänkin oudolle tuntuisi myös *piriseda*-verbi veden ääntä kuvaamassa. Sananalkuisen konsonantinvaihtelu ei siis juurikaan muuta sanan perusmerkitystä, mutta se rajaa verbin käyttöaluetta (Hausenberg 1979: 36). Esimerkkejä:

Noh, värävavaht ehmatav ikke ära küll, aga niisuke jonnikas mees, *kiriseb* peale vastu, et: "Ei lase!" (285)

Sauna aken lendas *klirisedes* puruks. (34)

Kodus ei söö ta (põrsas) ka, seal *niriseb* ta samuti - - (199)

- - *piriseb* ja *piriseb* kõrva ääres nagu sääsk - - (170)

Plaksti! Peotäis külma vett lendab külmale kerisele ja jookseb *sirisedes* kivide vahele laiali. (233)

"Siis tuhni", ütleb vana siga. "Kärss on kärnas, ei saa," *viriseb* aga noor omasoodu vastu. (85)

Vaikka *k* esiintyy useammin kuin *n* voimakkaita ääniä kuvaavien sanojen alussa, olisi uskaliasta väittää, että *k*-klusiililla alkavat ekspressiiviverbit kuvaavat aina voimakkaampaa, kovempaa ja nopeampaa tekemistä kuin *n*-nasaalilla alkavat verbit, jotka taas näyttäisivät kuvaavan heikompa, pehmeämpää ja kenties hitaampaakin tekemistä kuin klusiilialkuiset asut. On ilmeistä, että suuria aineistoja yksityiskohtaisesti tarkastelemalla

ekspressiiviverbien konsonanttien vaihtelussa esiintyisi säännönmukaisuutta, mutta todennäköisesti myös poikkeuksien osuus olisi niin suuri, ettei säännöillä olisi todellista arvoa.

Konsonanttien kvaliteettivaihtelua esiintyy ensimmäisellä tavunrajalla verbisarjoissa *pobiseda* ~ *pomiseda* ~ *posiseda*, *müdiseda* ~ *mühiseda* ~ *müriseda*, *vihiseda* ~ *viriseda* ~ *visiseda* ja *kõliseda* ~ *kõmiseda* ~ *kõriseda* ja esimerkiksi verbipareissa *kihiseda* ~ *kiriseda*, *krõbiseda* ~ *krõgiseda*, *küürutada* ~ *küütsutada*, *näkitseda* ~ *näpitseda*, *ärgitada* ~ *ärritada*.

Palmin (1966: 384) mukaan ekspressiiviverbin alkukonsonantti on johdattelija, jonka merkitys ratkeaa lopulta vasta sanan ominaislaadun määräävien sanansisäisten vokaali- ja konsonanttiainesten vaikutuksesta. Hausenbergin (1979: 36) ajatus on samansuuntainen, hänen mukaansa sisäkonsonantin vaikutus sanan perusmerkitykseen on keskeinen, kun taas sanan alussa esiintyvä konsonantti ja ensi tavun vokaali rajaavat sanojen käyttöalaa. Esitetty väite pitää suuressa osassa tapauksissa paikkansa, mutta on varsin rohkeaa asettaa sanan aloittava konsonantti ja ensi tavun vokaalit merkityksen kannalta vähäpätöisempään asemaan kuin sanansisäiset konsonantit. Esimerkiksi koko Kevaden 'mumisemista, mutisemista ja jupisemista' merkitsevä verbisarja *pobiseda* ~ *pomiseda* ~ *posiseda* on merkitysvivahteiltaan huomattavasti lähempänä toisiaan kuin verbiparit *pobiseda* - *robiseda* tai *pomiseda* - *põmiseda*. Esimerkkejä:

- - ta käib ringi nagu põlenud jalgadega kana ja *pobiseb* ühtelugu omaette arusaamatuid sõnu. (181)

Nad pigistasid silmad kinni ja *pomisesid*: "ussikene, ussikene, lase kaela ümbert lahti - -" (72)

Aga sõber tõmbab ainult korra sügavalt hinge, *posiseb* paar arusaamatut sõna - - ja magab siis nohisedes edasi. (201)

Ainakin Kevaden verbien perusteella näyttää sille, että kaikilla sanan alkuun sijoittuvilla äännteillä on jokseenkin yhtä suuri vaikutus sanan merkitykseen. Vaikka ensimmäisen tavunrajan konsonantti tai konsonantit vaikuttavat kaikkein eniten sanan perusmerkitykseen, on sananalkuisen konsonantin ja ensi tavun vokaalien merkitys sekin hyvin keskeinen. Juuri neidän rajaavat sanan käyttöaluetta kaikkein eniten. Univere (1979: 35) on

antanut esimerkkejä siitä, kuinka äänteellisesti toisilleen läheiset sanat eivät ole korvattavissa toisillaan, esim. joessa vesi voi *vuliseda* tai *suliseda*, mutta se ei voi *muliseda*. Heikko tuulhenki voi puissa *kahiseda*, mutta jos tuuli on voimakas, kuvaa sitä verbi *kohiseda*. Kevaden verbisarjaa *vihiseda* ~ *viriseda* ~ *visiseda*, verbiparia *kihiseda* ~ *kiriseda* ja jo aiemmin käsiteltyjä alkukonsonantin vaihtelusarjaa **kiriseda* (*kl* ~ *n* ~ *p* ~ *s* ~ *v*) ja vokaalivaihteluparia *kihiseda* ~ *kohiseda* rinnakkain tarkastelemalla on helppo havaita, että ekspressiiviverbin merkityksen määräävät verbin alkuun sijoittuvat äänteet yhdessä. Esimerkkejä (ks. myös esimerkkejä edellä):

Esimesed lumepallid lendasid *vihisedes* edasi ja tagasi. (111)

Seepeale hakkab ta järsku norisema ja *visisema*, nagu oleks ta korruga raskesti magama jäänud - - (289)

Kaikille edellä esitetyille verbimuodoille on yhteistä vain se, että ne kuvaavat tiettyä ääntä. Vaikka sanojen väliset äänne-erot ovat suhteellisen pieniä ja osaa voi suhteellisen vapaasti vaihdella määräyhteydestä toiseen, eivät ne silti kaikki ole korvattavissa toisillaan ilman oudon tai huvittavan vivahteen syntymistä. Sitä mikä sanan käyttöalueen rajaa on kuitenkin mahdotonta määritellä eksaktisti. Useissa tapauksissa ekspressiiviverbienkin merkitys näyttää perustuvan sanan omien äänteiden lisäksi myös kontekstiin.

3. VIRON EKSPRESSIIVIVERBIEN ÄÄNNERAKENTEESTA

Ekspressiivisanasto poikkeaa ns. normaalisanastosta ennen kaikkea runsaan äännevaihtelun vuoksi. Toisin kuin normaalisanastossa, ei ekspressiivisanojen vokaalien ja konsonanttien vaihtelu useinkaan synnytä sanojen välille selkeää merkityseroa (vrt. esim. *kala, kela, kola* ja *kalista ~ kolista ~ kilistä; saha, raha, maha* ja *sahista ~ rahista ~ kahista*) (esim. Erkki Itkonen 1966: 204; Ruoppila 1935: 128).

Sanan äännerakenteella on ekspressiivisanastossa keskeinen merkitys. Ainakin osin tyyllillisistä syistä pyritään hiukan foneemia vaihtaen saamaan aikaan haluttuja merkitysvivahteita; ilmaisua elävöitetään tai asia tehdään kuulijalle helpommin tajuttavaksi. Runsaan foneemivaihtelun vuoksi ekspressiiviset sanahahmot eivät ole täysin vakiintuneita, vaan tietty äänteellinen ydin on kielenkäyttäjän tarpeiden mukaan varioitavissa. Koska kielenkäyttäjien mieltymyksillä on vaikutusta sanojen äänneasuun, on osan sanoista sovittaminen normaalisanaston säännöstöön mahdotonta. (Ruoppila 1934: 24.)

Ekspressiivisanastosta onkin paras tehdä havaintoja vertaamalla sanojen äänteistöä ja äänteiden frekvenssejä muusta sanastosta tehtyihin tutkimuksiin. Vaikka on selvää, että yksittäisellä äänteellä ei ole itsenäistä äänneympäristöstä riippumatonta merkitystä, on kuitenkin ilmeistä, että erilaiset äännekombinaatiot ja määräyhteyksissä myös tietyt äänteet sisältävät yksilöllisiä merkitysvivahteita. Kaikki äänteet eivät ole yhtä voimakkaasti ekspressiivisiä, ja toisaalta sanojen äännesuhteet poikkeavat monella tavoin normaalisanastosta. (Ks. Häkkinen 1983a: 17.)

Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavaa onkin viron ekspressiiviverbien äänteistön vertailu yhtäältä suomen ekspressiiviverbien äänteistöön ja toisaalta normaalisanaston äänteistöön. Valitettavasti viron kielestä ei ole tehty tutkimusta grafeemien tekstifrekvensseistä ja joudun tarkastelemaan aineistoa rinnan suomen kielestä tehtyjen havaintojen kanssa.

3.1. Alkufoneemit

Viron yleiskielen 27 grafeemia ovat *a b c d e f g h i j k l m n o p q r s š z ž t u v w õ ä ö ü x y*. Niistä yhdeksän (*c, f, q, š, z, ž, w, x, y*) on omaperäiselle sanastolle vieraita, ja lisäksi leenisklusiilit (*b, d* ja *g*) esiintyvät sanan alussa vain vierassanoissa. Vokaaleita sananalkuisessa asemassa esiintyy omaperäisessä sanastossa yhdeksän (*a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü*) ja konsonantteja yksitoista (*h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v*). (Valgma - Remmel 1968: 31.)

Suomen kielestä tehtyjen tutkimusten mukaan alkukonsonanttien ja -vokaalien yleisyysuhde on Käänteissanakirjassa (KS) 88 : 12 (Leskinen 1989: 403) ja Kansansatumukaelmassa (KSM) 84 : 16 (Häkkinen 1983b: 43). Näyttää todennäköiseltä, että ekspressiivisanojen äännerakenteessa konsonanttialkuisuus korostuu vielä normaalisanastoa enemmän, sillä Leskisen (1993: 100, 103) Suomen kielen etymologisesta sanakirjasta ja Nykysuomen sanakirjasta tekemien laskelmien mukaan sananalkuisten konsonanttien ja vokaalien suhde on noin 95 : 5 (SKES 95,6 : 4,4; NS 96,0 : 4,0). Pirosen (1991: 84) mukaan Ja pesäpuu itki -romaanissa suhde on 94,8 : 5,2. Kevaden ekspressiiviverbeissä vastaava suhde on 95,1 : 4,9. Kun kolmesta suomen ekspressiivisanastoa tarkastelevasta aineistosta tehdyt laskelmat ovat tuloksiltaan lähes identtisiä, voi todeta, että suomen ekspressiivisanoista, myös äänneillä kuvailevista verbeistä, noin 95 % on konsonanttialkuisia. Vaikka Kevaden aineisto on varsin pieni (348 verbiä), pidän todennäköisenä, että viron ekspressiiviverbeistäkin noin 95 % on konsonanttialkuisia.

Alkugrafeemien yleisyysjärjestyksen mukaan tehdyn luettelon kärkipäätä hallitsevat konsonantit. Leskisen (1989: 402) Käänteissanakirjan hakusanoista tekemän tutkimuksen mukaan vain *a* katkaisee konsonanttien rivin sijoittumalla ennen *n*:ä ja *j*:tä. Häkkisen mukaan Kansansatumukaelmassa *o* on yleisin vokaali ja sitä seuraavat *e, a* ja *i*, jotka kaikki sijoittuvat pienitaajuisimman konsonantin *r* edelle. Ekspressiivisanastosta tehdyissä tutkimuksissa konsonantiston ylivalta korostuu tässäkin suhteessa enemmän. Leskisen (1993: 100, 103) mukaan NS:n ekspressiiviverbeissä jokainen konsonantti on sananalkuisessa asemassa useammin edusteilla kuin yleisin vokaali ja SKES:ssa harvinaisinta konsonanttia *j* yleisempiä ovat vain *ä* ja *u*¹³. Ekspressiiviverbeistä tehdyissä pro gradu -

¹³Grafeemien prosenttiosuudet ovat varsin pieniä (*ä* 1,4 %, *u* 1,3 %, *j* 1,0 %).

töissä suuntaus näyttää olevan sama: Ja pesäpuu itki -romaanissa (Piironen 1991: 88), suomen itämurteiden *ts*-deskriptiivisanoissa (Pulkkinen 1985: 64) ja Kevadessa on kaikissa harvinaisin sananalkuinen konsonantti yleisempi kuin tavallisin vokaali.

TAULUKKO 5. Viron ekspressiiviverbien alkufoneemit yleisyysjärjestyksessä.

	f	%
k	90	25,9
p	49	14,1
t	32	9,2
s	30	8,6
l	27	7,8
n	27	7,8
m	19	5,5
v	19	5,5
h	16	4,6
r	14	4,0
j	8	2,3
ä	6	1,7
e	2	0,6
u	2	0,6
õ	2	0,6
a	1	0,3
i	1	0,3
o	1	0,3
ö	1	0,3
ü	1	0,3
	348	100

Etenkin konsonantiston osalta ekspressiiviverbien äännejakauma näyttäisi varsin hyvin noudattavan kielen yleistä äännerakennetta. Kevaden viisi yleisintä konsonanttia ovat *k p t s* ja *l*, kun ne Käänteissanakirjassa ovat *k p s t* ja *h* ja Pesäpuu-romaanissa *k r l h* ja *t*. Kaikissa aineistoissa *k* on yleisin konsonantti ja *j* kaikkein harvinaisin. Useissa juoksevasta

tekstissä tehdyistä tutkimuksista *j*:n sijoitus on tosin ollut paljon korkeampi (Kansansatuumukaelmassa 3:s ja Uudessa testamentissa 1:nen), mutta se on ilmeisesti lähinnä *ja*-konjunktion ja *j*-alkuisten pronominiin sekä Uudessa testamentissa (UT) sanojen *Jeesus*, *Jumala* ja *juutalainen* vaikutusta (ks. Leskinen 1989: 402, 403).

Kevaden ekspressiiviverbeistä yli neljännes alkaa konsonantilla *k* (25,9 %), kun sen osuus suomen ekspressiiviverbeistä tehdyissä tutkimuksissa on ollut 18,5 % (NS), 17,6 % (Pesäpuu) ja 16,3 % (*ts*-sanat). Käänteissanakirjassa *k*:n suhteellinen osuus on 14,9 % ja Kansansatuumukaelmassa 15,1 %. Viron ekspressiiviverbeissä sananalkuisen *k* yleisyyteen vaikuttavat ainakin *kr*- ja *kl*-konsonanttiyhtymät, joita Kevadessa esiintyy varsin runsaasti (21 eli 6,1 %). Samasta syystä voisi ajatella selittyvän *p*-konsonantin (14,1 %) suomen kielen aineistoja selvästi suuremman yleisyyden; konsonanttiyhtymät *pl* ja *pr* esiintyvät sananalkuisessa asemassa 11 kertaa (3,1 %).

Suomen kielen ekspressiivisanoista tehdyissä tutkimuksissa sananalkuisen tremulantin *r* asema korostuu. Leskisen (1993: 100, 103) mukaan SKES:n ekspressiivisanoista 20,7 % (f 313) ja NS:n ekspressiivisanoista 13,0 % (f 672) on *r*-alkuisia. Pirosen (1991: 85) mukaan Ja pesäpuu itki -romaanissa *r* aloittaa verbeistä 12,1 %, ja Pulkkisen (1985: 64) Itämurteiden *ts*-deskriptiivisanoissa sananalkuisen *r*:n osuus on 13,7 %. Ns. normaalisanastossa *r* on huomattavasti harvinaisempi (Käänteissanakirjassa 6,5 %, Kansansatuumukaelmassa 2,3 % ja Uudessa testamentissa 1,6 %) (Leskinen 1989: 403). Viron ekspressiivisanastossa sananalkuisella *r*:llä ei ole kuitenkaan samanlaista asemaa kuin suomessa: Kevadessa *r* aloittaa 4,0 % verbeistä. Heikki Leskisen (1993: 91) tutkimus ekspressiivisanojen levikistä itämerensuomalaisissa kielissä tukee *r*-äänteestä tekemiäni havaintoja. Hänen mukaansa SKES:n 313 *r*-alkuisesta ekspressiivisanasta vain 60:llä (19,2 %:lla) on vastine virossa; suhde on kaikista sananalkuisista konsonanteista huonoin¹⁴.

Vokaaliston edustuksissa huomio kiinnittyy vokaalialkuisten sanojen vähyyden lisäksi erilaiseen yleisyysjärjestykseen. Kaikissa ekspressiivisanoista tehdyissä tutkimuksissa

¹⁴Noin kolmannekselle (32,9 %, f 1 214) SKES:ssa esiintyvistä konsonantilla *h*, *k*, *p*, *r*, *s*, *t* tai *v* alkavista suomen ekspressiivisanoista on vastine virossa. (Leskinen 1993: 90 - 94.)

yleisin sananalkuinen vokaali on *ä* (Kevade 1,7 %, SKES 1,4 %, NS 1,8 %, Pesäpuu 2,0 %). Käänteissanakirjassa, jossa vokaalialkuisten sanojen osuus on tuntuvasti suurempi, on *ä*:n osuus vain 0,7 %. Käänteissanakirjan yleisin vokaali *a* (3,8 %) on puolestaan ekspressiiviverbeissä yksi harvinaisimmista (Kevade 0,3 %, SKES 0,4 %, NS 0,4 %, Pesäpuu 0,2 %). Tekstiaineistoista tehdyt tutkimukset näyttävät olevan KS:n kanssa jokseenkin samalla kannalla (ks. Leskinen 1989: 405).

TAULUKKO 6. Alkufoneemien prosenttinen esiintymistiheys viron ekspressiiviverbeissä (Kevade-romaanissa), suomen ekspressiiviverbeissä (Ja pesäpuu itki -romaanissa) ja Käänteissanakirjassa.

Kevaden verbit	%	Pesäpuu- verbit	%	Käänteis- sanakirja	%
k	25,9	k	17,6	k	14,9
p	14,1	r	12,1	p	10,5
t	9,2	l	10,7	s	9,3
s	8,6	h	10,2	t	8,8
l	7,8	t	10,2	h	8,3
n	7,8	n	6,9	l	7,4
m	5,5	p	6,8	v	7,3
v	5,5	s	6,3	r	6,5
h	4,6	v	6,3	m	5,5
r	4,0	m	4,2	a	3,8
j	2,3	j	3,6	n	3,7
ä	1,7	ä	2,0	j	2,6
e	0,6	u	1,1	e	2,0
u	0,6	i	0,9	i	2,0
õ	0,6	y	0,5	o	1,8
a	0,3	ö	0,5	u	1,2
i	0,3	a	0,2	y	0,8
o	0,3	e	-	ä	0,7
ö	0,3	o	-	ö	0,1
ü	0,3				
f (348)	100	f (637)	100	f (71 454)	100

(Ks. liitettä 2. SKES:n ja NS:n ekspressiiviverbien sananalkuiset foneemit yleisyysjärjestyksessä.)

3.1.1. Vokaalit

Kevadessa esiintyy vain seitsemäntoista vokaalialkuista ekspressiiviverbiä, mutta silti kaikki viron omaperäiset vokaalit (9) ovat edusteilla. Verbeistä neljätoista alkaa lyhyellä vokaalilla, kaksi pitkällä vokaalilla (*õtsutada* ja *öökida*) ja yksi diftongin ja lyhyen vokaalin yhtymällä (*äiata*). Myös sananalkuiset vokaalit on otettu huomioon ensi tavun vokaaleja käsiteltäessä, ja tarkastelen vokaaliston ominaisuuksia lähemmin myöhemmin tässä tutkimuksessa (luvussa 3.2.1. Ensi tavun vokaalit).

TAULUKKO 7. Ekspressiiviverbien sananalkuiset vokaalit yleisyysjärjestyksessä.

	ä	e	u	õ	a	i	o	ö	ü	yht
f	6	2	2	2	1	1	1	1	1	17
%	1,7	0,6	0,6	0,6	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	4,9

3.1.2. Konsonantit

Viron ekspressiiviverbien alkukonsonanttien jakauma ja suhteellinen osuus kaikista sananalkuisista foneemeista käyvät ilmi taulukosta 5. Kun verbejä tarkastellaan ääntöpaikan ja -tavan mukaan (taulukko 8), huomionarvoista on ennen kaikkea klusiilien valta-asema. Klusiilit *k*, *p* ja *t* ovat viron ekspressiiviverbien kolme tavallisinta alkufoneemia, ja ne aloittavat lähes puolet (49,1 %) kaikista viron ekspressiiviverbeistä. Mikäli tarkastellaan ainoastaan sananalkuisia konsonantteja, on klusiilien osuus vielä suurempi (51,7 %).

Suomen kielestä tehtyihin tutkimuksiin verrattuna on Kevaden sananalkuisten konsonanttien ääntöpaikan mukainen jako lähes yhtenevä, esimerkiksi Kansansatumukaelman ja Kevaden välillä suurin ero on laryngaalin edustuksessa, 1,9 prosenttiyksikköä (6,7 % - 4,8 %). Myös Käänteissanakirja ja Uusi Testamentti ovat edustukseltaan varsin samantyyppisiä (ks. Leskinen 1989: 404).

Ääntötavan perusteella tarkasteltaessa erot viron ekspressiiviverbien ja suomen kielen välillä ovat suurempia. Viron ekspressiiviverbien sananalkuisten klusiilien osuus (51,7 %) on selvästi suurempi kuin suomen sanakirja-aineistossa (KS 40,0 %), tekstiaineistoissa (KSM 38,6 %, UT 30,6 %) ja ekspressiivisanoissa (Pesäpuu 34,6 %, *ts*-sanat 34,6 %). (Leskinen 1989: 404; Piironen 1991: 88.)

Toinen merkittävä ero on frikatiiveissa. Kaikissa suomen kielen ns. normaalisanastosta tehdyissä tutkimuksissa vähintään viidennes sanoista alkaa frikatiivilla (KS 20,8 %, KSM 20,0 % ja UT 25,5 %) (Leskinen 1989: 404). Ekspressiiviverbeissä frikatiivien osuus on sen sijaan pienempi, Ja pesäpuu itki -romaanissa 16,5 %, Itämurteiden *ts*-sanoissa 13,5 % ja Kevadessa 13,9 %.

TAULUKKO 8. Ekspressiiviverbien sananalkuisten konsonanttien jako ääntöpaikan ja -tavan mukaan.

Ryhmä	f 331	% konsonan- teista	% äänteistä
Dentaalit (t s r l n)	130	39,3	37,4
Labiaalit (p m v)	87	26,3	25,0
Palatovelaarit (k j)	98	29,6	28,2
Laryngaali (h)	16	4,8	4,6
Klusiilit (p t k)	171	51,7	49,1
Nasaalit (m n)	46	13,9	13,2
Frikatiivit (s h)	46	13,9	13,2
Likvidat (l r)	41	12,4	11,8
Puolivokaalit (v j)	27	8,2	7,8

Kevadessa esiintyy 33 sananalkuista konsonanttiyhtymää ja erilaisia niistä on viisi: *kl-*, *kr-*, *pl-*, *pr-* ja *tr-*. Suomessa sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovat lähinnä ruotsin kielen vaikutuksesta tuttuja osassa länsimurteita: Uudenmaan rannikolla, lounaismurteissa, eteläpohjalaisissa murteissa, keskipohjalaisten murteiden eteläosassa ja Oulun, Kemin ja Tornion seuduilla (Leskinen 1979: 4 - 6). Yleensä kielentutkijat ovat pitäneet sananalkuista konsonanttiyhtymää varsin nuorena ilmiönä ja naapurikielten vaikutuksena. Paul Ariste on kuitenkin esittänyt näkemyksen, jonka mukaan myöhäiskantasuomessa (ainakin murteissa) ekspressiivisissä, deminutiivisissä ja pejoratiivisissä sanoissa esiintyi sananalkuisia

konsonanttiyhtymiä. Tosin hänenkin mukaansa naapurikielilläkin on varmasti ollut vaikutusta ilmiön leviämiseen (Värv 1966: 55). Myös suomen murteissa sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovat erityisen yleisiä ekspressiivisanoissa, mutta toisin kuin virossa, yleiskieleen konsonanttiyhtymäisiä muotoja ei ole suomessa, eräitä satunnaisia poikkeuksia lukuun ottamatta, hyväksytyt.

Kuten taulukosta 9 selviää, on sananalkuisilla kahden konsonantin yhtymillä viron ekspressiiviverbeissä varsin keskeinen asema. Lähes joka kymmenes (9,5 %) Kevaden ekspressiiviverbi alkaa konsonanttiyhtymällä. Käytännössähän tämä merkitsee sitä, että vain klusiilit *k* ja *p* aloittavat ekspressiiviverbin useammin ja *t* likimain yhtä usein kuin kahden konsonantin yhtymä. Yksittäisistä konsonanttiyhtymistä tavallisin *kr* on sananalkuisessa asemassa yhtä yleinen kuin yksinäiskonsonantit *m* ja *v*, sekä yleisempi kuin *h*, *r* ja *j*.

TAULUKKO 9. Viron ekspressiiviverbien sananalkuiset konsonanttiyhtymät yleisyysjärjestyksessä.

	kr	pr	pl	kl	tr	
f	19	6	5	2	1	33
%	5,5	1,7	1,4	0,6	0,3	9,5

3.2. Sanansisäiset foneemit

3.2.1. Ensi tavun vokaalit

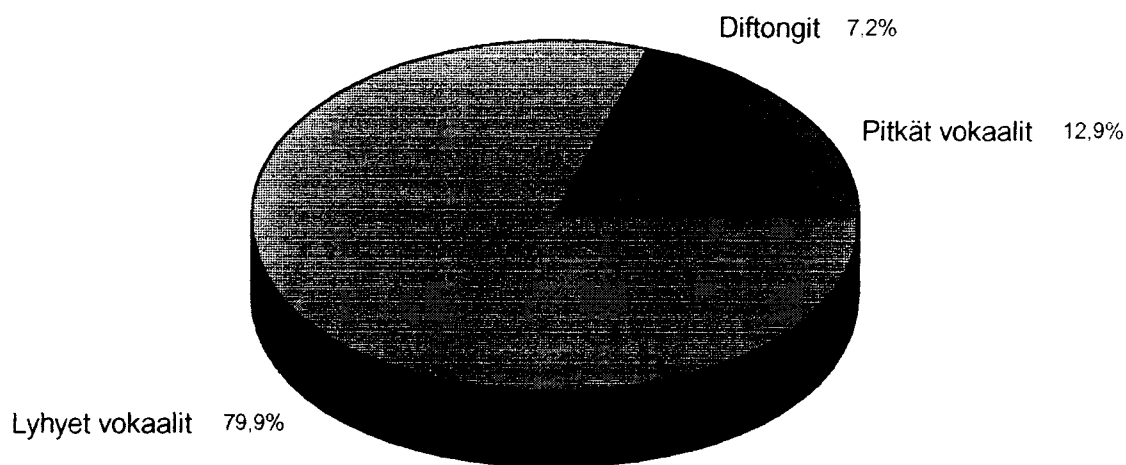
Kevade-romaanin ekspressiiviverbeissä yksinäisvokaalien ja VV-jonojen suhde on noin 80 : 20. Verbeistä 278:ssa (79,9 %) ensi tavun vokaali on lyhyt, sananalkuisessa asemassa lyhyt vokaali esiintyy 14 kertaa. Pitkä vokaali esiintyy ensi tavussa 12,9 %:ssa (45:ssä) ekspressiiviverbeistä ja diftongi 7,2 %:ssa (25:ssä). (Ks. taulukkoa 10)

Suomen yleiskielessä yksinäisvokaalien ja VV-jonojen suhde tekstissä on Häkkisen (1983b: 47) mukaan noin 70 : 30. Diftongien ja kaksoisvokaalien osuus vokaalijonoista on

yhtä suuri (mts. 43). Riitta Pirosen tutkimuksessa (1991: 124) lyhyiden vokaalien ja vokaalijonojen suhde on noin 86 : 14 (lyhyitä vokaaleja on 85,7 %, V_1V_2 -jonoja 8,8 % ja V_1V_1 -jonoja 5,5 %).

Viron ja suomen yksinäisvokaalien ja vokaalijonojen suhdetta tarkasteltaessa huomio kiinnittyy lähinnä siihen, että viron ekspressiiviverbien ensi tavussa pitkiä vokaaleja esiintyy lähes kaksi kertaa diftongeja enemmän, kun suomen ekspressiiviverbeissä diftongit ovat pitkiä vokaaleja yleisempiä. Mielestäni viron ja suomen välinen ero voisi selittyä sillä, että virossa kaikki vokaalit voivat ensi tavussa esiintyä pitkinä.

TAULUKKO 10. Ekspressiiviverbien ensi tavun lyhyiden vokaalien, pitkien vokaalien ja diftongien prosenttijakauma.

f (348)

3.2.1.1. Lyhyet vokaalit

TAULUKKO 11. Ensi tavun lyhyet vokaalit yleisyysjärjestyksessä (% (I) ensi tavun vokaaleista, % (II) ensi tavun yksinäisvokaaleista).

	f	% (I)	% (II)
o	53	15,2	19,1
i	49	14,1	17,6
õ	41	11,8	14,7
a	40	11,5	14,4
ä	37	10,6	13,3
u	29	8,3	10,4
e	13	3,7	4,7
ü	12	3,4	4,3
ö	4	1,1	1,4
	278	79,9	100

Viron ekspressiiviverbien ensi tavun lyhyet vokaalit jakautuvat kahteen ryhmään: jokaisen vokaaleista *o*, *i*, *õ*, *a*, *ä* ja *u* osuus ensi tavun lyhyistä vokaaleista on yli 10 % (yhteensä 89,6 %). Vokaalien *e*, *ü* ja *ö* osuudet jäävät alle viiden prosentin, ja *ö* esiintyy Kevaden ekspressiiviverbien ensi tavussa vain neljä kertaa (1,4 %). (Ks. taulukkoa 11)

Suomen ekspressiiviverbeistä tehdyissä tutkimuksissa ensi tavun lyhyiden vokaalien jakauma on samansuuntainen kuin Kevadessa: myös SKES:ssa ja NS:ssa (Leskinen 1993: 101, 103) sekä Ja pesäpuu itki -romaanissa (Piironen 1991: 115) ja Itämurteiden *ts*-deskriptiivisanoissa (Pulkkinen 1985: 68) *e*, *ü* ja *ö* ovat harvinaisimmat vokaalit. Tosin vokaalien järjestys vaihtelee, eikä ero muihin vokaaleihin ole yhtä merkittävä kuin Kevadessa. Leimallista suomen ekspressiivisanoista tehdyille tutkimuksille on se, että vaikka *ö* ei sijoitukaan yhdessäkään tutkimuksessa sijaa viisi korkeammalle, on se ekspressiivisanoissa selvästi useammin edustettuna kuin ns. normaalisanastossa.

Ensi tavun lyhyiden vokaalien edustuksista voi Kevaden ja suomen kielestä tehtyjen tutkimusten nojalla päätellä useita kiinnostavia asioita. On tosin muistettava, että Kevaden ja Pirosen ja Pulkkisen tutkimusten aineistot ovat varsin pieniä yleiskielen aineistoihin verrattuna. Toisaalta ekspressiivisanastosta tehdyt tutkimukset näyttäisivät kuitenkin tukevan toisiaan. Kaikille tutkimuksille on yhteistä se, että vokaalit *a*, *i*, *o* ja *u* kuuluvat yleisimpien ensi tavun lyhyiden vokaalien joukkoon. Lisäksi normaalisanastosta tehdyissä tutkimuksissa *e*:n osuus on selvästi yli kymmenen prosenttia, kun se ekspressiivisanastossa on selvästi harvinaisempi (Kevadessa 4,7 %, Pesäpuussa 6,2 % ja *ts*-sanoissa 7,1 %, NS:ssa 6,4 %, SKES:ssa 8,9 %).

Toisaalta taas suomen ekspressiivisanoissa *ä* ja *ö* ovat yli kaksi kertaa ns. normaalisanastoa useammin edustettuina (Käänteissanakirjassa *ä* 7,7 % ja *ö* 2,7 % = 10,4 %, SKES:ssa *ä* 11,5 % ja *ö* 10,9 % = 22,4 %, NS:ssa *ä* 10,6 % ja *ö* 10,6 % = 21,2 %, Ja pesäpuu itki -romaanissa *ä* 15,4 % ja *ö* 6,8 % = 22,2 %, Itämurteiden *ts*-sanoissa *ä* 15,5 % ja *ö* 9,5 % = 24,0 %)¹⁵. Suomen ja virossa ekspressiivisanojen välisten erojen kannalta on kiinnostavaa huomata, että virossa keskikorkea illabiaalinen *õ* on vallannut ennen kaikkea suomen *ö*:n aseman tyypillisenä ekspressiivisenä ensi tavun lyhyenä vokaalina (Kevadessa *õ* 14,7 % ja *ä* 13,3 % = 28,0 %, mutta *ö* vain 1,4 %).

¹⁵SKES:ssa esiintyvistä *Cö*-sanoista 64,8 % (f 244/158) ja *Cä*-sanoista 25,9 % (f 640/166) on ekspressiivisiä. (Leskinen 1993: 100)

TAULUKKO 12. Ensi tavun lyhyiden vokaalien prosenttinen esiintymistiheys viron ekspressiiviverbeissä (Kevade-romaanissa), suomen ekspressiiviverbeissä (Ja pesäpuu itki -romaanissa) ja Käänteissanakirjassa.

Kevaden verbit	%	Pesäpuu- verbit	%	Käänteis- sanat	%
o	19,1	i	17,8	a	23,7
i	17,6	u	16,5	i	17,3
õ	14,7	ä	15,4	u	16,5
a	14,4	o	13,7	e	13,1
ä	13,3	a	11,9	o	12,5
u	10,4	y	11,7	ä	7,8
e	4,7	ö	6,8	y	6,5
ü	4,3	e	6,2	ö	2,7
õ	1,4			å	0,0
f (278)	100	f (546)	100	f (61 532)	100

(Ks. liitettä 3. SKES:n ja NS:n ensi tavun lyhyet vokaalit yleisyysjärjestyksessä.)

Taulukosta 13 on luettavissa Kevaden ekspressiiviverbien ensi tavun lyhyiden vokaalien foneettisten ominaisuuksien mukaiset prosenttijakaumat. Kevadessa etuvokaalien ja takavokaalien välinen suhde on noin 41 : 59, kun se suomen ekspressiiviverbeistä tehdyissä tutkimuksissa on jokseenkin päinvastainen, SKES 56 : 44, NS 54 : 46 ja "Pesäpuu" 58 : 42 (Leskinen 1993: 100, 103; Piironen 1991: 115). Viron ja suomen välinen ero selittyy ennen kaikkea sillä, että virossa takavokaaleihin luettava *õ* näyttäisi ottaneen suomen etuvokaalisen *ö*:n paikan voimakkaasti ekspressiivisenä vokaalina.

Väljyysasteiden mukaan tarkasteltuna viron ja suomen ekspressiiviverbien ensi tavun lyhyet vokaalit ovat lähes tulkoon samanlaisia (ks. Piironen 1991: 115). Kevadessa suppeita vokaaleja on selvästi eniten, 47,1 % (Ja pesäpuu itki -romaanissa 46 %). Välisiä ja väljiä vokaaleja on Kevadessa jokseenkin saman verran (25,2 % ja 27,7 %), Pesäpuu-romaanissa vastaavat osuudet ovat (26,7 % ja 27,3 %). Leskisen (1989: 411, 412) Käänteissanakirjasta tekemien laskelmien mukaan vokaalien foneettisten ominaisuuksien väliset suhteet ovat samansuuntaisia myös ns. normaalisanastossa. Suppeiden vokaalien osuus on

ekspressiiviverbeissä tosin hieman korostunut, ja etuvokaalien ja takavokaalien välinen suhde on Käänteissanakirjan sanoissa tasaisempi (47,4 : 52,6).

TAULUKKO 13. Ekspressiiviverbien ensi tavun lyhyiden vokaalien foneettisten ominaisuuksien mukainen prosenttijakauma.

Ryhmä	f	%
Etuvokaalit (i e ä ö ü)	115	41,4
Takavokaalit (a o u õ)	163	58,6
Suppeat (i u õ ü)	131	47,1
Väliset (e o õ)	70	25,2
Väljät (a ä)	77	27,7
Laveat (a e i õ ä)	180	64,7
Pyöreät (o u õ ü)	98	35,3

3.2.1.2. Pitkät vokaalit

Kaikki viron yhdeksän vokaalia voivat esiintyä ensi tavussa pitkinä, sillä toisin kuin suomessa eivät pitkät välivokaalit (*õ, ȭ, õ̅*) ole diftongiutuneet (Remes 1983: 20). Kevadesa esiintyykin 45 ekspressiiviverbiä (12,9 %), joiden ensi tavun vokaali on pitkä. Vastaava prosenttiosuus Pirosen (1991: 124) suomen ekspressiiviverbeistä tekemässä tutkimuksessa on vain 5,5 %.

Viron ekspressiiviverbien ensi tavun pitkistä vokaaleista selvästi yleisin on *i* (f 10, 22,2 %) ja harvinaisin *e* (f 1, 2,2 %). Myös Pirosella (1991: 122) *i* on yleisin (34,3 %) ja pitkä *e* ei esiinny suomessa ensi tavuissa lainkaan. Molempien tutkimusten aineistot ovat niin pieniä, ettei niiden perusteella voi päätellä millainen vaikutus ensi tavun pitkillä vokaaleilla on ekspressiiviverbien merkityssisältöön.

Palm (1966: 383) on todennut, että pitkät vokaalit ja diftongit korostavat niiden sisältämien vokaalien ilmaisulatausta. Tätä väitettä tukevia esimerkkejä esiintyy myös Kevadessa, sillä varsin suuri osa pitkän vokaaliaineksen sisältävistä verbeistä kuvaa esimerkiksi voimakasta ääntä tai huutamista (*hõisata, hoiatada, krääksuda, röögatada* jne.).

TAULUKKO 14. Ensi tavun pitkät vokaalit yleisyysjärjestyksessä (% (I) ensi tavun esiintymistä, % (II) ensi tavun pitkistä vokaaleista).

	f	% (I)	% (II)
ii	10	2,9	22,2
aa	6	1,7	13,3
õõ	6	1,7	13,3
öö	6	1,7	13,3
ää	5	1,4	11,1
üü	5	1,4	11,1
oo	3	0,9	6,7
uu	3	0,9	6,7
ee	1	0,3	2,2
	45	12,9	100

3.2.1.3. Diftongit

Virossa esiintyy selvästi suomea enemmän erilaisia diftongeja. Viron diftongien suuri määrä johtuu kuitenkin lähinnä kauempana sanassa tapahtuneista äänteellisistä muutoksista: sisäheitosta, loppuheitosta ja supistumista. Ensi tavussa esiintyvän diftongin jälkikomponenttina voi viron yleiskielessä esiintyä vain *i* tai *u*, joten mahdollisia diftongeja on teoriassa 16 kappaletta (Kettunen 1962: 139, 141). Suomen 18 diftongista taas *oi* esiintyy vain taipuneissa sanoissa, ja *ey* ja *iy* ensi tavussa vain hyvin harvoin (sanoissa *leyhkä*, *leyhytellä* ja *tiyris*) (Karlsson 1983: 83, 84). Onkin huomattava, että vaikka yleisesti korostetaan viron erilaisten diftongien suurta määrää, voi virossa ja suomessa esiintyä ensi tavussa jokseenkin yhtä monta erilaista diftongia.

Kevadessa esiintyy viron ensi tavun kuudestatoista mahdollisesta diftongista kymmenen, ja ne kaikki ovat harvinaisia. Tavallisin diftongi *ui* esiintyy viidessä verbissä (1,4 %) ja kaikki kymmenen diftongia esiintyvät yhteensä vain 25 verbissä (7,2 %). Viron ekspressiiviverbien ensi tavun lyhyissä vokaaleissakin harvinaiset *e* ja *ü* eivät esiinny diftongin alkukomponentteina lainkaan. Ja pesäpuu itki -romaanin ekspressiiviverbeistä 8,8 %:ssa (56:ssa) on diftongi, ja Kevaden tapaan yleisin niistä on *ui* (2,1 %) (Piironen 1991: 124).

TAULUKKO 15. Ensi tavun diftongit yleisyysjärjestyksessä.

	ui	õi	au	äi	ai	oi	öi	iu	äu	õu	yht
f	5	4	3	3	2	2	2	2	1	1	25
%	1,4	0,9	0,9	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,3	0,3	7,2

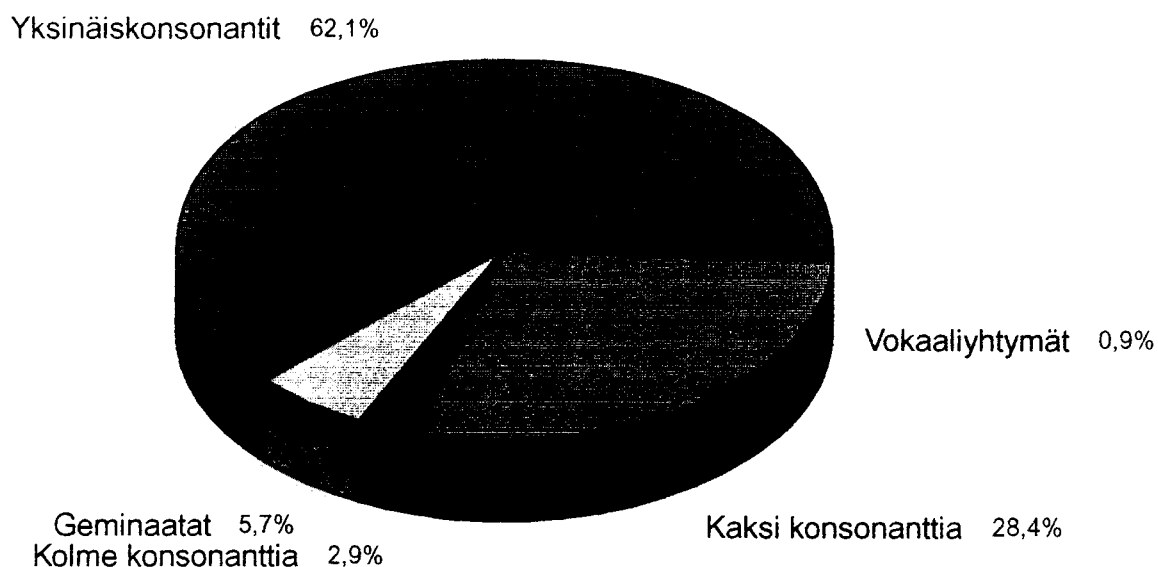
3.2.2. Ensi tavun ja toisen tavun raja

Ekspressiiviverbeissä on kolme niiden merkitysisällön kannalta keskeistä osaa: alkukonsonantti, ensi tavun vokaali sekä ensimmäisen tavunrajan konsonantti. Valve Värvi (1966: 36) on todennut, että alkukonsonantin ja ensi tavun vokaalin tehtävänä on karakterisoida sanan sävelkorkeus ja sointiväri, kun taas loput ominaisuudet (intensiteetti, soinnillisuus, jatkuvuus, kesto jne.) määräytyvät enimmäkseen sisäkonsonantin perusteella.

Kevaden ekspressiiviverbien suuressa enemmistössä (62,1 %:ssa, 216:ssa) on ensimmäisellä tavunrajalla yksinäiskonsonantti, kahden konsonantin yhtymien osuus on hiukan yli neljännes (28,4 %, 99 verbiä) ja alle kymmenessä prosentissa kaikista viron ekspressiiviverbeistä on ensimmäisellä tavunrajalla geminaatta, kolmen konsonantin yhtymä tai vokaaliyhtymä.

Viron ja suomen ensimmäisen tavunrajan konsonantit näyttäisivät olevan varsin samantyyppisesti edusteilla. Kevadessa tosin yksinäiskonsonantit ovat muiden ryhmien kustannuksella vielä suomeakin yleisempiä. Pirosen (1991: 93) Ja Pesäpuu itki -teoksesta tekemän tutkimuksen mukaan yksinäiskonsonanttien osuus suomen ekspressiiviverbien ensimmäisellä tavunrajalla on 55,4 % (f 353), kahden konsonantin yhtymien 30,9 % (f 197), geminaattojen 8,3 % (f 53) ja kolmen konsonantin yhtymien 5,3 % (f 34).

TAULUKKO 16. Ekspressiiviverbien 1. ja 2. tavun välisten yksinäiskonsonanttien, kahden konsonantin yhtymien, geminaattojen, kolmen konsonantin yhtymien ja vokaaliyhtymien prosenttijakauma.

Kevaden ekspressiiviverbien perusmuotojen ensimmäisellä tavunrajalla esiintyy 57 erilaista yksinäiskonsonanttia tai konsonanttiyhtymää ja kolme vokaaliyhtymää. Selvästi yleisin on yksinäiskonsonantti *r*, joka esiintyy 50 verbissä (14,4 %). Yleisin kahden konsonantin yhtymä *ks* esiintyy 21 verbissä (6,0 %), ja sitä yleisempiä ovat *r:n* lisäksi vain *g* ja *h*. Geminaatat, kolmen konsonantin yhtymät ja vokaaliyhtymät ovat lähinnä marginaalisessa asemassa: tavallisimmat geminaatat *mm* ja *pp* esiintyvät viidessä verbissä (1,4 %), yleisin kolmen konsonantin yhtymä *lps* kolmessa verbissä (0,9 %) ja kaikki vokaaliyhtymät vain yhdessä verbissä (0,3 %). Kaikki ensimmäisen tavunrajan äänteet ja äänneyhtymät frekvensseineen on esitelty taulukossa 17.

TAULUKKO 17. Ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan äänteet ja äänneyhtymät yleisyysjärjestyksessä.

f			f			f	
1	r	50		ps	5	lks	1
2	g	32	22	ll	4	rts	1
3	h	22		ng	4	skl	1
4	ks	21		rg	4	rr	1
5	b	19	25	lps	3	ss	1
6	p	18		nd	3	dr	1
7	k	15		rj	3	hn	1
8	d	13	28	mps	2	lb	1
9	l	12		nks	2	lj	1
10	n	10		kk	2	lv	1
	s	10		nn	2	mb	1
12	ts	9		lk	2	nk	1
13	hk	8		rk	2	ns	1
14	hv	7		m	2	rb	1
	m	7		rs	2	rd	1
16	t	6		rv	2	rm	1
17	mm	5		j	2	rt	1
	pp	5	38	aiu	1	sk	1
	hm	5		oia	1	st	1
	lg	5		äia	1	tr	1
						yht. 60	348

3.2.2.1. Yksinäiskonsonantit

Viron ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan yksinäiskonsonanttien jakauma on kiinnostava, kun sitä verrataan konsonanttien edustukseen sananalkuisessa asemassa. Neljä yleisintä sanansisäistä konsonanttia ovat *r*, *g*, *h* ja *b*. Leenisklusiilit *g* ja *b* eivät voi omaperäisessä sanastossa esiintyä sanan alussa lainkaan, ja *r* ja *h* ovat toiseksi ja kolmanneksi harvinaisimmat sananalkuiset konsonantit. Lisäksi sanan alussa yleiset *t* ja *s* esiintyvät ensimmäisellä tavunrajalla harvoin. Kärjistäen voikin todeta, että sananalkuisessa

asemassa yleiset konsonantit ovat ensimmäisellä tavunrajalla harvinaisia, ja sanan alussa harvinaiset konsonantit ovat sanansisäisessä asemassa yleisiä. Selviä poikkeuksia on kaksi: Puolivokaalit *j* ja *v* ovat harvinaisia molemmissa asemissa, ja klusiilit *k* ja *p* (etenkin jos *g* ja *p* lasketaan niiden yhteyteen) ovat yleisiä sekä sanan alussa että ensimmäisellä tavunrajalla.

Äänteiden *r*, *g*, ja *h* voimakas ekspressiivisyys selittää niiden suosion. Värvi (1966: 35 - 40) on tarkastellut viron onomatopoeettisten verbien sanansisäisten konsonanttien karakteristiikkaa, ja hänen mukaansa sisäkonsonanttina esiintyvä *r* kuvaa tavallisesti epäselvää, intonaatioltaan vaihtelevaa ja värisevää (katkeilevaa) ääntä tai ääntelyä (esim. *jõriseda*, *käriseda*, *möirata*, *plärada*, *väriseda*). (Värvi 1966: 38)

Verbit, joissa sisäkonsonanttina on *g*, kuvaavat useimmiten kovien aineiden (puiden, metallien yms.) hankautuessa, survoutuessa, toistuvasti toiseen kappaleeseen koskettaessa, murtuessa tai palaessa syntyviä ääniä (esim. *krigiseda*, *krõgiseda*, *nagiseda*, *pragiseda*) sekä harvemmin myös elollisten olentojen hiljaisia, monotonisia ja vaimennettuja ääniä (esim. *ägada*). (Värvi 1966: 38)

Sisäkonsonantti *h* kuvaa tavallisesti useiden pienten osien (puun lehtien, kuivan heinän, vesipisaroiden jne.) yhdenaikaista ja samankaltaista liikettä, joka synnyttää jatkuvaa monotonista ääntä (esim. *kihiseda*, *kohiseda*, *sahiseda*). Lisäksi *h*:lliset verbit kuvaavat usein elävien olentojen soinnitonta käheää ääntelyä, syvää raskasta hengitystä ja vaivalloista laahaavaa liikkumista (esim. *kõhida*, *nihutada*, *nohiseda*, *lohistada*). (Värvi 1966: 37)

TAULUKKO 18. Ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan yksinäiskonsonantit yleisyysjärjestyksessä (% (I) kaikista ensimmäisen tavunrajan esiintymistä, % (II) yksinäiskonsonanteista).

	f	% (I)	% (II)
r	50	14,4	23,1
g	32	9,2	14,8
h	22	6,3	10,2
b	19	5,5	8,8
p	18	5,2	8,3
k	15	4,3	6,9
d	13	3,7	6,0
l	12	3,4	5,6
n	10	2,9	4,6
s	10	2,9	4,6
m	7	2,0	3,2
t	6	1,7	2,8
j	2	0,6	0,9
v	-	-	-
	216	62,1	100

Kuten taulukosta 19 on nähtävissä ovat suomen ja viron ensimmäisen tavunrajan yksinäiskonsonantit varsin samaan tapaan edusteilla molemmissa kielissä. Merkittävimpinä eroina voinee pitää sitä, että nasaali *m* on suomessa huomattavasti viroa yleisempi (11,6 % - 3,2%) ja *r*-äänteen asema yleisimpänä ensimmäisen tavunrajan konsonanttina on virossa suomea selvempi (23,1 % - 16,7 %). Viron ja suomen esiintymien vertailua vaikeuttavat viron leenisklusiilit *b*, *d* ja *g*, jotka useissa verbeissä voi ajatella suomen klusiilien *p*, *t* ja *k* vastineiksi, mutta kaikkien sanojen kohdalla tällainen suora rinnastus ei ole mahdollinen.

TAULUKKO 19. Ensimmäisen tavunrajan yksinäiskonsonanttien prosenttinen esiintymistiheys viron ekspressiiviverbeissä (Kevade-romaanissa) ja suomen ekspressiiviverbeissä (Ja pesäpuu itki -romaanissa). (Piironen 1991: 93)

Kevaden verbit	%	Pesäpuu- verbit	%
r	23,1	r	16,7
g	14,8	h	14,7
h	10,2	p	14,2
b	8,8	k	11,6
p	8,3	m	11,6
k	6,9	l	10,2
d	6,0	t	6,8
l	5,6	j	4,5
n	4,6	s	4,0
s	4,6	n	3,4
m	3,2	v	2,3
t	2,8		
j	0,9		
v	-		
f (216)	100	f (353)	100

Kevaden ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan yksinäiskonsonanteja ääntöpaikan ja -tavan mukaan tarkasteltaessa (ks. taulukkoa 20) huomio kiinnittyy dentaalien ja klusiilien selkeään valta-asemaan ja puolivokaalien vähyteen.

Ääntöpaikan mukaan tarkasteltaessa dentaalit (*t, d, s, r, l* ja *n*) ovat ensimmäisen tavunrajalla jonkin verran yleisempiä kuin verbin alussa (46,8 % - 39,3 %). Laryngaalien (*h*) kohdalla ero on vieläkin selvempi (10,2 % - 4,8 %).

Ääntötavan mukaan tarkasteltaessa huomio kiinnittyy kolmeen seikkaan: Ensiksikin noin puolet kaikista konsonanteista ensimmäisellä tavunrajalla, samoin kuin sanan alussakin, on klusiileja. Toiseksi likvidojen (*l* ja *r*) osuus on selvästi yli neljännes (28,7 %), kun se verbin alussa on vain 12,4 %. Kolmanneksi puolivokaaleja (*j* ja *v*) ei esiinny ensimmäi-

sellä tavun rajalla juuri lainkaan (f 2, 0,9 %), kun niiden osuus sananalkuisessa asemassa on 8,2 % (f 27).

TAULUKKO 20. Ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan yksinäiskonsonanttien jako ääntöpaikan ja -tavan mukaan.

Ryhmä	f 216	% konsonan- teista
Dentaalit (t d s r l n)	101	46,8
Labiaalit (p b m v)	44	20,4
Palatovelaarit (k g j)	49	22,7
Laryngaali (h)	22	10,2
Klusiilit (p t k b d g)	103	47,7
Nasaalit (m n)	17	7,9
Frikatiivit (s h)	32	14,8
Likvidat (l r)	62	28,7
Puolivokaalit (v j)	2	0,9

3.2.2.2. Geminaatat

Ekspressiiviverbien sanansisäisten konsonanttien geminaatat viittaavat Värvin (1966: 40) mukaan äänen tai ääntelyn pidempään keston ja suurempaan intensiteettiin kuin yksinäiskonsonantit. Palm (1966: 384) on tehnyt samansuuntaisia päätelmiä kuin Värvi ja hän toteaa, että geminaatta korostaa äänten sisältämää ilmaisulatausta (esim. geminaatta *nn* korostaa liikkeen hitautta ja vaivalloisuutta verbissä *junnata*).

Ekspressiiviverbien ensimmäisellä tavunrajalla esiintyvien geminaattojen prosenttiosuus on varsin pieni: Kevadessa 5,7 % (f 20) ja Ja pesäpuu itki -romaanissa 8,3 % (f 53) (Piironen 1991: 110). Valitettavasti käytössäni ei ole tutkimusta, jossa olisi laskettu geminaattojen osuus yleiskielisen tekstin tai sana-aineiston ensimmäiseltä tavunrajalta. Häkkisen (1983b: 49) Kansansatumukaelmasta tekemien laskelmien mukaan tekstissä CC-jonoista geminaattoja on lähes puolet (46 %). Vastaava osuus Kevaden ensimmäisellä tavunrajalla on 16,8 %. Tulokset tosin eivät ole vertailukelpoisia, sillä suomen kielen juoksevassa tekstissä geminaattoja on runsaasti sijapäätteissä.

Olipa suhde suomen yleiskieleen millainen tahansa, on selvää, että geminaatioilla ei viron ekspressiiviverbien ensimmäisellä tavunrajalla ole keskeistä asemaa. Geminaatollisia verbejä on vain vähän ja geminaatan tehtävänä on selvästi korostaa äänteen sisältämää ilmaislatausta (esim. *ammuda, jõllitada, jännada, kloppida, põmmutada*). Värvi (1966: 40) toteaa, että suuressa enemmistössä viron geminaatan sisältävistä verbeistä esiintyy *rr*. Kevadessa tällaisia verbejä on kuitenkin vain yksi. Kevadessa tavallisimmat geminaatat ovat *mm* ja *pp* (f 5, 1,4 %) ja *ll* (f 4, 1,1 %), muut (*kk, nn, rr, ss*) esiintyvät kerran tai kahdesti.

TAULUKKO 21. Ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan geminaatat yleisyysjärjestyksessä.

	mm	pp	ll	kk	nn	rr	ss	
f	5	5	4	2	2	1	1	20
%	1,4	1,4	1,1	0,6	0,6	0,3	0,3	5,7

3.2.2.3. Kahden konsonantin yhtymät

Virossa esiintyy sanan sisäisessä asemassa huomattavasti suurempi valikoima erilaisia konsonanttiyhtymiä, joissa saattaa olla kahdesta viiteen konsonanttia. Suomessa mahdollisia ovat enimmillään kolmen konsonantin yhtymät, ja nekin vain määrämuotoisina. Virossa sisäheitto eli sisätavun vokaalin kato on johtanut konsonanttiyhtymien suureen määrään. Lisäksi virossa esiintyy monia kahdenkin konsonantin yhtymiä, joille suomessa ei ole vastinetta. (Remes 1983: 28.)

Kevadessa esiintyy ensimmäisellä tavunrajalla 31 erilaista kahden konsonantin yhtymää. Niistä 15 on edusteilla vain yhdessä verbissä. Kaikista verbeistä 28,4 %:ssa ensimmäisellä tavun rajalla on kahden konsonantin yhtymä. Pirosen (1991: 105) suomen ekspressiiviverbeistä tekemässä tutkimuksessa kahden konsonantin yhtymien osuus on vieläkin suurempi, 30,9 % (f 34).

Kevaden ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan konsonanttiyhtymistä suuri osa (35,4 %) on tyyppiä klusiili (*k, p, t*) + *s*. Kaikista verbeistä kyseinen konsonanttiyhtymä esiintyy

ensimmäisellä tavunrajalla joka kymmenennessä, ja ainoastaan yksinäiskonsonantti *r* on sitä yleisempi.

Yksittäisistä konsonanttiyhtymistä selvästi yleisin on *ks*. Mägerin (1959: 525) mukaan se esiintyy virossa ennen muuta iskujen ääniä jäljittelevissä verbeissä. Täsmennän Mägerin toteamaa lisäämällä, että *ks* kuvaa yleisemminkin voimakkaita ja lyhytkestoisia ääniä (esim. *müksata*, *nöksatada*, *pöksuda*, *tuksuda*). Toiseksi yleisin *ts* puolestaan kuvaa maiskuvia tai mäiskyviä enimmäkseen sitkeässä aineessa syntyviä ääniä (Mäger 1959: 525). Sen lisäksi *ts* näyttäisi olevan yleinen sanoissa, joissa kova ja selvästi pehmeämpi aine, joka on mahdollisesti kosteakin, törmäävät toisiinsa tai muulla tavoin joutuvat kosketuksiin, ja syntyy litsahtava ääni (esim. *matsutada*, *patsutada*, *potsuda*, *õõtsutada*).

Ensimmäisen tavunrajan konsonanttiyhtymien kolme selvästi yleisintä alkukomponenttia ovat *h*, *k* ja *r*, jotka kaikki sijoittuvat kärkipäähän myös yksinäiskonsonantteja tarkasteltaessa. Konsonanttien *h*, *k* ja *r* jokaisen osuus konsonanttiyhtymien alkukomponenteista on noin 20 % (yhteensä yli 60 %). Vaikka äänteiden prosenttiosuudet ovatkin suunnilleen yhtä suuria, on niiden yhdistyvyydessä suuria eroja: kaikkein kombinoituvim konsonantti on tremulantti *r*, joka esiintyy alkukomponenttina kymmenessä konsonanttiyhtymässä, *h* neljässä ja *k* vain yhdessä. Puolivokaalit *v* ja *j*, sekä leenisklusiilit *g* ja *b* eivät Kevaden verbeissä konsonanttiyhtymän alkukomponenttina esiinny. Lisäksi *d* ja *m* esiintyvät ainoastaan yhdessä verbissä, ja kahdessa verbissä alkukomponenttina on *s*.

Alkukomponenttina harvinainen *s* on selvästi Kevaden ensimmäisen tavunrajan konsonanttiyhtymien yleisin jälkikomponentti (38,4 %), ja se esiintyy viidessä eri konsonanttiyhtymässä (*ks*, *ts*, *ps*, *ns* ja *rs*). Toiseksi ja kolmanneksi yleisimmän alkukomponentin, klusiilien *k* ja *g*, yhteenlaskettu osuus on 27,3 %. Alkukomponenttina yleiset ja herkästi kombinoituvat *h* ja *r* ovat jälkikomponentteina harvinaisia. *h* ei esiinny jälkikomponenttina lainkaan, ja *r* esiintyy kahdessa konsonanttiyhtymässä (*dr* ja *tr*), jotka molemmat esiintyvät vain yhdessä verbissä - tai oikeammin verbiparissa (*padrata* ~ *vatrada*). Kevaden ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan konsonanttiyhtymissä eivät jälkikomponentteina yhtään kertaa esiinny *h*:n lisäksi *l* ja *p*.

Viron ja suomen ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan konsonanttiyhtymät vastaavat toisiaan huonosti (ks. liitettä 4). Ainoa kaikissa kolmessa aineistossa (Kevadessa, NS:ssa ja Ja pesäpuu itki -teoksessa) suhteellisen yleinen yhtymä on *hk*, se esiintyy Kevaden verbeistä kahdeksassa (8,1 %) ja Pesäpuu-verbeistä yhdeksässä (4,6 %) sekä NS:ssa 113:ssa (5,9 %). Ja pesäpuu itki -teoksen ekspressiiviverbien yleisin konsonanttiyhtymä *tk* (18,8 %) ei esiinny viron verbeissä lainkaan, toiseksi yleisin *ps* (14,2 %) esiintyy Kevadessa viidesti (5,1 %) ja kolmanneksi yleisin *sk* (9,6 %) esiintyy Kevadessa vain kerran. NS:ssa kolme yleisintä konsonanttiyhtymää ovat täsmälleen samat kuin Pirosen pro gradussa, tosin päinvastaisessa järjestyksessä (*sk* 23,3 %, *ps* 12,8 %, *tk* 8,6 %) (Leskinen 1993: 109). Toisaalta Kevaden yleisin konsonanttiyhtymä *ks* (21,2 %) esiintyy Ja pesäpuu itki -romaanin verbeistä viidessä (2,5 %) ja NS:ssa sen osuus on 5,5 %. Toiseksi yleisin *ts* (9,1 %) ei esiinny Ja pesäpuu itki -teoksessa lainkaan ja NS:ssa kymmenessä verbissä 1 931:stä (0,5 %:ssa). Kolmanneksi sijoittuvaa *hk*:ta on käsitelty aiemmin.

TAULUKKO 22. Ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan kahden konsonantin yhtymät yleisyysjärjestyksessä (% (I) kahden konsonantin yhtymistä, % (II) ensimmäisen tavunrajan esiintymistä).

	f	% (I)	% (II)
ks	21	21,2	6,0
ts	9	9,1	2,6
hk	8	8,1	2,3
hv	7	7,1	2,0
hm	5	5,1	1,4
lg	5	5,1	1,4
ps	5	5,1	1,4
ng	4	4,0	1,1
rg	4	4,0	1,1
nd	3	3,0	0,9
rj	3	3,0	0,9
lk	2	2,0	0,6
rk	2	2,0	0,6
rn	2	2,0	0,6
rs	2	2,0	0,6
rv	2	2,0	0,6
dr	1	1,0	0,3
hn	1	1,0	0,3
lb	1	1,0	0,3
lj	1	1,0	0,3
lv	1	1,0	0,3
mb	1	1,0	0,3
nk	1	1,0	0,3
ns	1	1,0	0,3
rb	1	1,0	0,3
rd	1	1,0	0,3
rm	1	1,0	0,3
rt	1	1,0	0,3
sk	1	1,0	0,3
st	1	1,0	0,3
tr	1	1,0	0,3
31	99	100	28,4

(Ks. liitettä 4. NS:n ja Ja pesäpuu itki -romaanin ekspressiivisanojen ensimmäisen tavunrajan konsonanttiyhtymät yleisyysjärjestyksessä.)

3.2.2.4. Kolmen konsonantin yhtymät

Kolmen konsonantin yhtymiä pidetään viron kieleen suhteellisen myöhään kehittyneinä, vaikka virossa ja suomessa esiintyy useita vartaloltaan yhteneviä sanoja, jotka palautuvat suomalais-virolaiseen yhteisaikaan ja antavat viitteitä siitä, että kolmen konsonantin yhtymä saattaisi olla luultua vanhempi. (Kettunen 1962: 44; Univere 1979: 27.)

Kaikkein tavallisimmat viron kolmen konsonantin yhtymät ovat tyyppiä, jossa ensimmäisenä jäsenenä on resonanttikonsonantti, nasaali (*m, n*) tai likvida (*l, r*), toisena on klusiili (*k, p, t*) ja kolmantena on *s* (Univere 1979: 27). Kevaden kuudesta erilaisesta kolmen konsonantin yhtymästä viisi kuuluu edelliseen tyyppiin, ja ainoa ulkopuolelle jäävä (*skl*) esiintyy ainoastaan verbissä *looskleda* 'kääntyillä'. Kyseistä verbiä sanakirjat ja käyttämäni lähteet eivät mainitse.

Piironen (1991: 112) Ja pesäpuu itki -teoksen ekspressiiviverbeistä tekemän tutkimuksen mukaan ensimmäisellä tavunrajalla on kolmen konsonantin yhtymä 34 verbissä (5,3 %:ssa). Kevadessa yhtymien määrä on pienempi (f 10, 2,9 %). Lisäksi Kevaden kolmen konsonantin yhtymistä yleisin *lps* esiintyy vain kolmessa verbissä (*nälpsada, sulpsatada* ja *sulpsutada*), ja niistäkin kaksi on muodostettu samasta vartalosta. Kolmen konsonantin yhtymien määrä viron ekspressiiviverbeissä näyttäisi ainakin Kevaden aineiston perusteella olevan varsin pieni, vaikka esimerkiksi Univere (1979: 27) mainitsee kolmen konsonantin yhtymät nimenomaan ekspressiivisanastolle ja lainasanoille tyypillisenä ominaisuutena.

TAULUKKO 23. Ekspressiiviverbien ensimmäisen tavunrajan kolmen konsonantin yhtymät yleisyysjärjestyksessä.

	<i>lps</i>	<i>nks</i>	<i>mps</i>	<i>lks</i>	<i>rts</i>	<i>skl</i>	
f	3	2	2	1	1	1	10
%	0,9	0,6	0,6	0,3	0,3	0,3	2,9

3.2.2.5. Vokaaliyhtymät

Kevaden ekspressiiviverbeistä kolmessa (*hoiatada* 'hoihkaa, varoittaa', *taiutada* 'vaappua' ja *äiata* 'vetäistä, pyyhkäistä, raapaista') on perusmuodossa ensimmäisellä tavunrajalla diftongi ja lyhyen vokaalin yhtymä. Kaikissa kolmessa tapauksessa yhtymään on päädytty supistuman kautta, ja verbejä on pidettävä poikkeuksellisina.

Vokaaliyhtymät ovat virossa kaikissa sana-asemissa erittäin harvinaisia ja niitä esiintyy yleiskielessä lähinnä vierassanoissa (Remes 1983: 24). Vierassanoissa esiintyvien vokaaliyhtymien lisäksi Kettunen (1962: 114, 116) mainitsee eräitä hajanaisia puolivokaalin *j* katotapauksia sekä *v:n* kadon labiaalivokaalin edellä, jotka ovat synnyttäneet joukon vokaaliyhtymiä. Kokonaisuudessaan ilmiö on kuitenkin harvinainen, eikä sitä voi pitää ekspressiiviverbeissäkään tyypillisenä.

4. VIRON EKSPRESSIIVIVERBIEN IÄSTÄ

Ekspressiiviset sanat ovat usein joutuneet erikoisasemaan sanahistorian tutkimuksessa, koska niiden äänneasut eivät noudata ns. normaalisanaston säännöstöä. Lisäksi yhdestä sanastakin saattaa olla käytössä useita toisistaan vain hieman poikkeavia variantteja, joiden välisiä aikasuhteita on mahdotonta määrittää. Tässäkin tutkimuksessa on siis tyydyttävä siihen, että esimerkiksi viron ja suomen ekspressiiviverbien samanlaisuus vain todetaan, sillä koska sanat ovat äänteellisesti motivoituja, ovat ne voineet syntyä paitsi yhteisessä kantakielessä (myöhäiskantasuomessa) myös molemmissa kielissä erikseen. Ekspressiiviverbien myöhempi lainautuminen on varsin epätodennäköistä sanojen erityisen luonteen vuoksi. Täysin mahdotonta lainautuminenkaan ei tosin ole. (Häkkinen 1983a: 17, 244 - 247, 254)

Suomalaisissa tutkimuksissa ja kirjoituksissa ekspressiivisanoja on pidetty varsin nuorina ja tilapäisinä kielenaineiksina (ks. esim. Itkonen 1966: 80, Häkkinen 1983a: 254). Tosin päinvastaisia näkemyksiäkin on esitetty. Mäger (1959: 526) pitää ilmeisenä, että suuri osa viron onomatopoeettisista sanoista palautuu myöhäiskantasuomalaiseen aikaan ja Leskinen (1993: 90 - 96) on tilastollisin menetelmin osoittanut, että SKES:n ekspressiivisanojen levikki on useissa tapauksissa varsin laaja. Esittelen tässä luvussa koko joukon ekspressiiviverbejä, jotka esiintyvät monissa sukukielissäkin. Vaikka ekspressiivisanojen äännerakenteessa esiintyy häilyvyyttä, ja yhdestä sanasta saattaa olla samassa kielessä montakin varianttia, on ilmeistä, että ekspressiivinen sanasto on kuviteltua pysyvämpää ja vanhemmää.

Kuten tunnettua ekspressiiviverbien etymologointi on vaikeaa, ehkäpä mahdotontakin, ja virhemahdollisuus sanojen sukulaisuutta selvittäessä on suuri. Olen tarkastellut Kevaden ekspressiiviverbejä Nykysuomen sanakirjan, Suomen kielen etymologisen sanakirjan ja Alo Raunin toimittaman teoksen Eesti keele etümoloogiline teatmik avulla. Vaikka teosten välillä ja niiden sisälläkin on ristiriitoja, olen tullut siihen tulokseen, että Kevaden ekspressiiviverbeistä noin kolmanneksella on suomen kielessä tarkka vastine. Toinen kolmannes on sellaisia verbejä, joille suomessa on äänteellisesti ja semanttisesti läheinen vastine. Verbien välisiä eroja ei kuitenkaan voi selittää kielihistoriallisten muutosten avulla, vaan kyse on pikemminkin ekspressiiviverbeille ominaisesta varioinnista. Viimeinen kolmannes

viron ekspressiiviverbeistä näyttäisi jakautuvan kahtia: noin puolet verbeistä esiintyy vain virossa, ja toiselle puolikkaalle on vastine jossakin muussa sukukielessä kuin suomessa.

Nyky-suomen sanakirja on ekspressiiviverbien suhteen melko johdonmukainen, mutta Suomen kielen etymologisen sanakirjan alku- ja loppuosien välillä on suuri ero: alkuosa on varsin suppea, kun taas loppuosa on täydellisempi, ja esittelee sanastoa laajemmin. Etymologisen sanakirjan loppuosa esittää huomattavan suurelle osalle käsittelemistäni verbeistä vastineita suomen murteista ja sukukielistä, mutta koska alkuosa ei ole yhtä tarkka, olisi harhaanjohtavaa käsitellä sekä aakkosten alku- että loppupään sanoja vain etymologisen sanakirjan avulla. Onhan ilmeistä, että aakkosten alkupäähän sijoittuville viron ekspressiiviverbeille löytyisi vastineita jostakin päin suomen murteita tai sukukieliä. Tämän tutkimuksen yhteydessä esimerkiksi suomen murteiden sanastokokoelmien läpikäyminen oli kuitenkin käytännössä mahdotonta, ja käsittääkseni tarpeetontakin.

Edellä mainitsemieni ekspressiiviverbien ikäämiseen liittyvien ongelmien vuoksi tekemäni päätelmät ja laskelmat eivät ole eksakteja. Uskon kuitenkin, että tulokset ovat suuntaantavia, ja osoittavat todeksi väitteen, jonka mukaan ekspressiivisanastokin voi elää tuhansia vuosia. On varmaa, että yksityiskohtainen sukukielten tarkastelu antaisi vastineen monille sellaisillekin Kevaden ekspressiiviverbeille, jotka nyt ovat jääneet vaille sukulaisuhteita. Toisaalta syvällisempi ja tarkempi perehtyminen kyseisten sanojen sukukielisiin edustuksiin, saattaisi osoittaa osan tehdyistä päätelmistä myös vääräksi.

4.1. Etäsukukielissä saakka esiintyviä ekspressiiviverbejä

Viron ekspressiiviverbejä, joille on vastineita aina etäsukukielissä saakka ovat *irvitada*, *kajada*, *karjuda*, *kiskuda*, *kolada*, *kõditada*, *litsuda*, *manada*, *nuuskada*, *puhuda*, *pöörata*, *rebida* ja *tõreleda*.

Suomalais-lappalaiselta kaudelta ovat peräisin viron *irvitada* (suom. *irvistää*, lpN *nir'vot* 'irvistää') ja *kajada* (suom. *kajata* 'kaikua'), josta virossa esiintyvät ainakin variantit *kajuda*, *kõjada* ja *kujada* (vrt. lpN *gāggjât* 'kaikua, kajahtaa'). Äänteellisesti läheisiä muotoja on tosin sukukielissä vieläkin kauempana (esim. mord. *kajgems* 'soida, kaikua'). (SKES s.v. *irvi*; *kajata*¹)

Permiläisissä kielissä saakka tavataan verbi *karjuda* ja sen momentaaninen johdos *karjatada* (esim. syrj. *gorzjnj* 'huutaa ym.' ja votj. *gorjnj* 'nauraa täyttä kurkkua') sekä *liitsuda* (suom. *liitsata*, syrj. *liškijnj* 'pusertaa') ja *kolada* (suom. *kolista*, syrj. *golēdnj* 'kolista'). (SKES s.v. *karjua*; *liitsata*; *kolata*)

Verbi *kōditada* (suom. *kutittaa*, *kutista*) periytyy mitä ilmeisimmin suomalais-volgalaiselta kaudelta (mord. *kuĩams* 'kutista', tšer. *kūcūš* 'syyhyminen'; vrt. suom. *kutka* ja tšer. *katškāžeš* 'kutista, kutkuta'). (SKES s.v. *kutittaa*)

SKES ehdottaa sanalle *manata* 'kirota, noitua; kehottaa, neuvoa; haastaa (oikeuteen)' kahta mahdollista lähtökohtaa: 1) Kyseessä on vanha omaperäinen sana, josta todisteena ovat sukukielten muodot (esim. ? lpR *muonēt* 'kutsua; arvata; sallia', ? mord. *muĩams* 'noitua, loitsia, taikoa', tšer. *manam* 'sanoa, lausua', unk. *mond* id. ja samJur. *mānts*, *māns* 'sanoa'). 2) Kysymyksessä saattaa olla myös alkuaan germaaninen laina (vrt. nr. *mana* 'muistuttaa, vaatia, velkoa, manata'). SKES pitää myös mahdollisena, että vanha uralilainen sana ja germaaninen laina olisivat langenneet yhteen. (SKES s.v. *manata*)

Kiinnostava on myös verbi *nuuskata* 'vetää ilmaa tai nuuskaa nenäänsä; nuuskia, haistella, nuuhkia', joka lienee peräisin aina suomalais-volgalaiselta kaudelta (vrt. lpN *nos'ket* 'henkäistä' ja mord. *noskams* 'puhista, nuhista'). SKES nostaa edellä esitetyn etymologian rinnalle myös mahdollisen vieraan kielen vaikutuksen (vrt. ruots. *snus*). Raun esittää, että verbin *nuuskata* rinnalla virossa esiintyvillä muodoilla *nuuksuda*, *nuusutada*, *nuuskutada*, *nuutsutada* saattaisi olla yhteyttä myös lätin kielen sanaan *šnukstet*. (SKES s.v. *nuuskata*; Raun s.v. *nuuksuma*)

Etäsukukielissä saakka esiintyvä ekspressiivisana *puhua* on suomessa menettänyt taajaan käytettynä ekspressiivisyytensä. Suomen murteissa se kuitenkin edelleenkin esiintyy sukukielten tapaan ekspressiivisesti käytettynä merkityksessä 'puhaltaa' (karj. *puhuo* 'puhaltaa; puhua', lyyd. *puhuda* 'puhaltaa; lukea loitsuja; kylvää naurista; lietsoa; vivahattaa', veps. *puhuda* 'puhaltaa, huohottaa; loitsia', vatj. *puhua* 'puhaltaa', vir. *puhuda* 'puhaltaa', lpN *bossot* 'puhaltaa (tuuli); hengittää raskaasti', ?vog. *potam* 'pirskottaa' ja

samO *puDõñaB* `pirskottaa vettä'. Sanan taustalla on ilmeisesti onomatopoeettinen juuri **puh-* < **puš-*, ja se on hyvin lähellä myös *puhkaa*-sanuetta. (SKES s.v. *puhua*)

Verbit *kiskuda*, *pöörata* ja *rebida* eivät ole ongelmallisia etymologian epävarmuuden kannalta. Niiden kohdalla on mietittävä pikemminkin sitä, ovatko sanat enää äänteellä kuvailevia. SKES mainitsee kaikkien kohdalla ekspressiivistä luonnetta tai ekspressiivisen alkuperän, mutta taajaan käytettyinä sanat ovat kadottaneet ekspressiivisyyttään, ja niiden voi ajatella siirtyneen osaksi ns. normaalisanastoa. (SKES s.v. *kiskoa*; *pyörä*; *repiä*)

Verbistä *tõrelda* (myös *torada*, *torida*, *tõrel(e)da*, *torel(e)da*) ja vastaavasta substantiivista (*tõra*, *tõru*, *toru*, *туру* `riita, epäsopu, mellakka') on virossa käytössä runsaasti eri variaatioita. Raunin ja SKES:n mukaan sanoilla on vastineita itämerensuomalaisten kielten, lapin ja mordvan lisäksi mahdollisesti myös tšeremisissä (? tšer. *torlem* `torua' ja samojedikielissä (? samJen. *tarunaro'*, *tarunado'* id.). (SKES s.v. *tora*; Raun s.v. *tõrelema*)

4.2. Yleisitämerensuomalaisia ekspressiiviverbejä

Sellaisia viron ekspressiiviverbejä, joille on vastine yleisesti itämerensuomalaisissa kielissä ovat SKES:n ja Raunin mukaan *haukuda*, *hirmuda*, *hoiatada*, *huigata*, *jorutada*, *jõriseda*, *kaagutada*, *kolada*, *komistada*, *kraapida*, *krabiseda*, *krobiseda*, *krõbiseda*, *kõmiseda*, *kõriseda*, *kõhida*, *küürutada*, *lorida*, *läikida*, *niriseda*, *noppida*, *näägelda*, *ohata*, *pajatada*, *paukuda*, *peeretada*, *pehkida*, *piiksuda*, *pilgutada*, *piriseda*, *puhkida*, *põruda*, *puristada*, *sahiseda*, *siriseda*, *sorida*, *sumiseda*, *säriseda*, *torgata*, *uluda*, *vinguda*, *väriseda*, *ähkida* ja *ärritada*.

Esittelen tässä kappaleessa osan verbeistä sukulaissuhteita vain esimerkinomaisesti. SKES tarjoaa sanojen sukukielistä edustuksista laajempaa tietoa.

Verbin *huigata* `huutaa' vastine suomessa ja aunuksessa on *huikata*. *Jorutada* `jorista' verbiä vastaavat suomen *joruta* ja *jorottaa* sekä vepsän *jorotada*. Viron *kõriseda* kuuluu suomen *korista*-verbin kanssa samaan sanueeseen (liiv. *gõrikšõ* id.). Verbin *kõhida*

taustalla on onomatopoeettinen substantiivi *kõha*, samaan tapaan kuin suomessa on *köhä* ja vatjassa *tšöhä*. (SKES s.v. *huikata; jorista; korista; köhä*)

Verbillä *paukuda* on vastine kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä (suom. *paukkua*, karj. *aun. paukkoa*, liyd. *paukkineh`paukkina`*, veps. *poukta*, vatj. *paukkama*, liiv. *poukkõ`paukahtaa`*). Samaan tapaan suomen laajalle deskriptiiviselle sanapesyeelle *pilkottaa ~ pilkahtaa ~ pilkkoa ~ pilkkiä ~ pilkistää`vilkkua`* on vastine kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä. Virossa sanuetta edustavat *pilkuda* ja *pilgutada*. (SKES s.v. *paukkua; pilkottaa*)

Viron *põruda, põrutada* verbejä vastaa suomessa etupäässä itämurteinen *porottaa`rikkoa, lyödä rikki`* ja karjala-aunuksessa *porota*. Myös *sahiseda*-verbin identtinen suomalainen vastine on murteellisuus (Kaakk.-Häme ja E.-Savo *sahista*), yleiskielessä tavallisempi variantti on *suhista*. Onomatopoeettista *siriseda*-verbiä vastaavat esimerkiksi suomen *siristä* ja liivin *tširikšõ*. (SKES s.v. *porottaa¹; sahista; siristä*)

Yleinen itämerensuomalaisuus, joka esiintyy myös lapissa, on verbi *uluda`ulvoa`*. SKES:n mukaan lapin sana on kuitenkin laina suomen kielestä. Verbi *ulvoa* varioi suomessa runsaasti ja ainakin osittain samaa tarkoittavat sanat *ulista, ulahtaa* ja *ulvahtaa*. (SKES s.v. *ulvoa*)

4.3. Laaja-alaisia itämerensuomalaisia ekspressiiviverbejä

Kevadessa esiintyy suuri joukko verbejä, joille on suomen ja viron lisäksi vastine vähintään yhdessä itämerensuomalaisessa kielessä. Valta-osalla tässä luvussa esitettävistä verbeistä sukulaisia on tosin useammassakin lähisukukielessä. Laaja-alaisiksi itämerensuomalaisiksi ekspressiiviverbeiksi on laskettava ainakin viron verbit *hilibata, kehitada, kihada, kihiseda, kilada, kiriseda, kobada, kobistada, kohiseda, kohkuda, koliseda, komberdada, kopsida, koputada, krudiseda, kumiseda, kõndida, käriseda, lipata, liputada, läikida, lällata, läpatada, mähkida, naksuda, nihkuda, nohiseda, noogutada, näpistada, närida, ohata, paristada, puksuda, raksatada, rähelda, rüübata, tuisata, tukkuda, tõugata, täriseda, vabiseda, vilistada, vuhiseda, vuriseda, öökida* ja *ümiseda*.

Viron *kehitada*-verbin vastine on suomessa *kohauttaa* ja karjalassa *kehittä* 'päästä irti'. Toisilleen läheisten *kihada* ja *kihiseda* verbien vastineet ovat suomessa murteinen *kihata* ja yleiskielenkin tuntema *kihistä* (karj. *kihata*, ink. *kihissä*). Varsin laaja-alaisten *kohiseda* ja *koliseda* verbien vastineina ovat suomessa *kohista* ja *kolista* (lyyd. *kohišta*, ink. *kolissa*). (Raun s.v. *kehitama*; SKES s.v. *kihata*; *kohista*)

Onomatopoeettiselle *kumiseda*-verbille on vastine varmuudella suomessa, karjalassa ja aunuksessa, mutta saman tyyppisiä sanoja esiintyy laajalti myös etäsukukielissä. Sanojen etymologisesta yhteenkuuluvuudesta ei ole varmuutta. (SKES s.v. *kumista*)

Viron *nohiseda*-verbille on suomen murteissa identtinen vastine *nohista* ja yleiskielessäkin *nuhista*, lisäksi aunuksessa esiintyy verbi *nohista*. Viron lisäksi vatjassa esiintyvän *närıda* 'pureskella' verbin suomalaiset vastineet ovat murteellisia (Satakunta ja Häme *närhetä*). (SKES s.v. *nohista*; *närhiä*)

Itämerensuomalaisissa kielissä varsin laajasti esiintyy *läikida* 'läikkyä, läikkää; loistaa, välkkää', johon liittyen virossa on myös deskriptiivinen substantiivi *läige* (gen. *läike*). Levikiltään suppeampi on, viron ja suomen lisäksi ainakin liivissä ja vepsässä esiintyvä, deskriptiivinen *mähkida* (liiv. *mäka*) 'sitoa, kääriä, kietoa', joka pohjautuu SKES:n mukaan substantiiviin *mähe:mähkme* 'kapalo'. (SKES s.v. *läikkyä*; *mähkiä*)

Suhteellisen laaja-alainen itämerensuomalaisuus on myös *puksuda* (vrt. interjektio *puks*), sillä on suomen (*puksua*, *puksaa*) lisäksi vastine ainakin karjalassa ja myös liivissä (esim. lv. *puškõ*). Läheiselle sanaparille *lällata* ja *lällutada* on suomen lisäksi todennäköinen vastine ainakin liivissä *lälikš*. (SKES s.v. *puksaa*; Raun s.v. *lällutama*)

Tuisata, *-kab* -verbin kanssa samaa sanuetta on deskriptiivinen substantiivi *tuisk* (suom. ja ink. *tuisku*), joka Raunin ja SKES:n mukaan esiintyy suomen ja viron lisäksi myös karjalassa (karj.-aun. *tuisku*, *-šk-*, *-šk-* 'lumipyry, puuskainen tuuli'), inkerissä ja vatjassa (vatj. *tuisku* id). (SKES s.v. *tuisku*)

4.4. Suomalais-virolaisia ekspressiiviverbejä

Virossa ja suomessa on lukuisia sellaisia sanoja, joiden äänneasut ovat varsin lähellä toisiaan. Ekspressiiviverbien ollessa kyseessä on mahdotonta varmuudella sanoa, ovatko viron ja suomen toisiaan äänteellisesti lähellä olevat verbit samaa alkuperää vai ovatko ne kenties syntyneet kielissä myöhemmin ja toisistaan riippumatta. Osa sanojen välisistä eroista on säännönmukaisia ja selitettävissä historialliseen kielitieteeseen nojaten, mutta joukossa on myös sellaisia äänteellisiä eroavaisuuksia, joihin etymologiointi ei anna vastauksia.

Suomalais-virolaiseksi katsottavia ekspressiiviverbejä Kevadessa ovat *hõigata*, *hõljuda*, *kilgata*, *kraaksuda*, *kägiseda*, *matsutada*, *padistada*, *pobiseda*, *puristada*, *põksuda*, *tiksuda*, *turtsatada* ja *vihiseda*.

Viron huutamista merkitsevän onomatopoeettisen *hõigata*-verbin suomalaisia vastineita ovat *hoikata* ja *hoihkata*. Viron *hõljuda*-verbiä, joka murteissa esiintyy myös laajasti *heljuda*-asussa, vastaavat suomen *heljua* ja *huljua*. Vaakkumista ja raakkumista kuvaava viron *kraaksuda* esiintyy myös suomen länsimurteissa konsonanttiyhtymällisessä *kraakkua*-asussa. (SKES s.v. *hoi*; *helju*; *raakkua*)

Viron verbille *padistada* 'läiskyttää; mutista' on suomessa vastineet Hausjärven ja Enontekiön murteissa (SKES s.v. *patista*). Viron muminaa kuvaavan *pobiseda*-verbin vastineita suomessa ovat *popista*, *popittaa* ja *popottaa*.

Onomatopoeettiseen interjektioon *poks* perustuvien suomen verbien *poksaa* ja *poksahtaa* vastineita virossa ovat *põksuda*, *poksata* ja *poksatada*. Viron *tiksuda*-verbin taustalla on puolestaan interjektio *tiks* ja suomessa esiintyvät verbit *tiksaa*, *tiksua*, *tiksuttaa*. (SKES s.v. *tiksuttaa*)

Onomatopoeettisella viron *puristada*-verbillä on suomen (*puristaa*) lisäksi vastine ilmeisesti myös karjala-aunuksessa *puristöa*. Sanat ovat ilmeisesti johdoksia yleisitämeren-suomalaisesta verbistä *purista* 'lörpötellä; porista, tihkua; itkeä hiljaa' (SKES *purista*).

Verbin *turtsatada* suomalainen vastine on etupäässä itämurteinen *tursuta*, yleiskielessä esiintyvät *turskaa*, *turskua* jne. (SKES s.v. *purista*; *tursuta*)

4.5. Virolaisia ekspressiiviverbejä

Käyttämieni lähteiden tietojen perusteella näyttää sille, että Kevadessa on vain varsin pieni joukko sellaisia ekspressiiviverbejä, jotka eivät esiinny viron sukukielissä. Verbeistä kaikki eivät ole kuitenkaan alunperin virolaisia, vaan joukossa on myös sanoja, jotka on lainattu toisista kielistä (lähinnä germaanisista kielistä). Ekspressiiviverbejä, joille ei mitä ilmeisimmin ole vastineita suomalais-ugrilaisissa kielissä, ovat *jännata*, *jõlada*, *kriisata*, *krimpsutada*, *kärsutada*, *kõlada*, *kõõrutada*, *lihvida*, *lohistada*, *loopida*, *looskleda*, *lõõpida*, *lõõritada*, *lõõtsutada*, *määrida*, *mõlkuda*, *nõlvuda*, *padrata*, *plagada*, *pugida*, *punsuda*, *põrnitseda*, *ronida*, *sekeldada*, *sikutada*, *sipelda*, *siputada*, *sonida*, *summerdada*, *supelda*, *särtsutada*, *taiutada*, *tammuda*, *totutada*, *vatrada*, *virvendada*, *äiata* ja *õõtsutada*.

Edellä lueteltuja verbejä on käsitelty tarkemmin aiemmin tässä tutkimuksessa, luvun kaksi (Viron ekspressiiviverbien aihekeskittymistä) eri osissa.

5. VIRON EKSPRESSIIVIVERBIEN OMINAISPIIRTEISTÄ

Viron ekspressiiviverbeissä esiintyy useita foneettisia ja semanttisia erityispiirteitä, jotka ovat ns. normaalisanastolle vieraita (esim. sananalkuinen konsonanttiyhtymä, yllätyksellisempi äännesymboliikka, rinnakkaismuotojen esiintyminen ja synonymiaan liittyvät ongelmat). Tarkastelen tässä luvussa viron ekspressiiviverbien keskeisimpiä ominaisuuksia, ja esittelen niitä ajatuksia, joita tämän pro gradu -työn tekemisen aikana on syntynyt.

Tutkimuksen tulosten tarkastelun kannalta on ongelmallista se, ettei viron kielestä ole julkaistu laajaa ns. normaalisanaston grafeemien tekstifrekvenssejä kartoittavaa tutkimusta. Toisaalta on huomioitava myös se, että tutkimukseni aineisto on niin pieni, ettei sen perusteella voi vetää suuria suuntaviivoja.

Ekspressiiviverbien äännerakenteessa on verbien merkityssisällön kannalta kolme keskeistä osaa: 1) sanan alku, 2) ensi tavun vokaali tai vokaalit ja 3) ensimmäisen tavunrajan konsonantti tai konsonantit. Kyseiset äänneet yhdessä synnyttävät verbin merkityksen, jonka tosin lopullisesti määrää käyttöyhteys.

Viron ekspressiiviverbien äännerakenteessa toistuvat seuraavat keskeiset ominaisuudet:

1) Lähes kaikki ekspressiiviverbit (95 %) alkavat konsonantilla ja sananalkuisten konsonanttiyhtymien osuus sanastossa on huomattava (n. 10 %). Lisäksi joka toinen ekspressiiviverbi alkaa klusiililla. Suomen ekspressiivisanojen alussa selkeästi normaalisanastoa useammin esiintyvällä tremulantilla *r* ei virossa ole vastaavaa asemaa.

2) Ensi tavun vokaaleista lyhyitä on noin neljä viidesosaa. Näyttää todennäköiseltä, että viron ekspressiiviverbien ensi tavun vokaaleissa ilmeisen nuori illabiaalinen takavokaali *õ* on ottanut aseman, joka suomessa kuuluu etuvokaalille *ö*. Lisäksi virossa pitkät vokaalit ovat ensi tavussa diftongeja yleisempiä, kun suomessa tilanne on päinvastainen.

3) Ensimmäisellä tavunrajalla esiintyy yksinäiskonsonantti yli 60 %:ssa viron ekspressiiviverbeistä. Selvästi yleisin yksinäiskonsonantti on *r*, jonka osuus on lähes neljännes (23,1 %). Lisäksi lähes joka toinen ekspressiiviverbien sanansisäinen yksinäiskonsonantti on klusiili.

4) Ensimmäisellä tavunrajalla kahden konsonantin yhtymä on hiukan alle 30 %:ssa verbeistä, ja *ks*-yhtymää (6 %) lukuunottamatta kaikki yhtymät ovat melko harvinaisia.

5) Varsin suuri osa (45,7 %) Kevaden ekspressiiviverbeistä on muotoa C(C)VCV-.

Saman verbin eri variantit ovat yksi ekspressiivisen sanaston tuntomerkki. On olemassa joukko ekspressiiviverbejä, joille ei ole olemassa äänteellisesti läheisiä variantteja, mutta niiden osuus ekspressiivisanastosta tuntuisi olevan varsin pieni. Verbien runsaaseen variointiin sisältyy myös ongelmia. Kun ekspressiiviverbeissä voi ensi tavun vokaalin lisäksi varioida sananalkuinen konsonantti, sisäkonsonantti tai -konsonantit ja jälkitavujen vokaalit, on jokseenkin mahdotonta sanoa, milloin kaksi verbiä on etäännytynyt toisistaan niin paljon, etteivät ne kuulu enää samaan ekspressiiviseen sanueeseen. (Esim. Lähdetään liikkeelle viron verbistä *kohiseda*. On kiistatonta, että verbit *kähiseda*, *kõhiseda*, *kahiseda* ja *kihiseda* ovat sen kanssa samaa sanuetta. Ilmeisesti myös verbejä *lohiseda*, *nohiseda*, *sohiseda* on pidettävä *kohiseda* verbin kanssa samaan sanapesyeeseen kuuluvina. Mutta toisaalta *sohiseda* on samaa sanuetta kuin *suhiseda*, *sähiseda* ja myös *sosiseda*. Ovatko esimerkiksi *sähiseda* ja *sosiseda* edes keskenään sukua? Entä kuuluvatko ne samaan sanueeseen myös verbien *nohiseda* ja *kohiseda* kanssa?

Ekspressiivisten sanueiden toisistaan erottelun lisäksi vaikeaa on myös verbien välisen synonymian määrittely. Viron ekspressiiviset verbit *pobiseda*, *pomiseda* ja *posiseda* voi kaikki suomentaa verbillä 'mumista', mutta ovatko ne silti toistensa synonyymeja. Useissa määräyhteyksissä kaikkia kolmea sanaa voi käyttää toistensa asemesta. Aina se ei kuitenkaan ole mahdollista. Mikä lopulta määrää ekspressiiviverbien käyttöalueen rajat?

Viron ekspressiiviverbit, samoin kuin ekspressiivisanat yleensä, sisältävät yhden paradoksin. Ekspressiiviverbit voivat varioida runsaasti ja niitä voi synnyttää hyvinkin tilapäisiin käyttötarkoituksiin. Kuitenkin melkoinen osa sanastosta näyttäisi palautuvan ainakin myöhäiskantasuomalaiseen aikaan. Onkin järjenvastaista, että sanasto, joka tälläkin hetkellä näyttäisi elävän voimakkaasti, on samaan aikaan niin pysyvää, että se säilyy satoja vuosia muuttumattomana.

LÄHTEET

AIRILA, MARTTI 1946: Johdatusta kielenteoriaan II. Helsinki.

ESA = Emakeele Seltsi aastaraamat.

HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu.

HAUSENBERG, ANU-REET 1979: Eesti ja soome onomatopoeetilis-deskriptiivsõnade käsitlest tõlkesõnaraamatuis. ESA 25.

HÄKKINEN, KAISA 1983a: Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Sm.-ugr. kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa. Turun yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Turku.

- - - - - 1983b: Suomen kielen äännerakenteen ominaispiirteistä. - Nykysuomen rakenne ja kehitys. Tietolipas 93: 39 - 56. Pieksämäki.

IKOLA, OSMO 1986: Nykysuomen käsikirja. Uudistettu laitos. Espoo.

ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. Helsinki.

KARLSSON, FRED 1983: Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. Juva.

KETTUNEN, LAURI 1917: Eesti-soome sõnaraamat. Helsinki.

- - - - - 1962 (1916): Eestin kielen äännehistoria. Kolmas painos. Turku.

KORHONEN, MIKKO 1993: Kielen synty. Juva.

LESKINEN, HEIKKI 1979: Suomen murteiden historiaa I. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 21. Jyväskylä.

- - - - - 1989: Tietoja sananalkuisten grafeemien ja grafeemikombinaatioiden yleisyydestä. Virittäjä 93.

- - - - - 1993: Quantitative Untersuchung der expressiven Lexik im Finnischen und seinen nächverwandten Sprachen. Finnisch-ugrische Forschungen, Band 51. Toim. ALHONIEMI, ALHO - ITKONEN, ERKKI - HONKO, LAURI - SCHELLBACH, INGRID. Vammala.

- LILJA, PEKKA 1992: Viro - Kirjallisuus kansakunnan kuvastimena. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksen julkaisuja 3. Jyväskylä.
- LUTS, OSKAR 1968 (1913): Kevade. Tallinna.
- - - - - 1973: Arno ja kumppanit. Suomentanut Martti Rauhala. Hämeenlinna.
- MÄGER, MART 1959: Onomatopoeetilisest sõnavarast eesti keeles. Keel ja Kirjandus.
- NIRK, ENDEL 1986: Viron kirjallisuus. Helsinki.
- NS = Nykysuomen sanakirja 1 - 6. Porvoo 1951 - 1961.
- PALM, MATTI 1966: Deskriptiiviverbiemme kompositiosta. Virittäjä 70.
- PENTTILÄ, AARNI 1922: Sanojen tunneaines. Virittäjä 26.
- - - - - 1963: Suomen kielioppi. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo.
- PIIRONEN, RIITTA 1991: Deskriptiiviverbien äänne- ja muotorakenne Matti Pulkkinen romaanissa "Ja pesäpuu itki". Suomen kielen pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto.
- PULKKINEN, EEVA-LIISA 1985: Itämurteiden *ts*-deskriptiivisanat. Suomen kielen pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto.
- RAUN, ALO 1982: Eesti keele etümoloogiline teatmik. Rooma - Toronto.
- RAVILA, PAAVO 1952: Onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen asema kielen äännesysteemissä. Virittäjä 56.
- REMES, HANNU 1983: Viron kielioppi. Juva.
- RUOPPILA, VEIKKO 1934: Muutamia piirteitä puheesta. Virittäjä 38.
- - - - - 1935: Vokaalivaihtelu äänne- ja merkitysopillisena tekijänä. Piirteitä deskriptiivisanoista. Virittäjä 39.
- RYTKÖNEN, AHTI 1935: Deskriptiivisistä sanoista. Virittäjä 39.
- - - - - 1937: Koloratiivinen konstruktio. Virittäjä 41.
- - - - - 1940: Eräiden itämerensuomen *tm*-sanojen historiaa. Jyväskylä.
- SIVULA, JAAKKO 1989: Deskriptiiviset sanat. Nykysuomen sanavarat. Toim. JOUKO VESIKANSA. Juva.

SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja I - VI. Toim. Y.H. TOIVONEN, ERKKI ITKONEN, AULIS J. JOKI ja REINO PELTOLA. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Helsinki 1955 - 1978.

Suomalais-virolainen sanakirja 1993: Kolmas, täydennetty ja korjattu painos. Toim. KALJU PIHEL, ARNO PIKAMÄE. Tallinna.

UNIVERE, AILI 1979: Kahest onomatopoeetilisest sõnatüvest (*hürsk-*, *türsk-*) eesti keeles. ESA 25.

VALGMA, J - REMMEL, N 1968: Eesti keele grammatika. Tallinn.

Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.

Virolais-suomalainen sanakirja 1993: Toinen, täydennetty ja uudistettu painos. Toim. PAUL KOKLA, HELGA LAANPERE, MART MÄGER, ARNO PIKAMÄE. Tallinna.

VÄRV, VALVE 1958: Onomatopoeetilised sõnad eesti keeles. Konverentsitöö. (Käsikiri Tartu Ülikooli Teaduslikus Raamatukogus.)

- - - - - 1965: Ühest onomatopoeetilisest verbiperest eesti kirjakeeles. ESA 11.

- - - - - 1966: Sõnasisesed konsonandid eesti onomatopoeetilistes verbides. ESA 12.

LIITE 1

AINEISTO (Suluissa esiintymien lukumäärä, jos f > 1)

AMMUDA	KARJUDA (46)
EHMATADA (3)	KEHITADA (9)
EHMUDA (7)	KIHADA
HAIGUTADA (3)	KIHISEDA
HAUGUTADA (5)	KIHISTADA (3)
HAUKUDA (3)	KIHUTADA (7)
HELISEDA (5)	KILATSEDA
HIILIDA (2)	KILGATA (2)
HILBATA	KIPITADA (2)
HIRNUDA	KIPITSEDA (3)
HOIATADA (5)	KIPPUDA (4)
HUIGATA (3)	KIRISEDA (2)
HURJUTADA (3)	KISKUDA (22)
HÕIGATA (30)	KLIRISEDA
HÕIKUDA	KLOPPIDA
HÕISATA (6)	KOBADA (6)
HÕLJUDA (3)	KOBISTADA (2)
HÕÕKIDA	KOGELEDA (11)
HÜÜDA (52)	KOHISEDA
IRVITADA	KOHKUDA (11)
JAHMATADA	KOHMATA
JONNIDA	KOLADA (6)
JORADA	KOLISEDA (3)
JORUTADA (2)	KOLISTADA (3)
JÕLADA	KOLKIDA
JÕLLITADA (2)	KOLKSATADA
JÕRISEDA	KOMBERDADA (2)
JÄNNATA (3)	KOMISTADA (3)
KAABERDADA (2)	KOMPSEDA (3)
KAAGUTADA	KONGITSEDA
KAHMATA (5)	KONUTADA
KAJADA (2)	KOPERDADA (2)
KAKERDADA (4)	KOPSEDA (2)
KARJATADA (4)	KOPUTADA (4)

KRAAKSUDA	KÄRATSEDA (2)
KRAAPIDA (2)	KÄRBATADA
KRABISEDA (2)	KÄRISEDA (3)
KRABISTADA	KÄRKIDA (5)
KRATSIDA	KÄRSUTADA
KRIGISEDA	KÖBIDA
KRIGISTADA (2)	KÖHATADA (8)
KRIIKSUDA	KÖHIDA (3)
KRIIMUSTADA (3)	KÜKITADA (5)
KRIIPSELDADA	KÜÜRIDA
KRIIPSUTADA	KÜÜRUTADA
KRIISATA	KÜÜTSUTADA
KRIMPSUTADA (7)	LAGISTADA
KROBISEDA	LAKSUTADA
KRUDISEDA	LEHVITADA (3)
KRÕBISEDA (2)	LIHVIDA
KRÕGISEDA	LIPATA (7)
KRÄUNUDA	LIPSATA
KRÄÄKSUTADA	LIPSATADA
KUGISTADA (2)	LIPUTADA
KUMISEDA (2)	LITSUDA (4)
KUPATADA (2)	LOHISTADA (2)
KÕBIDA	LOITA (2)
KÕBISTADA (2)	LONKIDA (3)
KÕDITADA	LOOPIDA
KÕHISTADA (3)	LOOSKLEDA
KÕLADA (6)	LORIDA (4)
KÕLGUTADA	LOTENDADA
KÕLISEDA (5)	LÕDISEDA (4)
KÕLISTADA	LÕDISTADA (2)
KÕMISEDA	LÕKETADA
KÕMMUTADA	LÕHVERDADA
KÕNDIDA (11)	LÕÕPIDA
KÕPITSEDA	LÕÕRITADA
KÕRISEDA	LÕÕTSUTADA (6)
KÕÕRUTADA (2)	LÄIKIDA (8)
KÄGISEDA (2)	LÄLLATA
KÄRATADA (16)	LÄLLUTADA

LÄPATADA	NÕKSATADA
MANADA (3)	NÕLVUDA
MANGUDA (2)	NÕRETADA (2)
MANITSEDA (6)	NÄKITSEDA
MARASTADA (2)	NÄLPSADA
MATSUTADA (2)	NÄPISTADA
MÕLKUDA	NÄPITSEDA (3)
MÕNITADA	NÄRIDA (12)
MÄHKIDA	NÄÄGELDA (2)
MÄRATSEDA (3)	OHATA (5)
MÄSSIDA (9)	PADISTADA
MÄÄDA (2)	PADRATA (2)
MÄÄRIDA (3)	PAHVATADA
MÖIRATA (4)	PAJATADA (2)
MÖLLATA (2)	PARISTADA (2)
MÜDISEDA	PATSUTADA (2)
MÜHADA	PAUKUDA (5)
MÜHISEDA	PEERETADA
MÜKSATA (2)	PEHKIDA (2)
MÜRISEDA	PIGISTADA (19)
NAGISEDA	PIIKSATADA
NAKSUDA	PIIKSUDA
NIHKUDA (3)	PILGATA (6)
NIHUTADA (6)	PILGUTADA (6)
NIRISEDA (2)	PIRISEDA (2)
NIUKSUDA	PLADISTADA (2)
NOHISEDA	PLAGADA (2)
NOKUTADA (3)	PLAKSATADA
NOOGUTADA (2)	PLÕKSUTADA
NOPPIDA (2)	PLÄRADA (4)
NORIDA (2)	POBISEDA (2)
NORISEDA (6)	POMISEDA (8)
NORSATA (2)	POSISEDA (3)
NORUTADA	POTSUDA
NURUDA (3)	PRAGADA (4)
NUUKSUDA (3)	PRAGISEDA (3)
NUUSATA (2)	PRAHVATADA
NUUSUTADA	PRITSIDA (5)

PRÕGISEDA	SIBADA (3)
PRÄÄKSUDA	SIKUTADA (4)
PUGIDA	SIPUTADA (2)
PUHATA	SIPELDA (3)
PUHKIDA (6)	SIRADA
PUHUDA (5)	SIRISEDA
PUIGELDA (3)	SIUNATA (3)
PUKSUDA	SONIDA
PUNSUDA	SOPERDADA
PURISTADA (5)	SORIDA (3)
PÕDISTADA	SOSISTADA (20)
PÕKSUDA	SUIGATA (5)
PÕMMUTADA	SULPSATADA (2)
PÕRGATA (6)	SULPSUTADA
PÕRNITSEDA (3)	SUMISEDA
PÕRUDA	SUMMERDADA (2)
PÕRUTADA (2)	SUPELDA (7)
PÖÖRATA (26)	SUSISTADA
PÖÖRDUDA (29)	SÕIDELDA
PÖÖRELDA (2)	SÕRENEDA
PÖÖRITADA (2)	SÄDISTADA
RAKSATADA	SÄHVATA (3)
REBENEDA	SÄRADA (3)
REBESTADA	SÄRISEDA (2)
REBIDA (9)	SÄRTSUDA
REDUTADA (2)	SÜGADA (9)
RINGUTADA (2)	SÜGELEDA
ROBISEDA	TAIUTADA
RONIDA (16)	TAMMUDA
RÄHELDA	TATISTADA
RÄISTADA	TIKSIDA (2)
RÖÖGATADA (3)	TIKSUDA (2)
RÜHKIDA (3)	TIPPIDA
RÜSELEDA	TIRIDA (3)
RÜÜBATA (2)	TOGIDA (2)
SAGIDA	TONKSATA
SAHISEDA	TONKSIDA
SEKELDADA	TOPPIDA (4)

TORGATA (9)	VURISTADA
TORMATA (5)	VÄNDATA
TOTUTADA	VÄRISEDA (8)
TRIIKIDA (2)	VÄRISTADA
TUHNIDA (5)	ÕGIDA (2)
TUIGERDADA	ÕÕTSUTADA (4)
TUISATA (2)	ÄGADA
TUKKUDA (5)	ÄHKIDA (6)
TUKSATADA	ÄHWARDADA (7)
TUKSUDA	ÄIATA (4)
TURTSATADA	ÄRGITADA
TUTISTADA (2)	ÄRRITADA
TÕRELEDA (3)	ÖÖKIDA
TÕRKUDA (2)	ÜMISEDA (5)
TÕTATA (7)	
TÕUGATA (4)	yht. 348 (1 125)
TÄNITADA (2)	
TÄRGATA (3)	
TÄRISEDA	
TÖINATA (2)	
TÜKKIDA (4)	
ULGUDA	
ULUDA	
VAAKUDA	
VAARUDA	
VABISEDA	
VANDUDA (7)	
VATRADA	
VEHELDA (6)	
VEHKIDA	
VIHISEDA (3)	
VIIBUTADA (5)	
VILISTADA (6)	
VINGUDA (2)	
VIRISEDA	
VIRVENDADA (3)	
VISISEDA	
VUHISEDA (2)	

SKES:n¹ ja NS:n ekspressiivisanojen sananalkuiset foneemit yleisyysjärjestyksessä (Leskinen 1993: 100, 103).

SKES	f	%	NS	f	%
r	313	20,7	k	958	18,4
t	246	16,3	r	672	12,9
p	196	13,0	h	672	12,9
v	149	9,8	l	607	11,7
s	136	9,0	t	476	9,2
k	126	8,3	p	393	7,6
n	95	6,3	n	342	6,6
l	67	4,4	m	319	6,1
h	60	4,0	j	235	4,5
m	43	2,8	s	187	3,6
ä	21	1,4	v	127	2,4
u	20	1,3	ä	94	1,8
j	15	1,0	u	34	0,6
ö	10	0,7	ö	23	0,4
a	6	0,4	a	20	0,4
i	5	0,3	i	14	0,3
y	3	0,2	y	11	0,2
o	2	0,1	o	10	0,2
e	-	-	e	-	-
	1513	100		5194	100

¹SKES:n sananalkuisten grafeemien esiintymien yleisyysjärjestystä tarkasteltaessa on syytä muistaa, että aakkosten loppupään osalta SKES on huomattavasti alkuosaa perusteellisempi. Tämä selittää grafeemien *r*, *t*, *p*, *v* ja *s* selvästi muita tutkimuksia suuremman prosenttiosuuden.

SKES:n ja NS:n ensi tavun lyhyet vokaalit yleisyysjärjestyksessä (Leskinen 1993: 100, 103).

SKES	f	%	NS	f	%
i	290	20,1	u	887	17,9
u	257	17,8	o	819	16,5
o	207	14,3	i	754	15,2
a	178	12,3	a	590	11,9
ä	166	11,5	ä	528	10,6
ö	158	10,9	ö	526	10,6
y	98	6,8	e	440	8,9
e	92	6,4	y	414	8,4
	1446	100		4958	100

NS:n ekspressiivisanojen ensimmäisen tavunrajan konsonanttiyhtymät yleisyysjärjestyksessä (Leskinen 1993: 109).

-C(C)C-	f	%	-C(C)C-	f	%
sk	450	23,3	hr	16	0,8
ps	248	12,8	tj	16	0,8
tk	166	8,6	rj	14	0,7
hk	113	5,9	rm	14	0,7
ks	107	5,5	rv	14	0,7
l(k)k	93	4,8	ts	10	0,5
n(k)k	86	4,5	ht	9	0,5
lj	59	3,1	st	8	0,4
m(p)p	59	3,1	hl	7	0,4
n(t)t	50	2,6	kl	7	0,4
hn	48	2,6	tr	6	0,3
hj	39	2,0	hv	3	0,2
r(p)p	35	1,8	rl	3	0,2
hm	31	1,6	r(t)t	3	0,2
rh	27	1,4	tv	3	0,2
l(p)p	25	1,3	lh	2	0,1
pl	25	1,3	tl	2	0,1
lm	24	1,2	ls	1	0,1
rn	24	1,2	ns	1	0,1
pr	23	1,2	sm	1	0,1
r(k)k	21	1,1	sv	1	0,1
lv	18	0,9	th	1	0,1
r(s)s	17	0,9	tm	1	0,1
			46	f(1 931)	100,0

Ja pesäpuu itki -romaanin ensimmäisen tavunrajan konsonanttiyhtymät yleisyyssjärjestyksessä (Piironen 1991: 105).

	f	%		f	%
tk	37	18,8	hj	4	2,0
ps	28	14,2	ht	3	1,5
sk	19	9,6	pl	3	1,5
lk	11	5,6	rh	3	1,5
hk	9	4,6	rk	3	1,5
lj	8	4,1	rv	3	1,5
nk	8	4,1	hm	2	1,0
hn	6	3,0	kl	2	1,0
lm	6	3,0	lp	2	1,0
mp	6	3,0	pr	2	1,0
ks	5	2,5	rp	2	1,0
lv	5	2,5	rs	2	1,0
rj	5	2,5	muut	8	4,1
rn	5	2,5			
			34 f(197)		100